
Raport
preliminar de
analiză a
constrângerilor
în creșterea
economică

Republica Moldova

Cuprins

Cuprins	1
Sumar executiv	2
1 Metodologia analizei constrângerilor	5
1.1 Premizele teoretice.....	5
1.2 Abordarea practică.....	6
2 Sectorul financiar	8
2.1 Indicatorii sistemului bancar.....	8
2.2 Ratele dobânzilor.....	10
2.3 Dinamica creditării.....	11
3 Capitalul natural	15
3.1 Factorii de capital natural.....	15
3.2 Dimensiunea și plasamentul.....	15
3.3 Dotarea cu terenuri.....	16
3.4 Condițiile climaterice și resursele acvatice interne.....	17
3.5 Bolile asociate cu clima.....	19
4 Capitalul uman	20
4.1 Aprecierea înzestrării cu capital uman.....	20
4.2 Rata de rentabilitate a studiilor.....	20
4.3 Repartizarea șomajului.....	23
4.4 Percepția întreprinderilor.....	24
5 Infrastructura	27
5.1 Infrastructura telecomunicațiilor.....	29
5.2 Infrastructura aprovizionării cu apă.....	31
5.3 Infrastructura transporturilor terestre.....	32
5.4 Infrastructura energetică.....	37
6 Inovațiile și competitivitatea	44
6.1 Conceptualizarea și date.....	44
6.2 Dimensiunea și componența coșului de export.....	45
6.3 Gradul de sofisticare a exporturilor.....	47
6.4 Brevete de invenții.....	49
6.5 Inovațiile la nivelul întreprinderilor.....	51
7 Riscurile macroeconomice	53
7.1 Creșterea economică.....	53
7.2 Inflația.....	54
7.3 Deficitul bugetar.....	55
7.4 Poziția externă.....	55
8 Climatul investițional și de afaceri	60
8.1 Investițiile străine directe.....	60
8.2 Condițiile de practicare a afacerilor.....	63
Anexe	73
Anexa 1: Conceptul Analizei Constrângerilor.....	74
Anexa 2: Regresiile Mincer.....	75

Sumar executiv

Acest studiu reprezintă o încercare primară de a realiza o analiză aprofundată a constrângerilor ce stau în calea dezvoltării economice din Republica Moldova. El analizează o varietate mare a problemelor potențiale referitoare la dificultățile de acces la resurse financiare, problemele generate de amplasarea geografică a țării, situația în domeniul asigurării cu resurse umane, starea componentelor de infrastructură, aptitudinile de inovare, cât și cele legate de riscurile macroeconomice și climatul investițional. Un instrument important utilizat în identificarea potențialelor constrângeri este comparația performanței Moldovei cu realizările obținute de alte țări, în special de cele din Europa de Est și fosta URSS.

Studiul vine cu concluzia că climatul investițional nepotrivit și lipsa infrastructurii reprezintă constrângerile critice pentru creșterea economică la moment.

Referindu-ne la sistemul bancar din Republica Moldova, analiza efectuată arată că indicatorii de consolidare a sectorului au atins un nivel destul de bun. Din punct de vedere a furnizării, economia are suficienți bani pentru a economisi și economisește, iar din punct de vedere a intermedierei nu sunt înregistrate probleme particulare grave. Totuși, tabloul pozitiv este într-un fel șifonat de problemele structurale ce țin de deficiențele de guvernare corporativă, cadrul legislativ, absența unor birouri a istoriilor de creditare și de piața financiară locală imatură. Cu toate acestea, profunzimea sistemului bancar este destul de înaltă iar în conformitate cu standardele regionale, rata reală a dobânzii nu este mare. Micro creditarea și piețele de asigurare, deși subdezvoltate, cresc cu pași rapizi. În urma analizei situației întregi, noi putem asuma cu siguranță că accesul la finanțe nu este constrângere critică pentru creșterea economică.

În ceea ce privește factorii naturali, cu toate că există unele îngrijorări și probleme, din analiza efectuată se poate concluziona că acești factori nu reprezintă o constrângere critică pentru moment, deși ei sigur că au un impact negativ asupra creșterii. În privința localizării țării care în prezent î-și sporește accesul pe piețe, Raportul evidențiază potențialul de îmbunătățire a accesului la piețele de desfacere datorită proximității țării de Uniunea Europeană. De asemenea, țara este în general bine dotată cu terenuri și spații pentru dezvoltare umană și pentru activități agricole. Efectul climei asupra forței de muncă este marginal, totuși când ne referim la efectul condițiilor climaterice asupra agriculturii și a disponibilității apei atât pentru agricultură cât și pentru industrie, acestea reprezintă un subiect, fiindcă nu sunt capacități interne de a le soluționa efectiv prin investirea în irigare potrivită și în aprovizionarea generală cu apă.

Cât privește capitalului uman, chiar dacă acesta este deseori menționat că ar reprezenta o problemă majoră, concluzia principală a studiului indică că factorul în

cauză nu poate fi considerat încă drept o constrângere critică. Din punct de vedere a disponibilității, rata de participare a forței de muncă, deși se referă a fi „joasă”, este mai înaltă decât în majoritatea țărilor comparate. În privința calității forței de muncă, cu toate că premiul pentru calificare este relativ înalt și este în creștere, în raport se menționează că prezența unui număr mare al deținătorilor de studii terțiare printre migranți demonstrează că Moldova posedă capacitate umană neutilizată. În mod similar, analiza distribuției șomajului asupra nivelelor educaționale nu susține ideea că forța de muncă duce lipsă de abilitățile necesare. În ceea ce privește perceperea și comportamentul companiilor, datele obținute nu indică calificarea angajaților ca fiind insuficientă deoarece atât compararea nivelului investițiilor în învățământ pe țări cât și cea dinamică, plasează Moldova la un nivel destul de redus. Totuși, tabloul în ansamblu sugerează ideea că în termen mediu forța de muncă ar putea deveni o constrângere critică odată ce înzestrarea cu capital a economiei va crește cum s-a întâmplat și în unele din țările Baltice și țările UE din grupul țărilor selectate pentru analiză.

Starea de lucruri în infrastructură este caracterizată de o atenție relativ redusă în ceea ce privește investițiile și aproape toate componentele de infrastructură pot fi caracterizate drept foarte deficiente. În privința calității infrastructurii, Moldova este printre outsideri pe lista țărilor comparate. Analiza scoate în evidență faptul că în telecomunicații sunt mai puține probleme decât în infrastructura totală a țării. Distribuția energiei electrice și rețeaua de aprovizionare sunt menținute din timpurile Sovietice, dar oricum pierderile în transportarea și distribuția energiei sunt mari. Totuși, îngrijorările principale se referă la infrastructura inadecvată de drumuri, care pare a fi cel mai mult afectată din cauza lipsei investițiilor și a menținerii cuviincioase, și are un impact atât asupra populației cât și asupra dezvoltării afacerilor, în particular în regiuni. Analiza face concluzia că infrastructura este o constrângere critică în creștere deoarece are un impact semnificativ atât asupra demarării afacerilor cât și asupra costurilor operaționale ulterioare.

Deficiențele în inovații și în abilitățile de a inova, bazate pe concluziile studiului nu reprezintă o constrângere critică în fața creșterii economice. Deși perceperea generală a unor economiști este exact opusă, câteva mecanisme de analiză folosite în cadrul acestui raport demonstrează că Moldova utilizează cu succes inovațiile atât extensiv cât și calitativ. De exemplu, conform standardelor regionale, exportatorii din Moldova diversifică cu succes produsele comercializate, cercetătorii furnizează un număr mare de brevete, iar întreprinderile raportează rezultate inovaționale pozitive.

Principalele probleme macroeconomice, aparent, sunt inflația și agravarea deficitelor externe. Totuși aici trebuie menționat, că atât inflația ridicată din 2006, cât și deficitul extern au fost cauzate mai mult de șocurile din exterior decât de politicile interne. Actualmente trendul de creștere economică se profilează, înregistrându-se în același timp și o tendință de reducere a ratei inflației. În ceea ce privește deficitul comercial, în opinia noastră acesta este un simptom și nu o cauză. Deficitul crește odată ce variabilele mediului economic, așa ca intrarea remitențelor și aprecierea Leului permit aceasta. Totuși, aceasta este o sursă de

îngrijorare odată ce într-un fel mărește vulnerabilitatea țării față de șocurile externe, dar în opinia noastră ea nu cauzează alte probleme în creșterea economică. În general, analiza vine cu concluzia că mediul macroeconomic în mod cert nu este o constrângere critică în prezent.

În ceea ce privește climatul investițional, deși recent au fost depuse eforturi considerabile pentru a îmbunătăți mediul de business, analiza a identificat câteva probleme și neajunsuri majore. Studiul arată că în comparație cu țările de referință, Republica Moldova este mai puțin atractivă pentru investiții, în particular, din cauza condițiilor de autorizare a activităților de business (nu a celor de înregistrare), corupției, rigidității reglementării relațiilor de muncă, neîncrederii în sistemul judiciar etc. Aceste rezultate sunt foarte mult apropiate de percepțiile sectorului privat în privința ponderii și dinamicii acestor factori, și într-adevăr ne aduc la concluzia că climatul investițional este o constrângere critică în fața creșterii economice în Moldova.

1 Metodologia analizei constrângerilor

1.1 Premizele teoretice

În primul deceniu al secolului 21, economia mondială a intrat în etapa, în care mai multe țări în curs de dezvoltare au epuizat deja rezervele de creștere bazate pe implementarea politicilor formulate după principiile Consensului de la Washington. Cele mai actuale cercetări economice sugerează că, pentru aceste țări, creșterea pe viitor și diminuarea decalajului față de țările dezvoltate urmează să fie bazată pe identificarea și atenuarea așa-numitor **constrângeri critice**.

În cadrul raportului dat, prin constrângere înțelegem lipsa sau deficitul unui factor complementar al funcției de producție sau un alt impediment de orice natură, care diminuează efectul economic al unei investiții și în acest mod, prezintă o un factor demotivant pentru investițiile private. Dat fiind faptul că această definiție a constrângerilor este prea largă, și constrângeri de orice tip sunt în careva măsură prezente în majoritatea economiilor de pe glob, introducem noțiunea de **constrângere critică**: o constrângere, ridicarea căreia aduce un efect semnificativ de creștere economică pronunțată indiferent de prezența sau păstrarea altor constrângeri minore.

Analiza constrângerilor este focusată asupra motivelor, care stau la baza deciziilor ale posesorilor de capital de a investi sau nu a investi. Aproximarea Cobb-Douglas a funcției de producție, pe care vom utiliza, are forma:

$$Y = (1-\tau) * A * K^{\alpha} * L^{\beta}$$

Astfel, nivelul scontat al venitului Y , fiind motivul principal al deciziilor investiționale, depinde de:

- Rata de apropiere **(1- τ)**, unde τ reprezintă toate sustragerile de la rezultatul brut al activității economice, manifestate prin impozite, corupție, injustiție, impedimente birocratice etc.
- Productivitatea **A**, care reflectă capacitatea procesului de producție de a transforma intrările (munca și capitalul fizic) în produs final. Coeficientul de productivitate **A** depinde de cunoștințele disponibile, capacitatea organizațională, gradul de inovare etc.
- Stocul, sau volumul, de factori complementari ai funcției de producție precum capital (**K**) și munca (**L**). Infrastructura la fel poate fi considerată un factor complementar, deoarece influențează productivitatea muncii și capitalului.

Costul muncii și a capitalului sunt sustrate de la venit. În aceste costuri intră și componentele invizibile, legate de rigiditatea condițiilor de angajare și disponibilizare, cât și de dificultăți în accesul la finanțe (*credit rationing*).

1.2 Abordarea practică

Diferiți factori, care pot influența negativ parametrii funcției de producție prezentate mai sus, formează setul potențial de constrângeri critice, și sunt reprezentate grafic în Anexa 1. Conceptul analizei constrângerilor

În conformitate cu această reprezentare, constrângerile potențiale, analizate în cadrul raportului dat, însumează următoarele:

- **Deficitul factorilor complementari ai funcției de producție:**
 - **capital (K).** Dificultăți în acces la finanțe pe plan extern (condiționate de rating-ul jos sau poziția vulnerabilă a țării) și intern (din cauza nivelului jos de economii sau a intermedierei financiare slabe)
 - **condiții naturale sau capital natural.** Probleme care reies din amplasarea geografică a țării, acces pe piețe externe, condiții climaterice și dotarea cu unele resurse naturale
 - **capital uman (L).** Dezechilibre între cererea de piață și oferta de resurse de muncă
 - **Infrastructură** (cuazi-factorul de producție). Infrastructura intră indirect în funcția de producție și este o bază necesară pentru implicarea altor factori de producție, și pentru însuși desfășurarea activităților economice
- **Eșecurile în inovații și competitivitate (A).** Randamentul insuficient al procesului de producție cauzat de eșecul de a introduce modificări și inovații, ceea ce duce la concentrarea treptată asupra producerii unui set de bunuri cu valoare adăugată scăzută
- **Apropriabilitatea scăzută a investițiilor (1-τ):**
 - **riscuri de natură macroeconomică.** Motivele potențiale de natură macroeconomică ale apropiabilității joase sunt instabilitatea și volatilitatea macroeconomică, regimul de impozitare, regimul valutar și termeni de comerț nefavorabili exporturilor
 - **climatul investițional.** Acest compartiment analizează riscuri microeconomice și condiții de practicare a afacerilor precum practice fiscale, corupție, drepturi de proprietate și accesul la justiție

Instrumentul principal de sesizare a existenței constrângerilor în domeniile menționate este comparația performanței Moldovei la aceste capitole cu rezultatele înregistrate de alte țări, selectate după principiile de similaritate a dimensiunii, dezvoltării economice, trecut istoric comun și apartenență la același grup sau regiune. În scopul asigurării unei comparații relevante, au fost selectate următoarele țări:

- Țările „similare”, cu trecut istoric comun și nivel de dezvoltare comparabil: Ucraina, România, Albania, Bulgaria, Armenia, Georgia, Kyrgyzstan, Macedonia

- Țările „țintă”, cu dimensiune comparabilă, membri UE, cu un nivel de dezvoltare și ritmul creșterii economice superioare Moldovei: Estonia, Letonia, Lituania și Slovacia

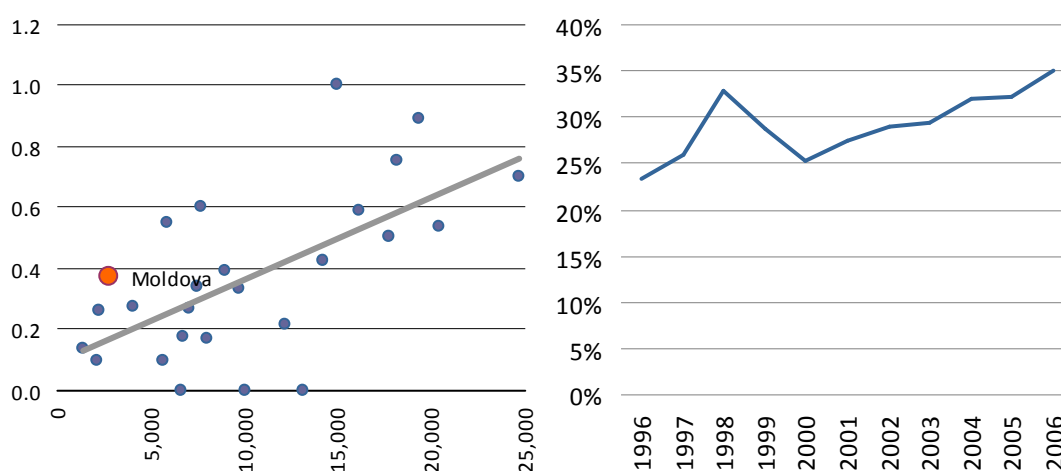
În anumite cazuri, în scopul obținerii unei imagini mai cuprinzătoare, lista țărilor selectate pentru comparare este lărgită, în special din contul altor țări din Europa de Est și fosta URSS. Raportul utilizează datele comparabile, colectate pentru țările menționate de către organizațiile internaționale specializate. Aceste date sunt atât de natură subiectivă (percepțiile și indicii construiți în baza chestionărilor), cât și de natură obiectivă (parametri economici și indici sintetizați artificial). Unele aspecte ale analizei, cu concentrare asupra dinamicii interne a indicatorilor, utilizează datele Biroului Național de Statistică și altor instituții din Republica Moldova.

2 Sectorul financiar

2.1 Indicatorii sistemului bancar

Sistemul bancar din Republica Moldova este relativ bine dezvoltat. Actualmente, în Republica Moldova își desfășoară activitatea 15 instituții financiar-bancare, 2 dintre care sunt bănci cu capital străin. Numărul total al instituțiilor bancare (filiale, reprezentanțe) a crescut de la 388 în 1999 la cca 900 în 2006. Profunzimea sectorului bancar este în continuă creștere și în mare parte adecvată comparativ cu țările din regiune (Figura 1). Activele totale ale sistemului bancar se estimează la cca 23 miliarde lei (1,75 miliarde USD) și reprezintă peste 50% din PIB (2006). În perioada de creștere economică *creditul bancar comercial* a sporit de aproape 6 ori. Respectiv, creditele acordate economiei naționale au înregistrat în 2006 un nivel de peste 35% din PIB.

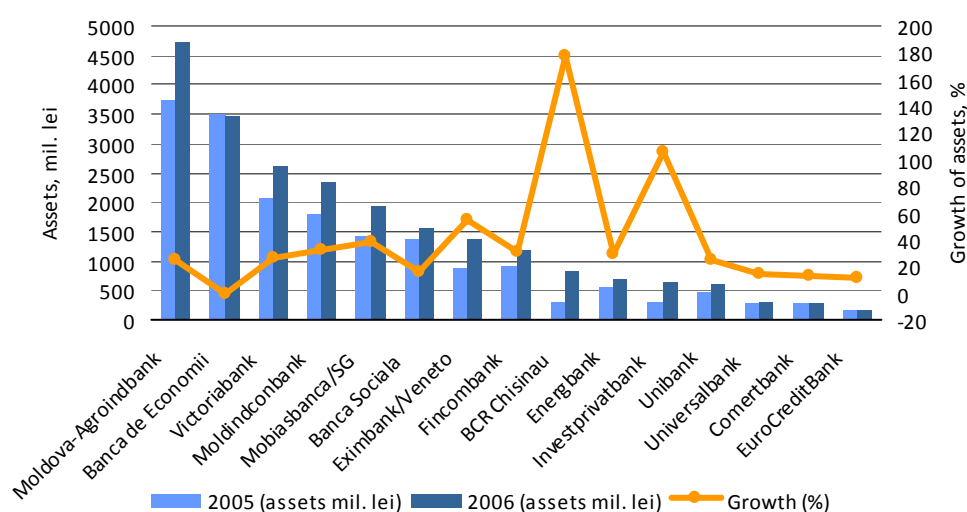
Figura 1 Profunzimea sistemului financiar și creditele bancare ca % din PIB

Sursa: calculele autorilor în baza the Economist Intelligence Unit (EIU-Country Data: Annual Time Series), EBRD, rapoarte lunare și trimestriale ale BNM

Primele șase bănci din Moldova dețin aproape 75% din activele pieței bancare (Figura 2) și totalul creditelor acordate economiei. Ponderea cea mai mare a economiilor, de cca 55%, o dețin depozitele în monedă națională, iar aproximativ 45% în valută străină. Totalul depozitelor bancare se estimează la peste 15 miliarde lei sau aproximativ 33% din PIB (est. 2006). În 2006 ponderea investițiilor străine în capitalul băncilor a fost de 62,7%.

Intrarea unor bănci străine pe piață va contribui la o diversificare financiară mai largă și la o alocare mai eficientă a resurselor în economie. În plus, venirea băncilor străine ar putea fi asociată cu o dezvoltare a burselor, a fondurilor de investiții și a celor de pensii, dar și a asigurărilor, segmente care în Republica Moldova sînt încă la o etapă primară de activitate.

Figura 2 Clasamentul băncilor moldovenești în funcție de volumul activelor

Sursa: calculele autorilor, rapoarte lunare și trimestriale ale BNM; EIU-Country Data

În prezent am putea afirma cu siguranță că sistemul bancar din Republica Moldova a atins un nivel de echilibru. Din 2002 numărul băncilor este constant. Cercetările existente arată că indicatorii de consolidare a sectorului bancar se află la un nivel bun, și legislația sistemului bancar este adecvată și corespunde Directivelor Bancare ale UE (principiile Basel II). Dar tabloul pozitiv este într-un fel afectat de probleme structurale legate de cadrul legislativ și deficiențele de supraveghere bancară referitoare la guvernare corporativă în bănci. Totuși, datorită modificărilor recente a Legii despre instituțiile financiare, aceste probleme sau diminuat considerabil în decursul ultimilor doi ani.

Piețele financiare non-bancare (asigurarea și micro creditarea) continuă a fi subdezvoltate. Aceste piețe sunt considerate de obicei drept factor important al creșterii economice. Împreună cu băncile, ele asigură acces la finanțe și buna funcționare a businessului. Piața de capital este deocamdată la etapa incipientă de dezvoltare în timp ce progresul pieței de asigurări rămâne în urma creșterii băncilor. Nivelul scăzut de capitalizare a pieței bursiere se datorează atât obstacolelor specifice cu care se confruntă întreprinderile, cât și de abilitățile reduse de management corporativ. Totuși, se preconizează că crearea și intrarea în vigoare a unei noi autorități de reglare și supraveghere a pieței financiare (a Comisiei Naționale pentru Piața Financiară, sau a Megaregulatorului) va impulsiona dezvoltarea mai rapidă a acestei piețe. Începând cu 2008, întreaga piață financiară va fi reglementată de numai două instituții, și anume Banca Națională și Comisia Națională pentru Piața Financiară.

Instituțiile de micro creditare recent au intensificat activitățile. Activele ale celor trei astfel de instituții prezente pe piață au constituit 60 milioane dolari SUA la sfârșitul anului 2006. Activele cumulative ale celor 33 de companii de asigurări care lucrează în Moldova sunt chiar și mai mici. Ele reprezintă doar 3.5 % din totalul activelor băncilor din Moldova (1.7 miliarde dolari SUA la sfârșitul anului 2006).

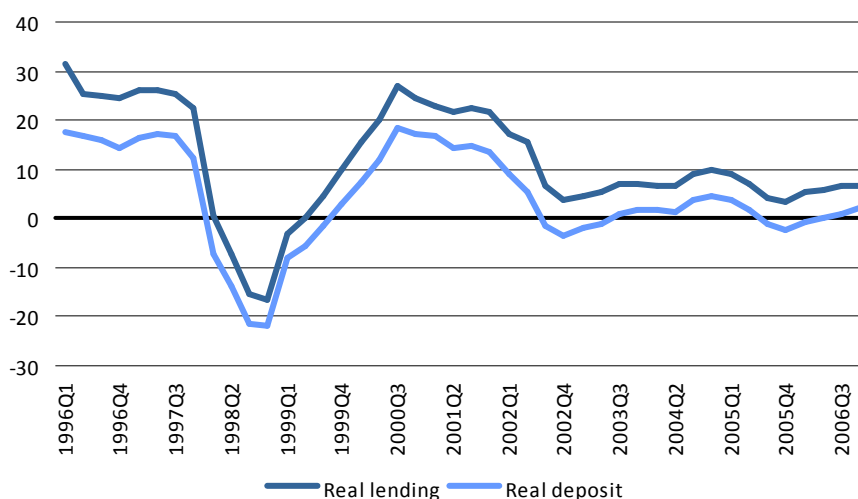
Cu toate acestea, intensificarea activităților de micro finanțare în ultimii doi ani indică perspective promițătoare pentru viitor. Instituțiile de micro finanțare oferă împrumuturi la o dobândă care este puțin mai mare decât cea a băncilor. Totuși, ele oferă o procedură mult mai simplă de contractare a creditelor, contrar procedurilor birocratizate și mai de durată ale băncilor.

2.2 Ratele dobânzilor

Pe parcursul ultimilor 7 ani, ratele reale ale dobânzilor la credite și depozite au demonstrat tendințe de scădere (Figura 3). Astfel, evoluțiile echilibrate ale dobânzilor ar însemna o alimentare constantă a sectorului real cu resurse financiare, care la rândul său, ar susține o creștere uniformă graduală a economiei și fără fluctuații importante.

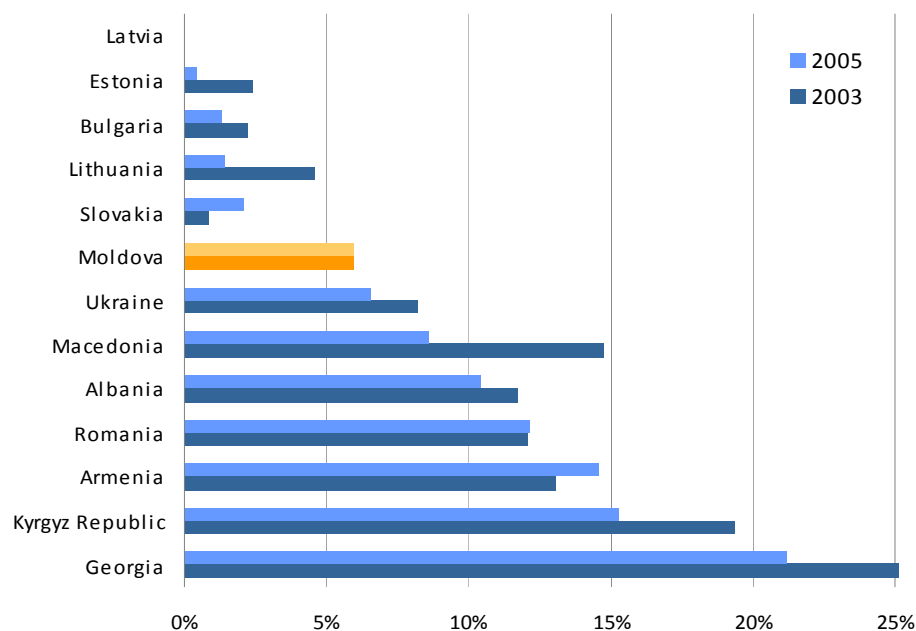
Totuși, agenții economici și oameni de afaceri consideră că ratele dobânzilor în Republica Moldova sînt prea mari. Deși, băncile se ghidează la stabilirea dobânzilor în funcție de principalii indicatori macroeconomici. Pronosticurile inflației, nivelul mare al plăților restante/datoriilor agenților economici față de bănci și volumul mare a creditelor neperformante, sunt unele din motivele ce le determină pe bănci să-și majoreze dobânzile, ca mijloc de menținere a unor nivele minimale de profitabilitate și de lichidități pentru activitatea financiară. În plus, creditarea economiei se face la rate a dobânzii mai mari decât costul mijloacelor și nu mai mici decât rata inflației.

Figura 3 Evoluția ratelor reale ale dobânzilor la credite și depozite, %

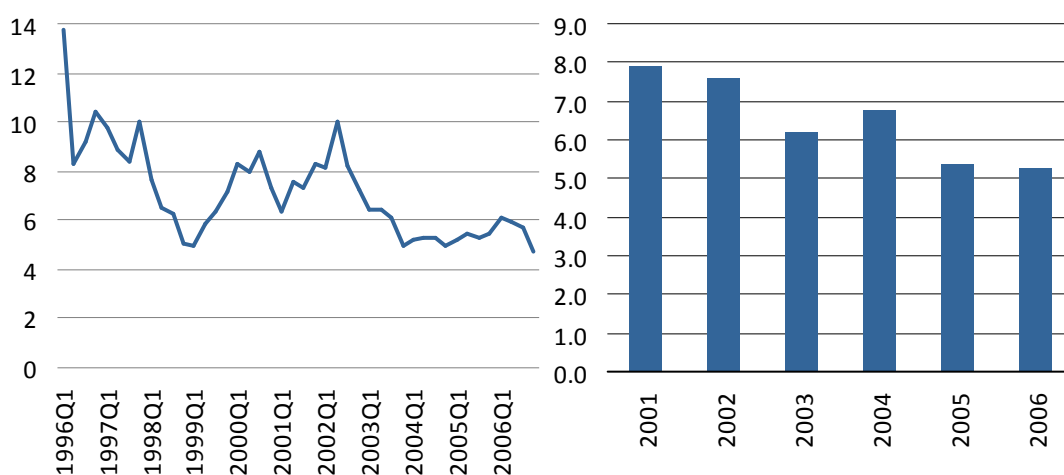
Sursa: calculele autorilor, rapoarte lunare și trimestriale ale BNM; EIU-Country Data

Corectată la inflație, rata reală a dobânzilor la credite este rezonabilă după standardele regionale (Figura 3). Chiar și marja bancară – diferența între ratele dobânzii la creditele acordate și depunerile atrase – nu este foarte mare, în a doua jumătate a anului 2006 aceasta se situa în jur de 5 p.p.

Figura 4 Ratele reale ale dobânzilor la credite: aspecte regionale

Sursa: EIU-Country Data: Annual Time Series, EBRD, 2006

Astfel, marja bancară este comparabilă cu nivelurile medii din statele CSI, băncile autohtone devenind mai eficiente. Acest fapt va fi în continuare sporit și de venirea băncilor străine. În general, diminuarea ratelor dobânzii se poate realiza exclusiv pe două căi: a.) *diminuarea ratei nominale* – politici antiinflaționiste (țintirea inflației) și b.) *diminuarea marjei bancare* – maximizarea concurenței prin atragerea băncilor străine și consolidarea sectorului non-bancar (Figura 5).

Figura 5 Marja bancară¹ și ponderea creditelor neperformante, % din total

Sursa: Rapoarte anuale și lunare ale BNM, 1996-2006

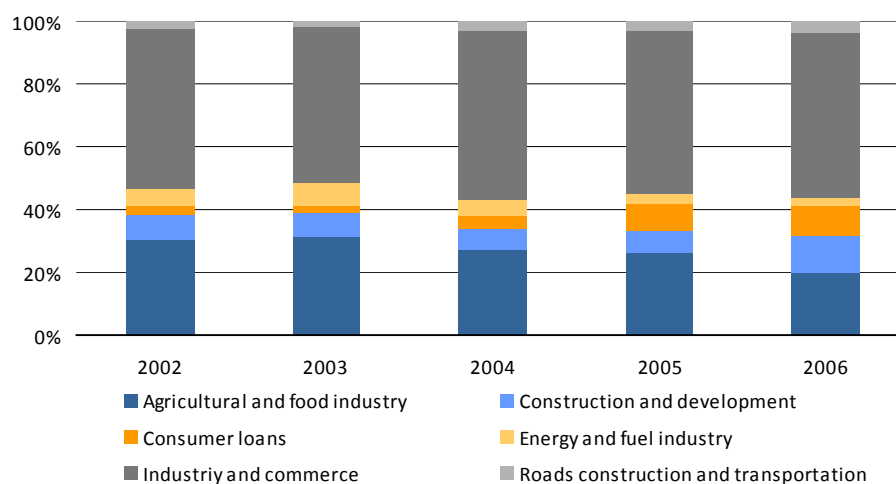
2.3 Dinamica creditării

În ultima perioadă, sistemul bancar a înregistrat niveluri înalte de profit, câștiguri și de capitalizare, situație ce a oferit posibilitatea ca sectorul real al

¹ Diferența dintre dobânzile la credite și depozite.

economiei să fie creditat la niveluri adecvate. Spre exemplu, în 2006 soldul creditelor contractate s-a majorat cu peste 33% comparativ cu 2005, inclusiv pentru cele de consum. Dacă pînă în 2004, s-a simțit o reticență a băncilor în acordarea de credite pentru consum, apoi situația s-a redresat vizibil. Ponderea acestui tip de credit a crescut de la 3,6% la aproximativ 10% în 2006 din portofoliul de credite bancare, cu tendințe sigure de creștere în următorii doi de peste 12% (Figura 6).

Figura 6 Structura creditelor, % din totalul creditelor în economie

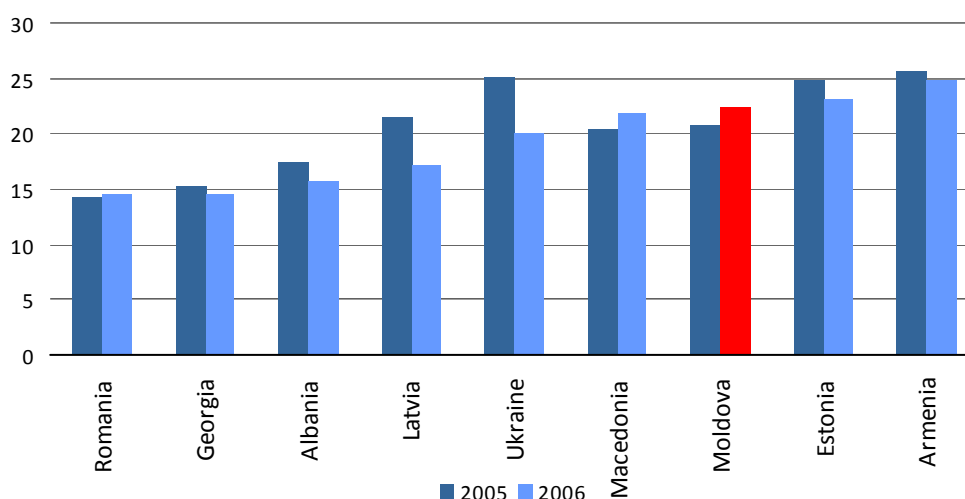

Sursa: Rapoarte anuale și trimestriale ale BNM, 2001-2006; <http://www.bnm.org/md/index.html>

În același timp, au crescut economiile populației, una din cauze fiind volumului înalt de transferuri valutare din partea moldovenilor aflați la munci peste hotare (Figura 7). În 2006, remitențele au totalizat peste 855 milioane dolari SUA, sau 27 % din PIB. Însă, din cauza ritmului lent al reformelor structurale și lipsa unor politici de direcționare a remitențelor, au împiedicat canalizarea acestor afluxuri masive de valută în scopuri productive. Aceasta a determinat aprecierea leului moldovenesc care a stimulat consumul de import, dar a deteriorat competitivitatea externă a produselor locale.

În 2006, creditele mici oferite pentru extinderea afacerilor (mai puțin de 700,000 Lei) au totalizat 1.36 miliarde Lei, care este cu 24.5 % mai mult decât în anul precedent. Creditele pentru dezvoltarea întreprinderilor mici reprezintă 10 % din totalitatea creditelor în economie. Astfel, în contrast opiniei larg răspândite precum că băncile preferă să crediteze doar întreprinderile mari, creditarea întreprinderilor mici și mijlocii este în creștere.

Cota creditelor de termen lung (peste 2 ani) înregistrează un comportament similar. În ciuda faptului că creditele de termen scurt (mai puțin de 2 ani) continuă să domine asupra celor de termen lung (81.3 % din total), în perioada 2005-2006 ele au crescut cu 71 % în comparație cu creșterea de 131 % pentru creditele de termen lung. Aceasta poate servi drept dovadă suplimentară că sistemul înregistrează nivele bune de lichiditate, capitalizare și câștiguri.

Figura 7 Rata de economisire, creștere în %

Sursa: EIU-Country Data: Annual Time Series, EBRD, 2006

În concluzie, **sistemul financiar în general este dezvoltat adecvat și nu reprezintă o constrângere critică pentru dezvoltare**. Analiza noastră demonstrează că creșterea economică recentă poate fi asociată cu o creștere substanțială a creditelor acordate sectorului privat, și de asemenea cu creșterea investițiilor străine directe. Totuși, deocamdată, piața financiară locală nu este matură, și astfel împrumuturile bancare sunt sursa primară și fundamentală de finanțare pentru businessuri.

Principalele probleme în accesul companiilor la finanțe includ următoarele:

- Asimetria în activitatea de creditare, care ar putea fi explicată prin faptul că băncile preferă creditarea întreprinderilor mari, în timp ce întreprinderile mici și mijlocii, deși predomină numeric, nu beneficiază de împrumuturi suficiente. Totuși, datele disponibile pentru ultimii doi ani indică îmbunătățiri considerabile.
- Preferințele temporare ale băncilor, care ar putea fi explicate prin nivelul lor jos de încredere față de evoluția economiei (conjunctura macroeconomică din țară). Deocamdată băncile preferă acordarea creditelor de termen scurt, deoarece resursele băncilor sunt formate în mare parte din depozite pe termen scurt. Similar paragrafului precedent, sunt semne de îmbunătățire în preferințele temporare ale băncilor.
- Ratele nominale relativ înalte ale dobânzilor. Rate înalte ale dobânzilor înseamnă cost mai mare al finanțelor și determină investiții sub-optimale. Rate înalte ale dobânzilor mențin așteptări inflaționiste de termen lung, ceea ce înseamnă substituirea în continuare a investițiilor prin consum. Acest comportament tipic al firmelor și gospodăriilor orientat spre consum mărește PIB-ul pe termen scurt, dar pe termen lung înseamnă prețuri mai mari și reforme mai dureroase.
- Lipsa sistemului de evidență a creditelor, fapt care complică activitatea băncilor și duce la existența unor proceduri numeroase și dificile de reglementare a litigiilor dintre bănci și antreprenori. Pentru bănci, aceasta de asemenea introduce distorsiuni în procesul de selectare a proiectelor

investiționale care merită să fie creditate. Crearea birourilor de istorii de creditare ar însemna eliminarea în mare măsură a riscurilor și ulterioara reducere a costurilor operaționale.

- Piață financiară non-bancară puțin dezvoltată, care este o cale importantă în asigurarea accesului la finanțe pentru businessuri.

3 Capitalul natural

3.1 Factorii de capital natural

Importanța dotării țării cu capital natural favorabil pentru creșterea și dezvoltarea rapidă este un fapt larg recunoscut. Prin capital natural subînțelegem aspectele de natură economică și non-economică, atât benefice, cât și dăunătoare dezvoltării, care apar din faptul plasamentului specific al țării și din considerente de mediu. Astfel de aspecte includ:

- Însuși plasamentul țării, care se răsfrânge asupra accesului pe piețe principale de desfacere, și dimensiunea țării, care oferă sau împiedică posibilitatea de a exploata economiile de aglomerare (comparativ cu alte țări din regiune)²
- Dotarea cu terenuri, ca potențial pentru activități agricole și potențial de dezvoltare antropogenă
- Condițiile climaterice, inclusiv și disponibilitatea apei, și bolile asociate cu clima

Acest capitol nu va analiza dotarea țării cu alte resurse naturale deoarece, contrar opiniilor răspândite, deficitul acestora nu este o constrângere în fața creșterii economice.

3.2 Dimensiunea și plasamentul

Moldova este în același timp și mică și înconjurată de uscat. De fapt, este plasată în Europa de Est și înconjurată de două țări vecine, cu distanța pînă la portul maritim cel mai apropiat de 170 km. Lipsa accesului la mare a fost istoric asociată cu întârzieri în dezvoltare, deoarece o astfel de țară se află în dependență excesivă de relațiile cu vecinii, infrastructura acestora, stabilitatea și politica externă, pentru a avea acces la piețele sale de desfacere. Fiind o economie mică, Moldova este dependentă de comerț cu exteriorul într-o măsură mult mai mare decât vecinii și competitorii ei. Astfel, ponderea comerțului cu mărfuri în PIB pentru Moldova este 117% (2005), comparativ cu 85% în Ucraina și 69% în România.

Dificultățile în accesarea piețelor de desfacere pot fi capturate prin Indicele Costurilor de Transport, care reprezintă ponderea cheltuielilor ce țin de asigurare și transportare, raportate la prețul exportului³. Faye et al (2004)⁴ a estimat această pondere pentru Moldova fiind de 10%. În termeni relativi, utilizînd scara de la 0 pînă la 1 (de la neafectat pînă la cel mai grav afectat), Moldova se clasează înalt

² O țară mai mare are posibilități adiționale a exploata beneficii economice ce apar din aglomerare

³ În prețuri INCOTERMS, (CIF-FOB)/FOB

⁴ Faye et al, Journal of Human Development Vol. 5, No. 1, March 2004

(0.86) între alte țări comparabile fără acces la mare (Tabelul 1), ceea ce indică că plasamentul geografic poate fi o problemă. Acest clasament înalt este suportat și de evidențele istorice ale restricțiilor de tranzit, impuse asupra bunurilor din Moldova de către țările vecine la începutul etapei de tranziție.

Tabelul 1 Indicele relativ al costurilor de transport pentru țările fără acces la mare

Țara	Afganistan	Armenia	Turcmenistan	Kyrgyzstan	Moldova	Azerbaijan
ICT relativ	0.38	0.51	0.77	0.81	0.86	0.92

Sursa: Faye et al (2004)

În același timp, Faye et al (2004) a argumentat că prezența unui focar puternic de stabilitate și creștere economică în vecinătatea imediată a țării (cum ar fi UE pentru Moldova, începând cu 2007) poate reduce sau chiar anula efectul negativ al plasamentului, prin oferirea unei infrastructuri proprii de transport dezvoltate și negocierea acordurilor comerciale favorabile. Principalii parteneri comerciali ai Moldovei (UE, ECE și CSI), plasați în raza de 2000 km, satisfac 91% din exporturile și 84% din importurile Moldovei, și economia națională nu depinde critic de careva resurse sau piețe situate mai departe. Putem concluziona că plasamentul geografic a fost sau mai este o careva problemă, dar rolul acesteia va diminua definitiv odată cu creșterea economică și dezvoltarea infrastructurii vecinilor, negocierea acordurilor comerciale și de tranzit, și îmbunătățirea practicilor de export.

3.3 Dotarea cu terenuri

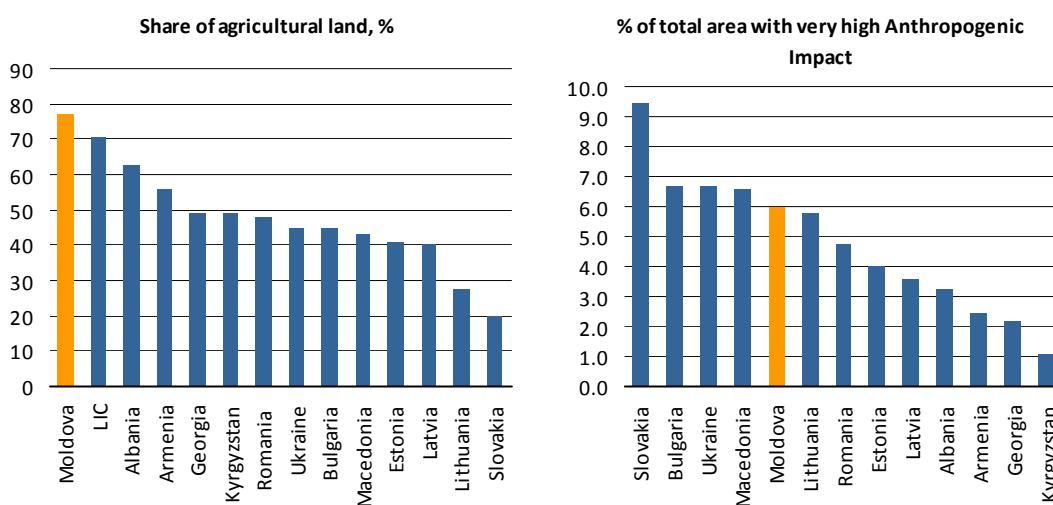
Dotarea țării cu soluri agricole este excelentă. Moldova nu este plasată în munți nici în câmpii inundabile, și 77% din suprafața ei reprezintă soluri arabile. Dotarea cu terenuri este mult mai bună decât în restul țărilor comparabile (**Figura 8**). De asemenea, la moment Moldova nu este constrânsă de disponibilitatea spațiului pentru desfășurarea activităților antropogene. Cu toate că impactul antropogen actual este mai mare (6%) decât în unele țări comparabile, acesta este sub media mondială de 8.4% și mult sub valorile înregistrate de țările dezvoltate.

Condițiile geologice și a solului au un impact pronunțat asupra vitezei de depreciere a capitalului fizic. Instabilitatea geologică regională conduce la cutremure frecvente de magnitudine medie. Începând cu anul 2000, au fost înregistrate 7 cutremure de magnitudine între 4 și 6 grade, timp ce cutremure potențial dezastruoase de 7-8 grade, în mod tipic, au loc fiecare 15 ani. Incidența cutremurelor impune costuri adiționale în construcții.

Alunecările de teren reprezintă un fenomen mult mai răspândit și cu un efect mai pronunțat, înregistrându-se de la 12 pînă la 268 cazuri pe an. În unii ani, mai mult de jumătate din diviziunile administrativ-teritoriale ale țării au înregistrat alunecări de teren. Rețeaua de drumuri este considerată unul din elementele grav afectate de către alunecări și mișcări de teren, combinate cu cicluri numeroase de înghețare-dezghetare pe parcursul iernii. Totodată, incidența alunecărilor nu poate

fi considerat un factor major de constrângere, deoarece în România, de exemplu, această incidență este și mai mare.

Figura 8 Dotarea cu teren și impactul antropogenic curent

Sursa: World Little Green Handbook, WB, 2007, and Environmental Sustainability Index 2005

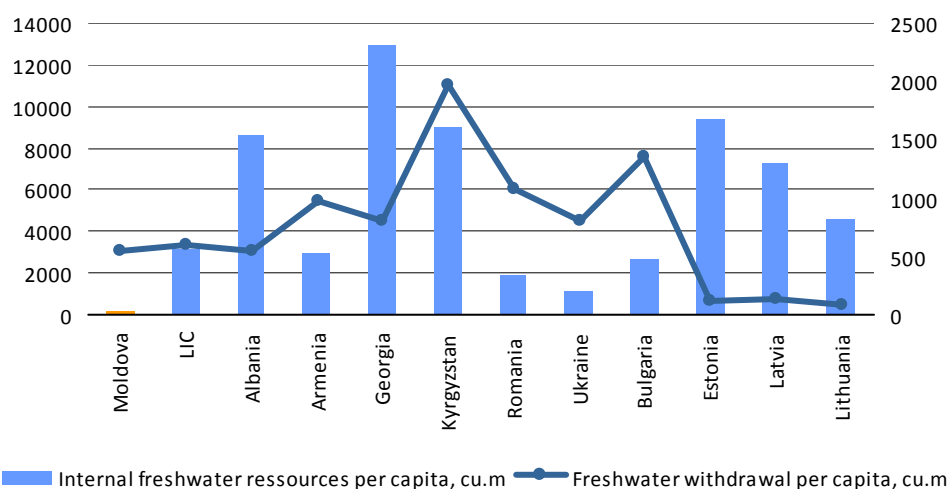
3.4 Condițiile climaterice și resursele acvatice interne

Riscuri ce țin de climă sunt majorate în cazul activităților agricole. Căderea anuală de precipitații variază de la 307 pînă la 800 milimetri (2002-2005) și în majoritatea cazurilor este suboptimală pentru produsele tipice cu o valoare adăugată sporită. Suplimentar, există o volatilitate substanțială în distribuția anuală, lunară și regională a volumului de precipitații. Atît secete, cît și precipitații excesive sunt frecvente. Pentru lunile tipice de vară, abaterea standardizată a volumului de precipitații din an în an este de 60-83%.

Culturile agricole tipice sunt uneori afectate de înghețuri de iarnă, timp ce culturile cu un randament sporit suferă preponderent de înghețuri de primăvară. Invaziile de dăunători și bolile plantelor cu o valoare adăugată sporită sunt frecvente, dar, spre deosebire, sunt controlabile în cazul în care se realizează investiții corecte în protecția plantelor. Totodată, nu există evidențe că riscurile climaterice sunt o constrângere majoră, deoarece în asemenea caz sectorul privat ar reacționa prin investiții și utilizarea instrumentelor disponibile de control și prevenție, și prin irigare⁵ extensivă.

Moldova înfruntă deficitul înalt al resurselor de apă. După cum este arătat în Figura 9, resursele interne de apă potabilă sunt doar 238 metri cubici pe cap de locuitor pe an, comparativ cu 1955 m.c. în România și 1128 m.c. în Ucraina. În ceea ce ține de resursele acvatice, Moldova se clasează cel mai prost în comparație cu toate țările din regiune. Mai mult decît atît, există evidențe de suprautilizare a capacităților existente, extracția anuală de apă potabilă fiind circa 2.5 ori mai mare decît capacitatea (Figura 9).

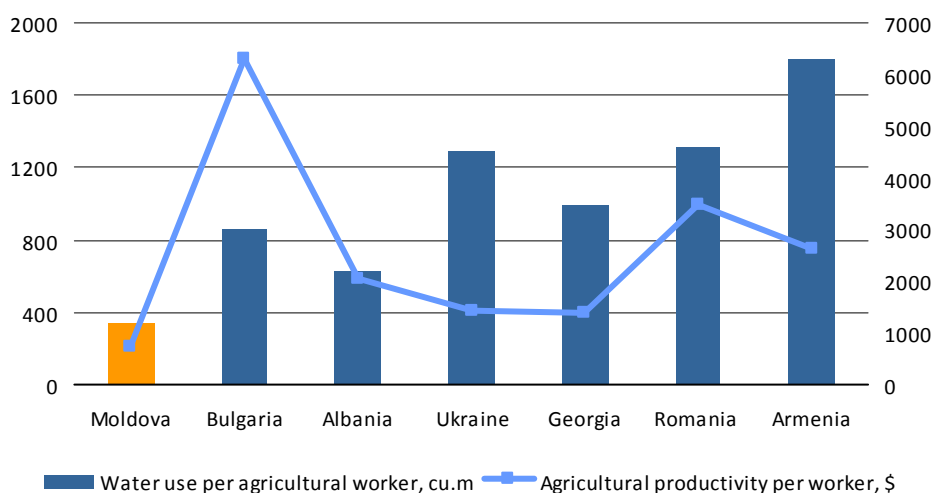
⁵ Urmează de notat că lipsa investițiilor în irigare poate fi atribuită și eșecurilor de coordonare (*coordination failures*), și nu faptului că secetele nu reprezintă o constrângere.

Figura 9 Capacitatea și extracția apei potabile

Sursa: World Development Indicators 2007, WB

Nu există motive în suportul afirmației că suprautilizarea capacității acvatice are loc din cauza utilizării extensive a apei în agricultură. Doar 33% de extracție totală este utilizată în scopuri de irigare, ceea ce este semnificativ sub ponderile înregistrate de țări comparabile (cu latitudinea și condiții climaterice similare (de exemplu, 57% și 52% în România și Ucraina). Mai mult ca atât, în perioada 1998-2005, suprafața irigabilă a scăzut de la 306 la 228 mii ha, timp ce volumul apei utilizat în irigație a diminuat de la 264 până la 140 tone pe hectar.

Odată cu recuperarea economiei și agriculturii în particular, deficitul resurselor de apă potabilă se va mări. Pe termen lung, deficitul de apă poate deveni o constrângere importantă în fața creșterii economice. De exemplu, alte țări cu condiții climaterice similare utilizează semnificativ mai multă apă pe un lucrător în agricultură, după cum este reflectat în Figura 10 (utilizarea apei pe axa stîngă și productivitatea pe axa dreaptă).

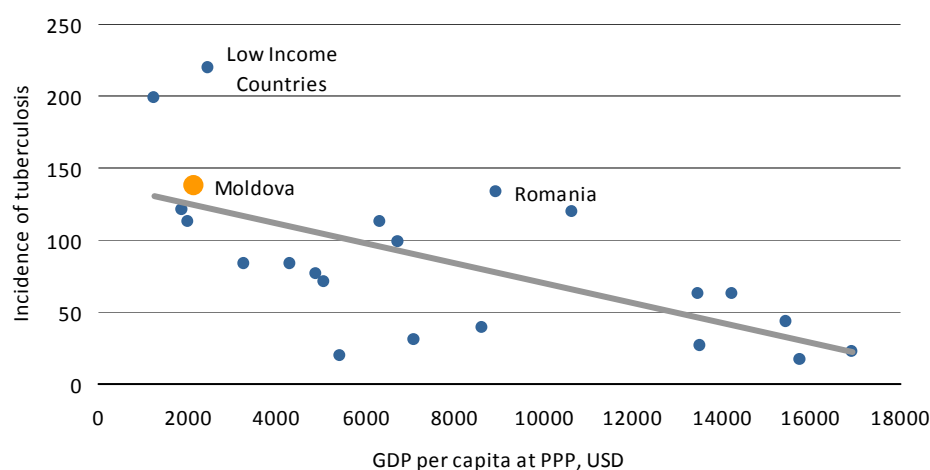
Figura 10 Utilizarea apei și productivitatea agricolă

Sursa: World Development Indicators 2007, WB

3.5 Bolile asociate cu clima

În general, condițiile climaterice în Moldova nu sunt asociate cu oricare epidemii de **maladii legate de climă**. Climatul Moldovei este temperat continental cu o vară caldă și uscată și o iarnă blîndă. Totodată, tuberculoza reprezintă o îngrijorare, după cum este reflectat în Figura 11. Incidența tuberculozei este 138 cazuri pe an, clasîndu-se între valorile înregistrate de majoritatea țărilor comparabile (40-70) și de grupul țărilor sărace (220).

Figura 11 Venitul și incidența tuberculozei, pe 100,000 locuitori

Sursa: World Development Indicators 2007, WB, author's calculations

În regresia incidenței tuberculozei⁶ asupra nivelului de dezvoltare (reflectat prin PIB pe cap de locuitor), rezultatul Moldovei este situat asupra liniei tendinței generale, sugerînd că performanța Moldovei în combaterea tuberculozei este și mai mică decît s-ar fi așteptat de la o țară cu un asemenea venit. Incidența tuberculozei este practic identică în Moldova, Ucraina și România, în pofida diferențelor semnificative de dezvoltare economică, fapt care sugerează că în cazul Moldovei, efectul climei asupra tuberculozei este mai puternic decît al celorlalți factori. Totodată, nu putem considera tuberculoza drept o constrîngere importantă, deoarece impactul ei global asupra forței de muncă este marginal; suplimentar, însuși forța de muncă nu reprezintă o constrîngere, după cum a fost discutat în acest raport.

Drept concluzie a acestei secțiuni, nu putem considera factorii naturali drept o constrîngere critică la moment, cu toate că există unele îngrijorări și probleme. Accesul pe piețele de desfacere se va îmbunătăți în continuare datorită proximității UE, dotarea cu terenuri și spații pentru dezvoltare este bună, și efectul climei asupra forței de muncă este marginal. În același timp, condițiile climaterice și a solului duc la deprecierea rapidă a infrastructurii drumurilor, și dotarea cu resurse acvatice este o potențială problemă în viitor.

⁶ Reieșim din presupunerea că factorii principali ai tuberculozei sunt clima, malnutriția și sistemul de ocrotire al sănătății sub-performant. Ultimii doi factori sunt indirect reflectați de dezvoltarea economică.

4 Capitalul uman

4.1 Aprecierea înzestrării cu capital uman

Capitalul uman reprezintă un factor complementar în funcția de producție prezentată în metodologie. Complementaritatea capitalului uman oferă posibilitatea de a estima dacă acesta reprezintă o constrângere în fața creșterii economice.

Dacă dotarea cu capitalul uman este relativ mică în comparație cu alți factori complementari ai funcției de producție (precum capital, infrastructura etc.), urmează să observăm următoarele fenomene economice:

- Diferențierea salarială înaltă în dependență de abilități de lucru și cunoștințe (*rata de rentabilitate sporită a studiilor suplimentare, sau premiul înalt pentru calificare*). Angajații calificați cu studii vor beneficia de salarii cu mult mai mari decât cei necalificați.
- Repartizarea semnificativ distorsionată a șomajului în dependență de nivelul educației. Rata șomajului între posesori de studii terțiare va fi foarte mică.
- Eforturile semnificative ale întreprinderilor în scopul instruirii și recalificării angajaților, deoarece afacerile au nevoie de o calificare mult mai înaltă decât cea oferită pe piață de muncă.

4.2 Rata de rentabilitate a studiilor

Dacă capitalul uman este în deficit, vom observa premiile înalte plătite angajaților cu abilități critice. În practica studiilor econometrice, abilitățile sunt capturate de nivelul educației, și impactul educației asupra salariului este măsurat prin intermediul așa-numitor regresii Mincer:

$$\ln Sal = B_0 + B_1 educ + B_2 exp + B_3 exp^2 + e$$

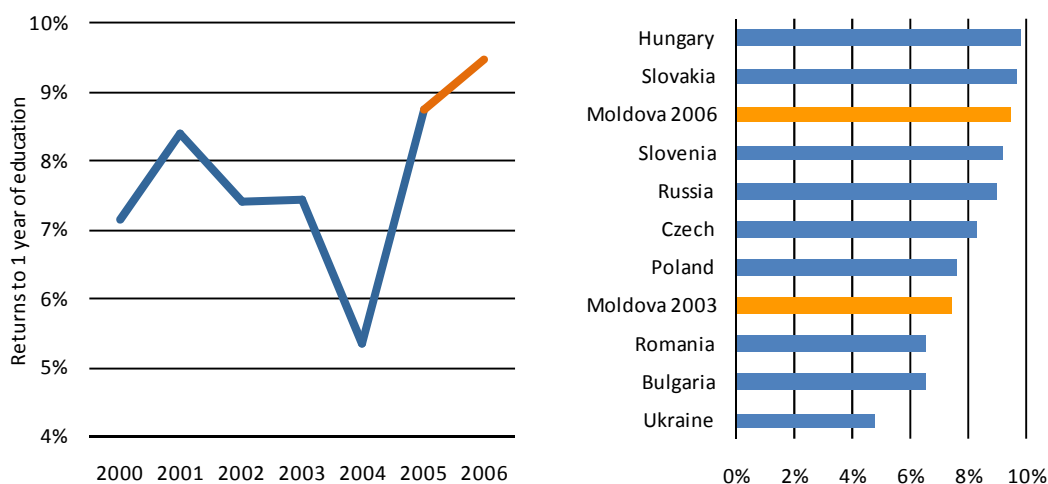
Unde $\ln Sal$ este logaritmul natural al salariului, $educ$ reprezintă educația, și exp este experiența de lucru. Coeficientul B_1 reprezintă creșterea în procente a salariului pe oră lucrată pentru fiecare an adițional de studii (*rata de rentabilitate a unui an de studii suplimentar*).

Premiul pentru calificare este relativ mare. Rezultatele regresiei⁷ Mincer sunt prezentate în Figura 12. Graficul din stînga reprezintă evoluția ratei de

⁷ Au fost utilizate datele primare ale Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice 2000-2006, BNS

rentabilitate a studiilor (a premiului suplimentar pentru fiecare an adițional de educație) de la 7.2% în 2000 pînă la 9.5% în 2006.⁸

Figura 12 Rata de rentabilitate a unui an de studii: evoluția în Moldova și comparația cu alte țări

Sursa: Pentru Moldova: calculele autorilor utilizând datele CBGC 2000-2006. Pentru alte țări: Fleisher, Belton M; Sabirianova Peter, Klara; Wang, Xiaojun. 2005. "Returns to Skills and the Speed of Reforms: Evidence from Central and Eastern Europe, China, and Russia", *Journal of Comparative Economics*, 33(2) pp. 351-70.

Există două explicații ale acestei creșteri relativ importante a premiului. În cazul în care posesorii de studii terțiare ar reprezenta o pondere mare în forța de muncă migrată, atunci imigrația ar conduce la deficitul muncii calificate, și ulterior la premiul înalt pentru calificare. Totodată, raportul CBS-AXA asupra migrației și remitențelor din 2006 arată că ponderea posesorilor de studii terțiare între migranți este mai mică decât în forța de muncă domestică - 18% și 21% respectiv.⁹ A doua explicație este că pe parcursul ultimilor ani a crescut dotarea cu alți factori complementari ai funcției de producție, ceea ce mărește productivitatea marginală a muncii și astfel permite o plată mai mare a muncii calificate.

Panoul din dreapta compară rata de rentabilitate a studiilor în Moldova (2003 și 2006) și în alte țări din regiune (datele pentru alte țări sunt din 2002-2003). În 2003, premiul pentru calificare a fost comparativ mic, dar a crescut considerabil în 2006. Dacă asumăm că premiul pentru calificare nu a progresat în alte țări, Moldova este printre liderii regionali. Totodată, este probabil că acest premiu a crescut și în alte țări din aceleași motive, din care a crescut în Moldova – exodul de creiere și creșterea treptată a înzestrării cu capital fizic. În continuare, putem asuma că rata de rentabilitate a unui an suplimentar de studii în Moldova este la nivel regional mediu.

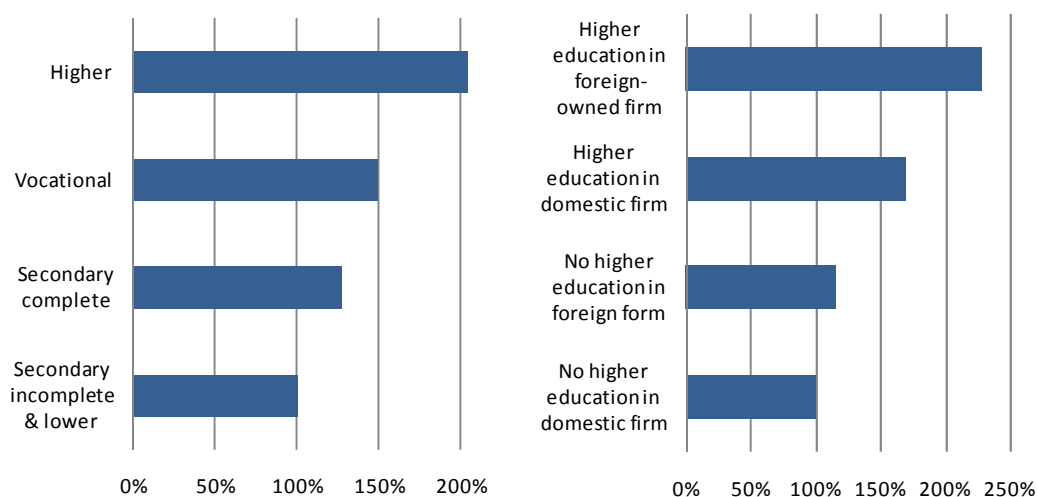
⁸ De notat că rezultatele pentru anul 2006 nu sunt integral comparabile cu restul perioadei datorită schimbării metodei de eșantionare utilizate de BNS. Rezultatele pentru anul 2004 sunt de asemenea suspicioase, probabil din considerentul calității datelor.

⁹ Rezultatele selectate din cercetarea CBS-AXA 2006 sunt disponibile http://www.iom.md/materials/migrants_day2006_en.pdf.

Rezultatele obținute prin intermediul datelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice pot fi verificate utilizând datele Anchetei Forței de Muncă (BNS) din 2006. Rata de rentabilitate a unui an de studii în 2006 a fost apreciată la nivel de 13.4%, ceea ce este și mai mult decât rezultatele derivate din CBGC. Rezultatele regresiei sunt prezentate în Tabelul 1 din Anexa 2.

O altă posibilitate de a măsura educația este de a utiliza nivele de educație (secundar, secundar profesional, terțiar etc.). Rezultatele regresiei utilizând această metodă sunt prezentate în Tabelul 2 din Anexa 2. Astfel, o diplomă de studii universitare este asociată cu un salariu dublu față de studii secundare incomplete (panoul din stânga, Figura 13), și studiile secundare de specialitate sunt plătite cu 50% mai bine decât studii secundare incomplete.

Figura 13 Rentabilitatea economică a studiilor după nivelul de educație (studii secundare incomplete=100%).

Sursa: calculele autorilor utilizând datele Anchetei Forței de Muncă din 2006.

Unele companii internaționale menționează că întâmpină unele probleme în angajarea forței de muncă domestice calificate. Aceste afirmații pot fi testate prin introducerea interacțiunilor suplimentare în regresia Mincer. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 3 din Anexa 2 și schițate grafic în panelul din dreapta din Figura 13. Într-o companie domestică, un angajat cu studii superioare beneficiază de un salariu cu 70% mai mare decât un angajat fără studii superioare. În cazul unei companii străine, această diferență este și mai semnificativă -129%.

Premiul pentru calificare relativ înalt este insuficient pentru a afirma că capitalul uman este o constrângere critică. Concluzia de bază este că premiul pentru calificare este mare, și este în creștere. Totodată, prezența unui număr mare al posesorilor de studii terțiare printre migranți demonstrează că Moldova posedă încă capacitatea umană neutilizată, și că creșterea înregistrată a premiului pentru calificare nu înseamnă încă că capitalul uman a devenit o constrângere critică. În același timp, există evidențe că întreprinderile străine oferă o plată mai mare pentru abilități de lucru critice, ceea ce înseamnă că setul de abilități și deprinderi de muncă, cerut de companiile străine, este mai deficitar pe piața de muncă internă, decât acela cerut de companiile domestice.

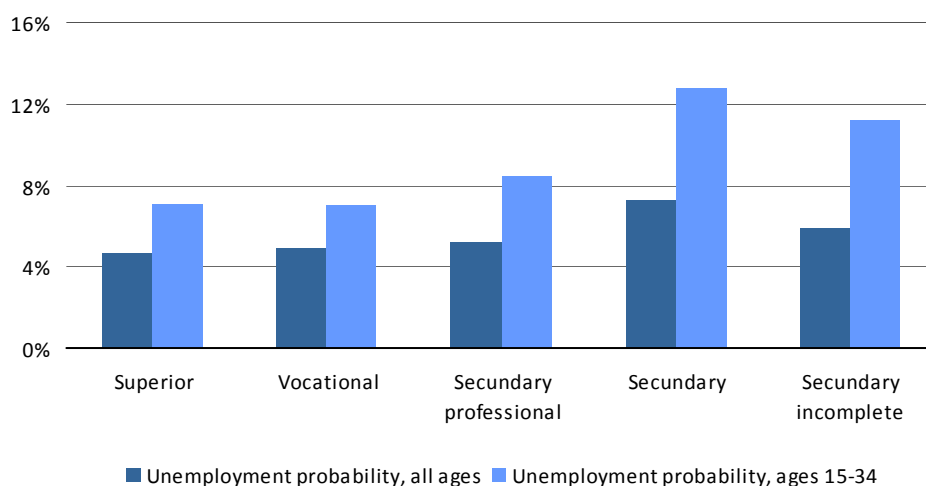
4.3 Repartizarea șomajului

O altă modalitate de a aprecia dacă capitalul uman este o constrângere critică este analiza ratei șomajului în dependență de nivelul educațional. Dacă abilitățile și cunoștințele critice sunt în deficit, posesorii de aceste abilități și studii urmează să înregistreze o rată de șomaj extrem de mică.

O altă posibilitate de a captura insuficiența abilităților critice pe piața de muncă este de compara ratele șomajului în dependență de nivelul educațional doar pentru angajații între 15 și 34 ani. Raționamentul principal constă în faptul că aceste persoane posedă studii mai relevante (obținute după inițierea perioadei de tranziție), sunt mai mobile și adaptabile. Dacă capitalul uman reprezintă o constrângere critică, repartizarea șomajului între posesori de diferite nivele de studii de vîrsta 15-34 ani va fi și mai distorsionată – vom observa șomaj absolut minimal la posesorii de studii avansate din această grupă.

Figura 14 prezintă ratele șomajului în dependență de nivelul de educație (toate vîrstele și 15-34 ani). O observație imediată este că nivelul șomajului între posesori de studii superioare este puțin mai mic (4.7%) față de media națională (5.6%), dar nu extrem de mic. Totodată, întreaga repartizare a ratelor șomajului este destul de uniformă, fără variații semnificative.

Figura 14 Rata șomajului pe nivele de educație

Sursa: calculele autorilor, datele BNS 2005

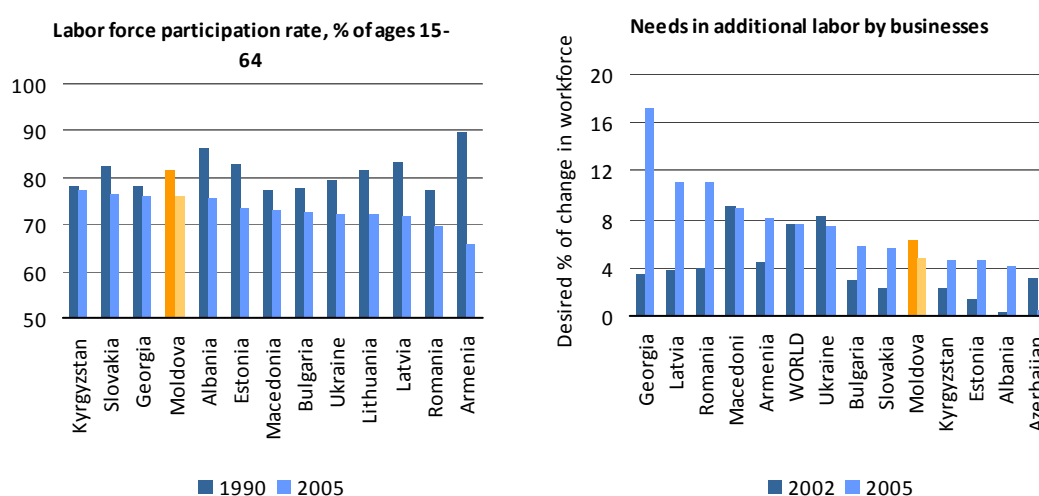
În ceea ce privește persoanele între 15-34 ani, rata șomajului între posesori de studii terțiare este mai mică decât cea medie pe această grupă de vîrsta (7.1% față de 9.3%), totodată, această diferență este la fel nesemnificativă.

Astfel, repartizarea șomajului pe nivele de educație nu indică deficitul acut al abilităților critice, cerute de piața de muncă. Adicional, o observație importantă și contra-intuitivă este o rată mai mare a șomajului printre posesori de studii recente de nivel avansat, ceea ce denotă potențial unele probleme cu calitatea studiilor avansate și relevanța agendei de studii pentru necesitățile economiei de piață.

4.4 Percepția întreprinderilor

Întreprinderile din Moldova nu necesită resurse de muncă adiționale. Nivelul de asigurare a necesităților economiei în forța de muncă este prezentat în Figura 15. Rata de participare a forței de muncă (panoul din stânga) este la nivelul mediu regional, și nu denotă careva probleme potențiale. Panoul din dreapta prezintă estimarea, de către afaceri, a necesităților în forța de muncă adițională. În comparație cu alte țări din regiune, această estimare este destul de joasă, și, spre deosebire de alte țări, este în descreștere comparativ cu anul 2002. Aceste evidențe sugerează că întreprinderile nu sunt constrânse de disponibilitatea (sau volumul) resurselor de muncă.

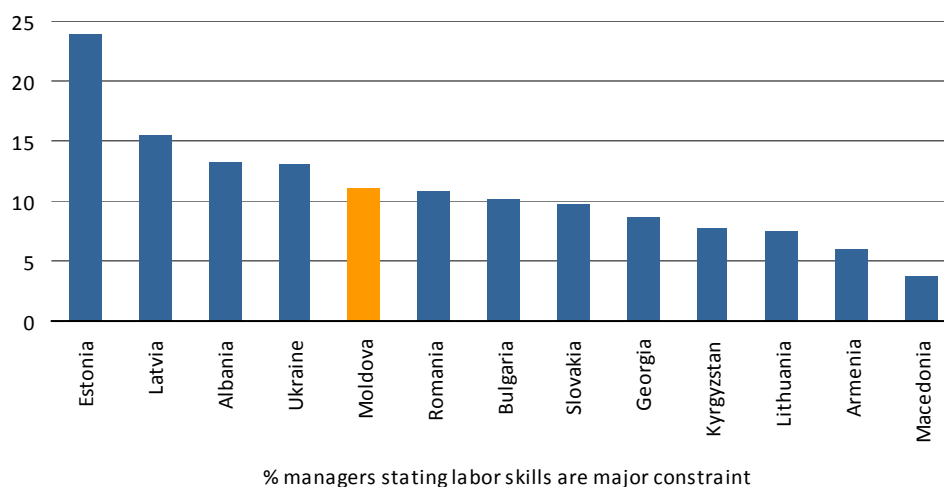
Figura 15 Asigurarea cu forța de muncă

Sursa: Enterprise Survey Index 2005, World Development Indicators 2007, World Bank

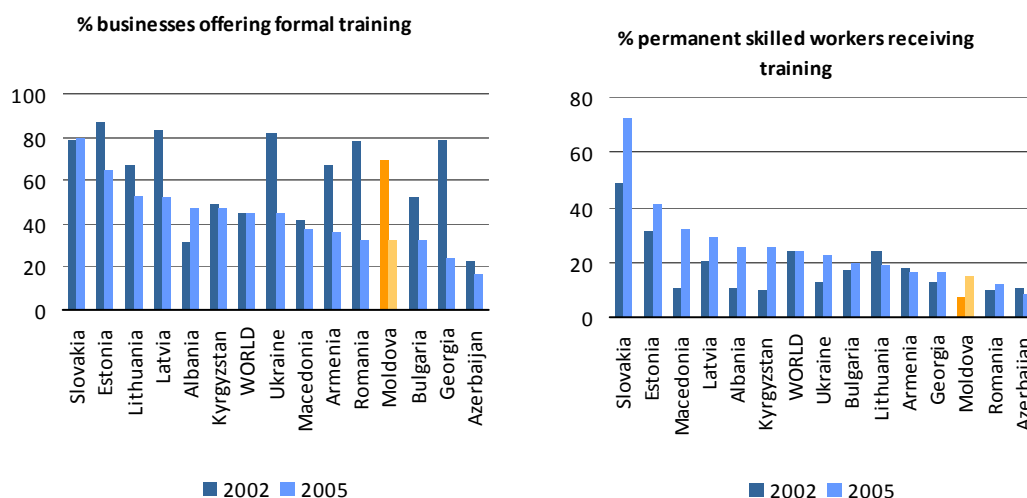
Întreprinderile în general nu consideră calitatea forței de muncă drept o problemă. Calitatea, sau calificarea forței de muncă, este un factor complementar la volumul muncii utilizate. Opinia referitor la existența problemelor majore cu calificarea forței de muncă este larg vehiculată, totodată, Figura 16 demonstrează că doar 11% din patroni din Moldova menționează calitatea forței de muncă fiind o constrângere importantă sau critică, ceea ce este la nivel mediu în comparație cu alte țări din regiune.

Ca rezultat, întreprinderile din Moldova nu investesc în formarea / recalificarea forței de muncă. Dacă întreprinderile necesită o forță de muncă mai calificată decât cea prezentă pe piață, o modalitate larg răspândită de a rezolva această constrângere este de a oferi antrenament formal pe locul de lucru. Practica economică standard sugerează că acele întreprinderi, care realizează necesitatea de a efectua aceste investiții, dar din oricare motive decid să nu facă acest lucru, pierd din competitivitate și sunt treptat eliminate de alte întreprinderi, care înregistrează o productivitate marginală mai mare a muncii ca rezultat al abilităților mai înalte a angajaților.

Figura 16 Percepția calității forței de muncă de către întreprinderi

Sursa: World Development Indicators 2007, World Bank

În cazul în care întreprinderile nu consideră calificarea forței de muncă drept o problemă majoră, ele nu investesc masiv în formarea și creșterea calificării forței de muncă, după cum și este arătat în Figura 17.

Figura 17 Formarea și creșterea calificării forței de muncă la întreprinderi

Sursa: Enterprise Survey Index 2005, World Bank

Aceste grafice denotă că, comparativ cu alte țări din regiune, afacerile în general nu au nevoie de resursele de muncă mai calificate decât cele oferite de către piața forței de muncă. Doar sub 20% din angajați calificați permanenți au primit recent antrenament la locul de lucru.

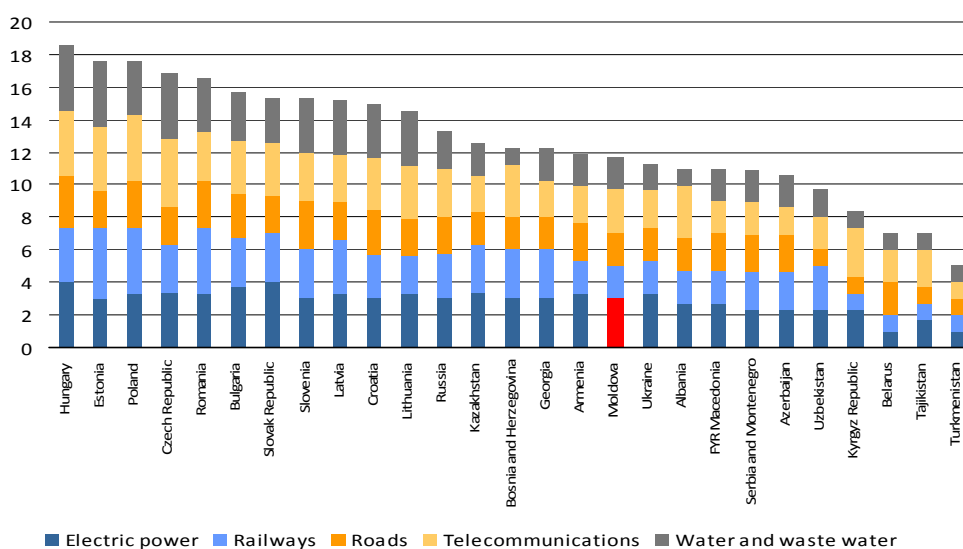
Prin urmare, economia Moldovei nu percepe disponibilitatea și calificarea actuală a capitalului uman drept o constrângere critică pentru creștere și dezvoltare. Urmează de notat că această percepție este în careva măsură contaminată de subiectivism. Totodată, percepția afacerilor este suportată în plin de rezultatele analizei repartizării șomajului, și parțial suportată de analiza premiilor pentru calificare înalte, prezentată anterior. În ansamblu, șirul de evidențe acumulate ne permite să

afirmăm că cel puțin la moment, capitalul uman nu este o constrângere critică pentru creștere și dezvoltare.

5 Infrastructura

Din momentul obținerii independenței Republicii Moldova, cu excepția sectorului de telecomunicații, infrastructura țării în general s-a bucurat de puțină atenție în ceea ce privește investițiile și poate fi caracterizată ca deficientă. Această definiție este în special adevărată pentru infrastructura drumurilor și într-o măsură mai mică dar importantă, pentru infrastructura de aprovizionare cu apă și cea energetică. Cu toate că în comparație cu țările din Europa și cele din fosta URSS, Moldova nu este ultima la acest capitol, totuși, o evaluare generală a calității infrastructurii plasează țara printre țările cu o calitate a infrastructurii în general redusă (Figura 18). Calitatea infrastructurii aici este evaluată în baza indicatorilor de infrastructură a BERD¹⁰ pe o scară de la 1 la 4.3 cu referință la energia electrică, căile ferate, drumuri, telecomunicații și aprovizionarea cu apă și servicii de canalizare.

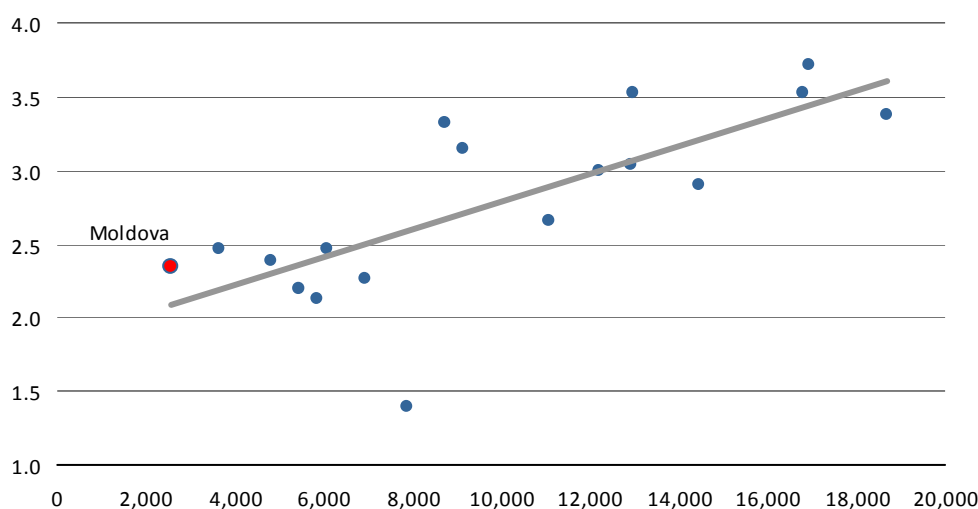
Figura 18 Calitatea infrastructurii

Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.*

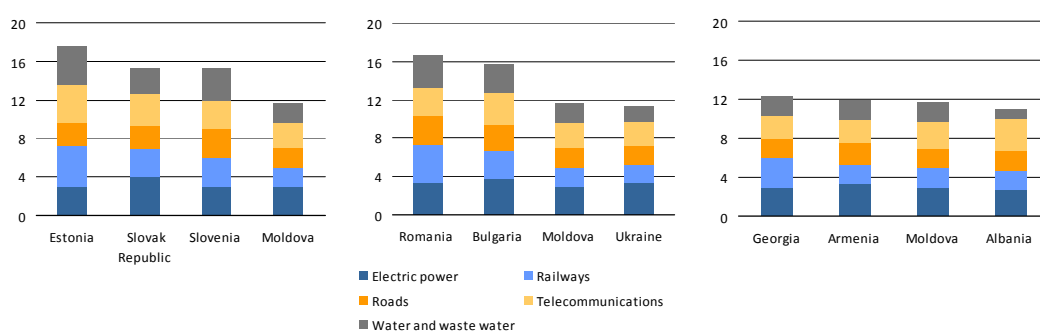
Luând în considerare faptul că țările mai dezvoltate dispun de regulă și de o infrastructură mai dezvoltată, iar calitatea infrastructurii depinde într-o măsură oarecare de nivelul PIB al țării, este important de a examina starea de lucruri în infrastructură în dependență de veniturile țării. În acest sens, o regresie în dependență de nivelul PIB-ului indică de fapt, că infrastructura Moldovei în general ar fi adecvată PIB-ului actual al țării deoarece poziția țării este peste linia de regresie (Figura 19).

¹⁰ Indicatorii BERD evaluează starea infrastructurilor analizate prin prisma existenței instituțiilor de reglementare independente, implicarea guvernului în activitatea acestora, politica tarifară adecvată, implicarea sectorului privat, structurile organizaționale, planificarea activității și asigurarea cu fonduri, etc. O descriere a indicatorilor de infrastructură BERD este disponibilă în rapoartele de tranziție ale BERD (Transition report 2006, EBRD).

Figura 19 Calitatea generală a infrastructurii, în dependență de PIB pe locuitor, PPP, USD¹¹

Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.*

Totuși, o privire mai atentă atît în comparație cu țările țintă, țările cu un nivel similar de venituri, cît și cu cele din imediata vecinătate (Figura 20), confirmă concluzia privind calitatea redusă a infrastructurii Moldovei.

Figura 20 Calitatea infrastructurii în comparație cu categoriile de țări selectate (țările țintă, țările vecine, țările cu venit comparabil)

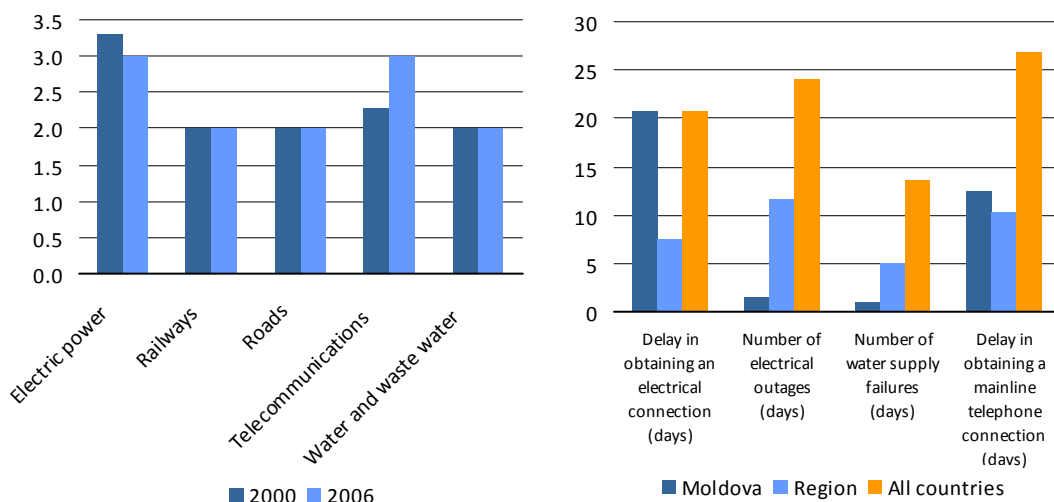
Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.*

Conform unei analize a BERD, în Moldova infrastructura electrică și de telecomunicații sunt cele mai calitative în comparație cu infrastructurile căilor ferate, drumurilor și de furnizare a apei (Figura 21). De fapt, în comparație cu anul 2000, starea de lucruri în energetică în 2006 a degradat puțin, iar calitatea infrastructurii în telecomunicații sa îmbunătățit semnificativ.

În acest context se poate menționa, că într-un alt studiu efectuat de Banca Mondială asupra constrîngerilor în dezvoltarea întreprinderilor, companiile din Moldova nu se plîng în ceea ce privește siguranța furnizării energiei electrice și serviciilor de aprovizionare cu apă. Problemele apar în momentul cînd este solicitată conectarea la rețelele electrice și de telecomunicații (Figura 21).

¹¹ Pentru obținerea unei imagini mai reprezentative, pe lîngă țările de referință (Albania, Armenia, Georgia, Kyrgyzstan, Macedonia, Estonia, Letonia, Lituania, România, Bulgaria și Ucraina) au fost incluse suplimentar mai multe țări din Europa de Est și CSI (Azerbaijan, Bosnia Herzegovina, Croatia, Cehia, Belarus, Ungaria, Polonia și Rusia).

Figura 21 Calitatea componentelor de infrastructură¹² în 2000 și 2006 și constângerile nominalizate de companii¹³.

Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators*; World Bank, *Enterprise Survey, 2005*.

5.1 Infrastructura telecomunicațiilor

Ca o descriere generală a **infrastructurii telecomunicațiilor**, se poate menționa că aceasta astăzi include mai mult de 1,000,000 de posturi telefonice fixe instalate, ceea ce ar însemna o rată de penetrare mai mare de 290 posturi la 1000 locuitori. Din numărul total de posturi fixe, cele digitale reprezintă aproximativ 65%. Una dintre condițiile care au contribuit la dezvoltarea sectorului telecomunicațiilor al țării este considerată creșterea semnificativă a numărului de computere personale cumpărate de moldoveni. Conform unor estimări¹⁴, anual în Moldova sunt instalate peste 50,000 de computere noi și aproximativ 1% din familii dispun de un computer. Datele cele mai recente disponibile¹⁵ arată că în prezent în Moldova sunt peste 25 de furnizori activi de servicii Internet și cinci operatori activi de servicii de telefonie fixă. Rata de penetrare a accesului la Internet este de aproximativ 20%, iar cea a telefoniei mobile a atins în mai 2007 nivelul de 41.31% cu aproximativ 1.42 milioane de posturi.

În prezent, legislația în domeniul telecomunicațiilor stabilește cerințele față de activitatea operatorilor, condițiile tehnice, condițiile de licențiere și alte aspecte ale prestării serviciilor de telecomunicații. Legislația mai stabilește că autoritatea publică care implementează politica Guvernului în domeniul serviciilor

¹² Componentele infrastructurii aici sunt evaluate pe o scară de la 1 la 4. 0 conform metodologiei BERD

¹³ Indicatorii analizați se referă la timpul de reținere în obținerea unei conexiuni la rețeaua electrică în zile; numărul de zile de deconectare a energiei electrice; numărul de zile de deconectare a apei; cât și întârzierea în obținerea unei conexiuni la rețeaua telefonică fixă.

¹⁴ Aceste estimări sunt bazate pe un studiu al sectorului de servicii informaționale elaborate de MIEPO.

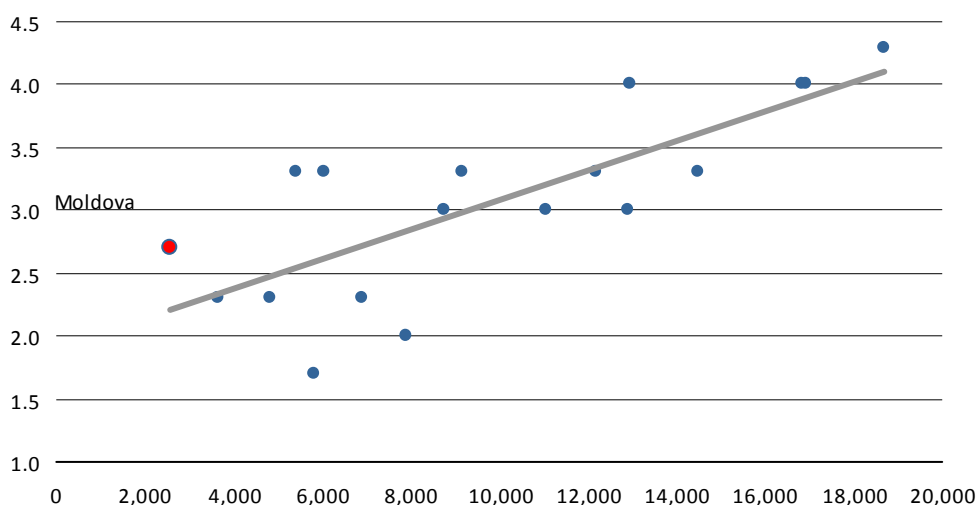
¹⁵ Date obținute de la ANRTI.

informaționale, inclusiv cele de telecomunicații, și determină strategia lor de dezvoltare este Ministerul Dezvoltării Informaționale. În același timp, autoritatea care reglementează activitățile din domeniul serviciilor informaționale este Agenția Națională de Reglementare în Telecomunicații și Informatică (ANRTI). Astfel, Ministerul Dezvoltării Informaționale are în vizorul său problemele ce țin de managementul general în domeniul serviciilor informaționale, pe de altă parte, ANRTI, care este considerată și un organ independent de reglementare în domeniul informaticii, este responsabilă de corespunderea participanților la piața de servicii informaționale la cerințele legislative, inclusiv și cele ce țin de licențiere.

Tot împreună, volumul total de venituri al sectorului ca procent din PIB și care include veniturile din serviciile de telefonie fixă atât tradiționale cât și prin infrastructura IP, serviciile de telefonie mobilă GSM și CDMA, serviciile preplătite de convorbiri internaționale prin rețeaua IP, accesul la Internet dial-up și bandă largă în standardul ADSL și prin cablu, cât și alte servicii informaționale, a reprezentat în 2006 aproximativ 11%. Din volumul total al pieței informaționale, peste 51% aparțin serviciilor de telefonie fixă, aproximativ 37% - telefoniei mobile, aproximativ 4% serviciilor de Internet și transport date și celelalte în jur de 7% sunt împărțite între serviciile de televiziune prin cablu și eter, radio și alte servicii informaționale.

Cel mai mare participant la piața serviciilor informaționale, mai ales în ceea ce privește serviciile de telefonie fixă este considerată întreprinderea Moldtelecom – prestator de servicii de telecomunicații la nivel național și care aparține statului. Cu toate acestea, începând cu 2004 piața telecomunicațiilor a fost liberalizată în totalitate, iar prestatorii de servicii Internet au început să-și dezvolte infrastructurile lor IP pentru a oferi servicii de telefonie fixă. Totuși, cota de piață a operatorilor alternativi de acest tip de servicii este estimată la doar 0.05%.

Figura 22 Infrastructura telecomunicațiilor, în dependență de PIB pe cap de locuitor la PPP, USD

Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.*

O situație total diferită poate fi observată în domeniul telefoniei mobile. Dezvoltarea acestui sector a pornit odată cu lansarea unui serviciu privat de

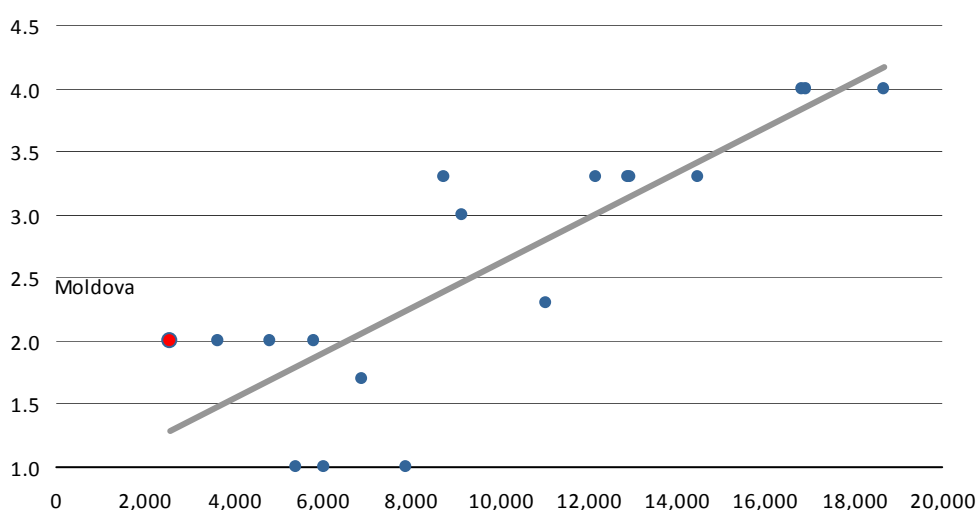
telefonie mobilă în 1997. În prezent sunt doi operatori de telefonie mobilă în standardul GSM, iar o a treia licență a fost acordată unei companii cu capital rusesc și care planifică lansarea serviciului său în viitoarele câteva luni. Suplimentar la aceștia, în martie 2007 Moldtelecom a lansat serviciul său de telefonie mobilă în standardul CDMA disponibil în toată țara.

Având în vedere cele menționate mai sus, dar și regresia în dependență de PIB (Figura 22), se poate concluda că în Moldova dezvoltarea în general a sectorului de telecomunicații este adecvată, mai puțin în ceea ce privește tehnologiile “fără fir” de transport date care sunt încă subdezvoltate, de exemplu serviciile WiFi și WiMax care sunt disponibile limitat chiar și în Chișinău – capitala țării.

5.2 Infrastructura aprovizionării cu apă

Infrastructura aprovizionării cu apă, la rîndul său, este caracterizată în general de servicii de aprovizionare cu apă și canalizare de o calitate și siguranță reduse. Totuși, acolo unde serviciul este disponibil, companiile moldovenești în comparație cu cele din regiune se plîng mai rar (Figura 21). Aproximativ 80% din locuitorii urbani sunt conectați la rețelele centralizate de furnizare a apei și 63% la sistemele de canalizare. În mediul rural și orașele mici acoperirea cu servicii de furnizare a apei potabile este de aproximativ 60% și în jur de 35% pentru serviciile de canalizare¹⁶. Având în vedere și nivelul produsului intern brut al țării se poate concluziona că infrastructura de aprovizionare cu apă nu este o constrîngere critică (Figura 23).

Figura 23 Infrastructura de furnizare a apei, în dependență de PIB pe cap de locuitor la PPP, USD

Sursa: EBRD, *Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.*

Aici se poate menționa totuși, că rețelele de canalizare și de tratare a apelor reziduale au o capacitate insuficientă și au fost deteriorate după o perioadă îndelungată de nivel scăzut sau inexistent de întreținere. Calitatea apei potabile

¹⁶ Date obținute de la Agenția Construcții și Dezvoltare a Teritoriului

furnizată consumatorilor este în general de calitate joasă iar serviciul este considerat intermitent.

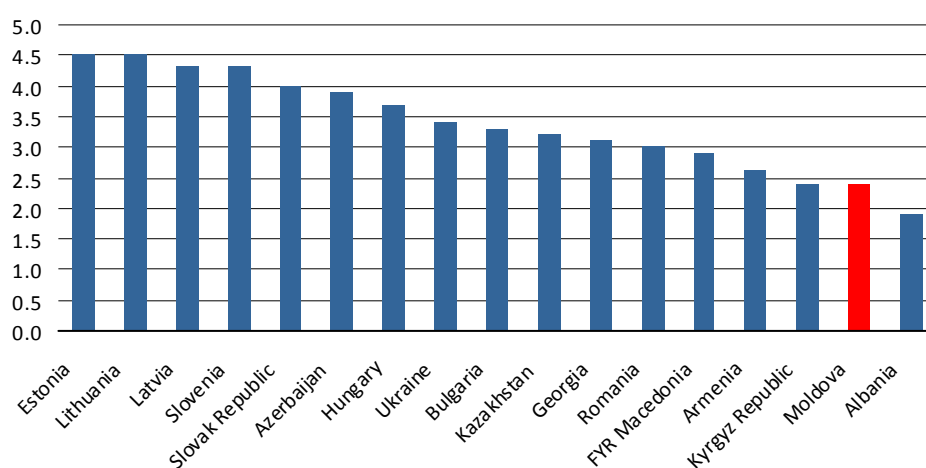
Autoritatea centrală din Moldova care este responsabilă pentru elaborarea și promovarea politicii de stat în domeniul furnizării serviciilor de apă și canalizare este Agenția Construcții și Dezvoltare a Teritoriului (ACDT). În sate și orașele mici rețele de apă și canalizare sunt operate de instituții semi-autonome (Apă Canal) și care sunt responsabile în fața organelor locale de administrare publică.

În general, investițiile în stațiile de tratare a apelor reziduale sunt considerate a fi cu mult în urma necesităților deoarece inițial accentul s-a pus ca în primul rând pe reabilitarea sistemelor existente de aprovizionare cu apă pentru a face producerea și consumul de apă mai eficientă. Alte probleme cheie ale sectorului care pot fi evidențiate includ țin în principal capacitățile reduse ale instituțiilor Apă Canal de a colecta venituri suficiente pentru acoperirea corespunzătoare a cheltuielilor operaționale și de menținere, ne mai vorbind de investiții, procedurile de stabilire a tarifelor politizate excesiv și problemele de ordin regulator.

5.3 Infrastructura transporturilor terestre

Un alt component al infrastructurii din Republica Moldova, și anume **infrastructura de transporturi terestre**, este probabil componentul care necesită în prezent cea mai mare atenție. Conform unui clasament elaborat de World Economic Forum, în ceea ce privește calitatea infrastructurii de transporturi terestre, Moldova este plasată aproape la sfârșitul clasamentului, devansând-o numai pe Albania (Figura 24).

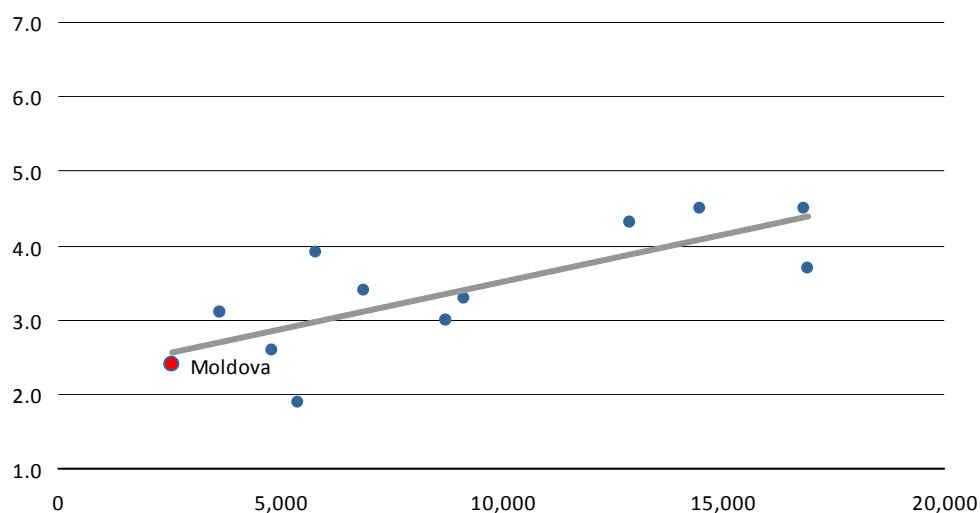
Figura 24 Clasamentul infrastructurii de transporturi terestre, Scara 1 (ne adecvată) – 7 (adecvată).

Sursa: World Economic Forum, WEF Rating, 2006

Regresia în dependență de PIB (Figura 25) amplifică „sentimentul” că infrastructura transporturilor terestre este inadecvată deoarece Moldova se află sub media de regresie.

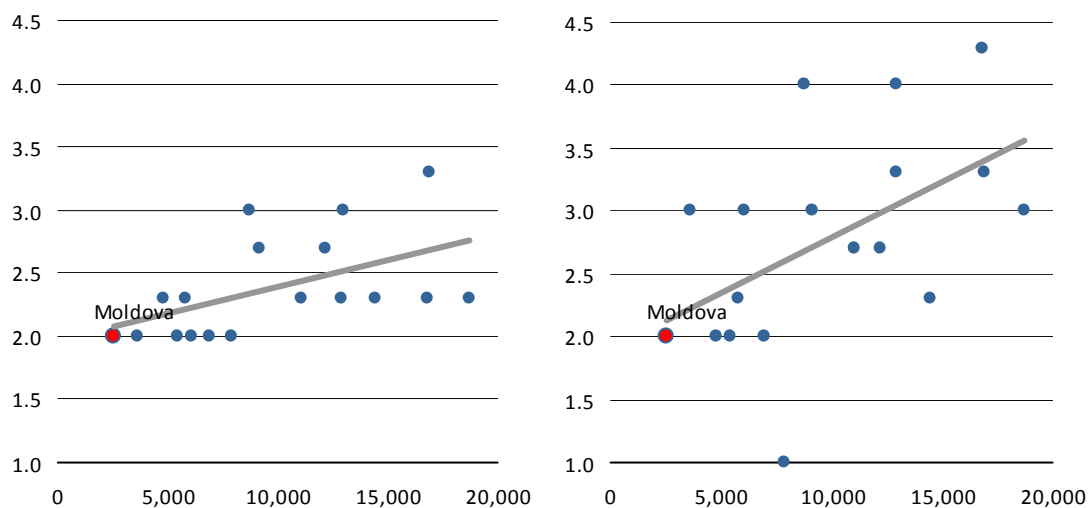
Figura 25 Infrastructura de transporturi terestre în dependență de PIB pe locuitor, PPP, 2005, USD

Sursa: World Economic Forum, WEF Rating, 2006

Calculule efectuate în baza evaluării BERD în rapoartele privind indicatorii de tranziție confirmă același lucru – chiar și luate separat, ambele componente ale infrastructurii transporturilor terestre, atât drumurile cât și căile ferate, se plasează sub media de regresie (Figura 26).

Figura 26 Infrastructura drumurilor și căilor ferate, by GDP per head at PPP, \$

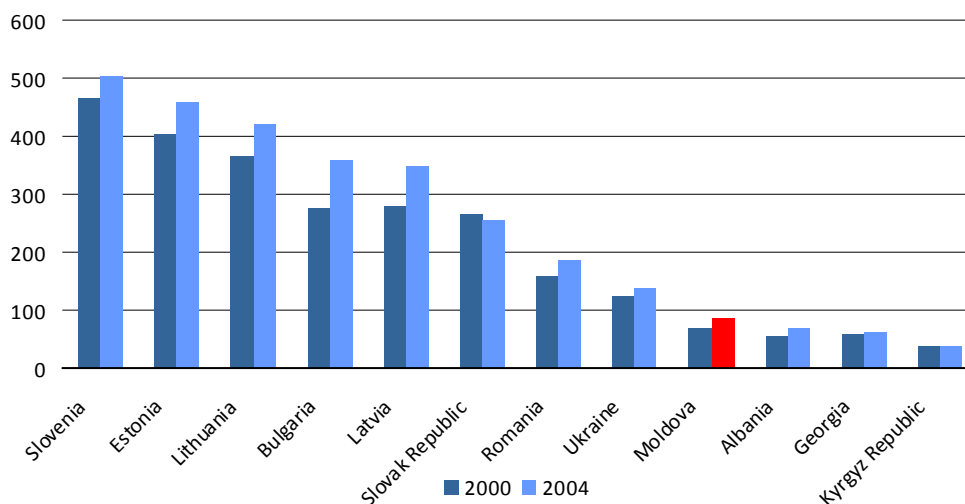

Sursa: EBRD, Transition Reports 2003 – 2007, Infrastructure transition indicators.

Importanța **infrastructurii de drumuri** a Moldovei este condiționată de faptul că datorită poziției sale geografice, țara poate fi considerată drept o poartă între membrii Comunității Statelor Independente și Europa de Vest. Această presupunere este cu atât mai adevărată dacă sunt luate în vedere contactele comerciale, limbile vorbite și cultura acestei regiuni a Europei. Deoarece Moldova astăzi este o țară de frontieră cu Uniunea Europeană și cu țările situate la Est, coridorul Pan European IX (Moscova – Kiev – Chișinău – București) ce traversează țara de la Est la Vest, în mod sigur capătă mai multă importanță atât la nivel național cât și internațional.

Totuși, avînd în considerare starea rețelei de drumuri din Moldova, se pare că oportunitățile noi apărute pot fi pierdute, iar țara ar putea să nu fie capabilă să beneficieze de ele într-o măsură convenită datorită infrastructurii sale de transporturi deteriorate și în special din cauza rețelei sale degradate de drumuri.

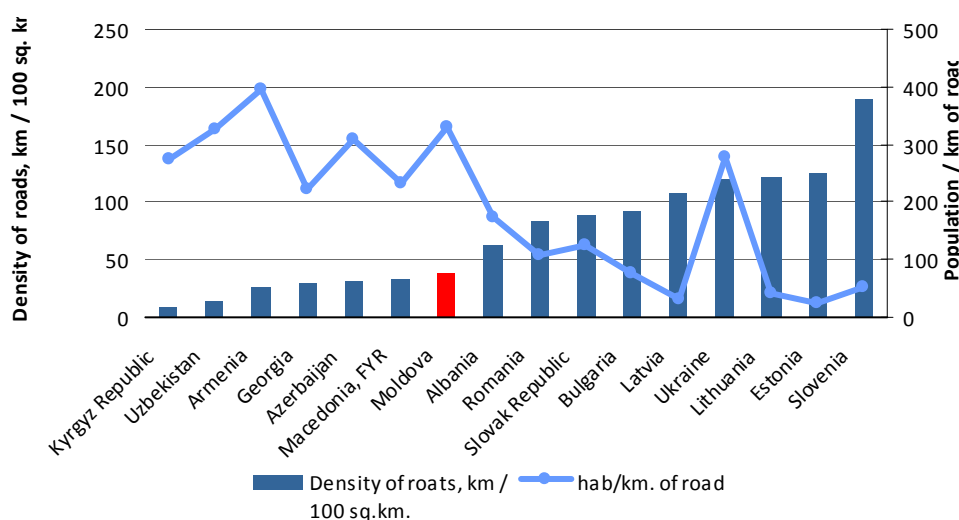
Figura 27 Vehicule cu motor (per 1000 locuitori)

Sursa: World Development Indicators, WB, 2005

Conform datelor disponibile¹⁷, lungimea totală a rețelei de drumuri în Moldova este de aproximativ 16,800 km, din care 3,600 sunt clasificați ca drumuri naționale iar cele rămase ca drumuri locale. Avînd în vedere mărimea țării, populația sa, dar și numărul de vehicule la 1000 de locuitori (Figura 27), mărimea rețelei de drumuri ar putea fi considerată drept adecvată, fără să existe o necesitate de extindere esențială în prezent.

Figura 28 Densitatea drumurilor față de numărul de locuitori ce revin la un km de drumuri

Sursa: Calcule autorilor în baza indicatorilor de dezvoltare mondială, WB, WDI 2004

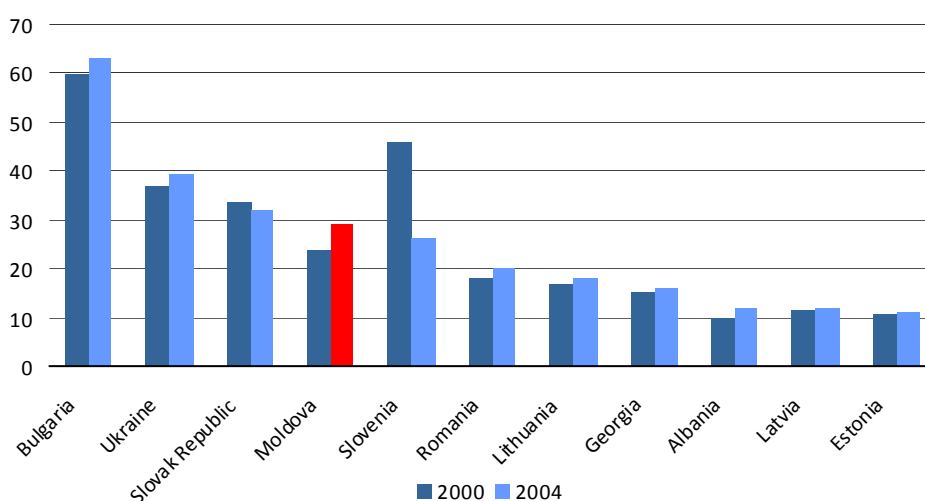
În viitor însă, situația se poate schimba. Dacă în ceea ce privește densitatea drumurilor la 100 km², situația pare a fi acceptabilă, avînd în vedere numărul de

¹⁷ Date obținute de la Ministerul Transporturilor și Gospodăriei Drumurilor

locuitori ce revin la un km de drumuri (Figura 28), am putea concluda că, odată cu dezvoltarea economică, ridicarea bunăstării populației și creșterea numărului de automobile, drumurile moldovenești ar putea deveni într-un viitor nu foarte depărtat „cam” aglomerate.

De fapt, chiar considerînd numărul de automobile ce reveneau la un kilometru de drumuri în 2004, Republica Moldova în perioada respectivă deja era printre primele dintre țările de referință, înregistrînd o creștere mai accentuată a densității circulației față de alte state în comparație cu situația din anul 2000 (Figura 29).

Figura 29 Vehicule cu motor ce revin la un km de drumuri

Sursa: World Development Indicators, WB, 2005

Totuși, în ceea ce privește infrastructura de drumuri se pare că problema principală este calitatea în sine a rețelei existente. Într-un studiu al Băncii Mondiale se menționează că dacă rețeaua de drumuri din Moldova ar fi fost menținută în mod corespunzător, valoarea sa ar fi fost aproape de 12 miliarde USD¹⁸. Cu toate acestea, în ciuda faptului că aproape 90% din toate drumurile sunt pavate, conform unei evaluări efectuate în 2001, mai mult de 67 % din drumurile naționale și peste 75% din drumurile locale sunt considerate ca fiind în stare proastă. Ultimele evaluări¹⁹ indică însă o cotă a drumurilor în stare proastă și foarte proastă ce se apropie de 100% (Figura 30).

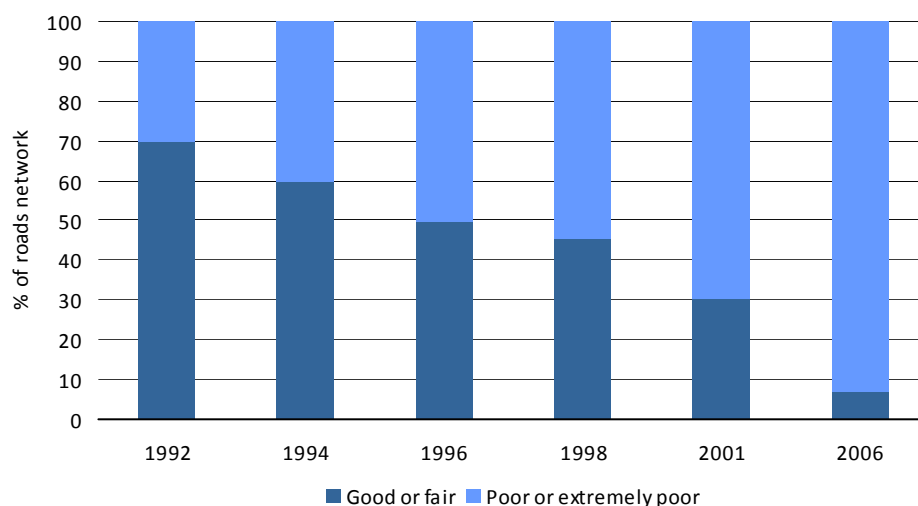
Acesta este rezultatul direct al neglijenței îndelungate față de rețeaua de drumuri în ultimii 15 ani, pe parcursul cărora s-au cheltuit foarte puține resurse pentru reabilitarea și întreținerea drumurilor. Aproape 400 km din drumuri cîndva asfaltate și-au pierdut stratul de asfalt și au fost transformate în drumuri pavate cu pietriș sau chiar în ne pavate. Valoarea prezentă a rețelei de drumuri din Moldova

¹⁸ O evaluare a valorii rețelei naționale de drumuri a fost efectuată ca parte a raportului Băncii Mondiale WB 2006 Public Expenditure Review.

¹⁹ Ultima evaluare a stării rețelei de drumuri din țară a fost efectuată în decembrie 2006 – februarie 2007 în cadrul suportului Băncii Mondiale pentru pregătirea Strategiei Sectorului Transporturilor din Republica Moldova.

este evaluată la numai 8.4 miliarde USD față de 12 miliarde USD dacă rețelele ar fi fost menținute într-o stare bună. Pierderea de valoare din cauza menținerii și reabilitării inadecvate este evaluată la 3.6 miliarde USD – o sumă importantă dacă luăm în considerare PIB-ul Moldovei în 2006, care este doar aproape de această cifră.

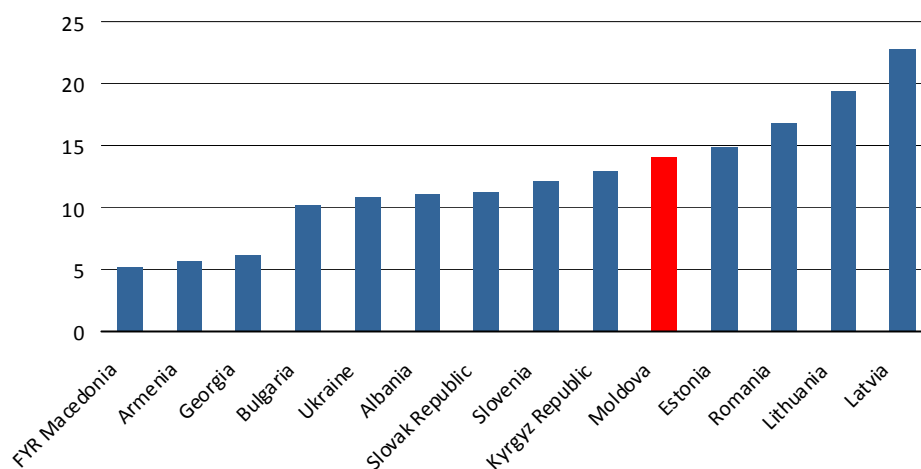
Figura 30 Evoluția stării rețelei de drumuri din Moldova

Sursa: Analiza situației prezente în sectorul transporturilor din Moldova, World Bank, 2007

Într-un număr de studii efectuate anterior²⁰, se arată că numai costurile de operare a vehiculelor pe drumuri de calitate proastă sunt cu aproximativ 30% mai ridicate față de situația în care acestea ar circula pe drumuri bune. Această cifră nu include și pierderile asociate cu numărul ridicat de accidente din cauza drumurilor rele care la fel sunt importante (Figura 31) chiar și în comparație cu țări în care sunt mai multe automobile la 1000 de locuitori (Figura 27).

Figura 31 Mortalitatea cauzată de accidentele rutiere, cazuri la 100,000 populație, 1998 - 2003

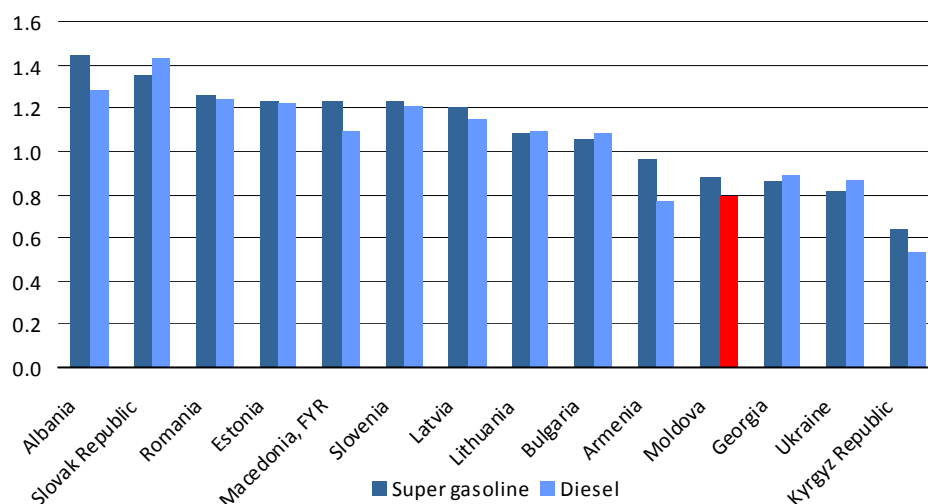

Sursa: World Development Indicators, World Bank, 2007

²⁰ Studii efectuate în 1994, 1998 și 2001 cu suportul Băncii Europene de Reconstrucții și Dezvoltare indică o creștere esențială a costurilor de operare a vehiculelor în condițiile de circulație pe drumuri în stare proastă.

Cu referință la costurile de operare a vehiculelor, studiile cele mai recente²¹ indică de fapt că în dependență de tipul vehiculului și starea drumului pe care vehiculul este exploatat, pierderile pot varia între 9,7 și 2,2 USD cenți la un kilometru parcurs, iar pierderile cumulate de toți utilizatorii drumurilor naționale în perioada 1997 – 2006 se ridică la 1,8 miliarde dolari.

Figura 32 Prețurile la benzină și motorină în 2006, USD/litru

Sursa: World Development Indicators, WB, 2007

În prezent, cu suportul Băncii Mondiale, este în curs de elaborare un document strategic care va aborda problemele întreținerii și reabilitării rețelei naționale de drumuri, inclusiv și nevoile de finanțare, cât și stabilirea unui sistem transparent de colectare a mijloacelor financiare necesare. Având în vedere prețul redus la benzină și motorină în comparație cu țările din regiune (Figura 32), o potențială creștere al acestuia prin impunerea unei taxe relativ reduse la un litru de combustibil ar putea reduce din problema finanțării întreținerii rețelei de drumuri din Moldova.

Documentul strategic menționat mai sus se menționează că cele mai importante reforme în sectorului drumurilor ar putea fi considerate cele legate de crearea unui mecanism sigur și stabil de finanțare pentru menținerea drumurilor, reformarea modului în care este executată întreținerea drumurilor și introducerea unui sistem de verificare a greutății pe osie pentru a reduce circularea camioanelor supraîncărcate pe drumurile țării.

5.4 Infrastructura energetică

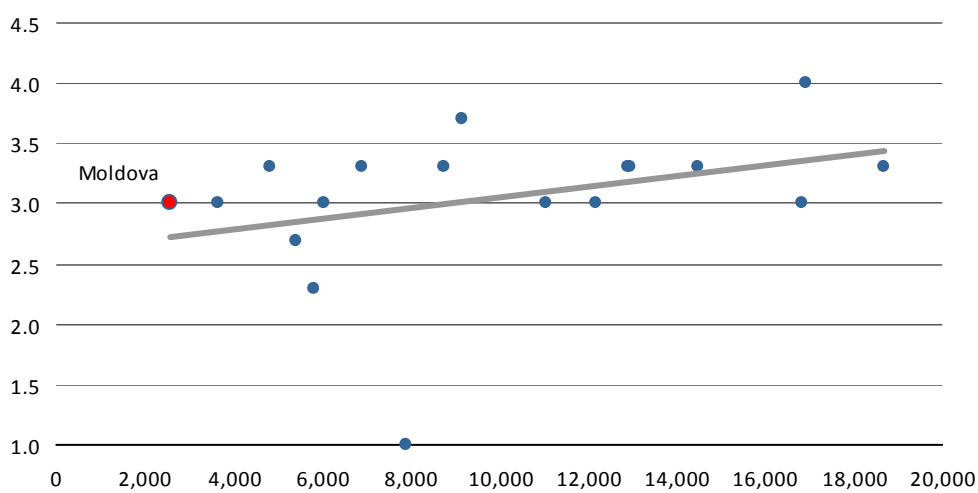
Sectorul energetic în general, și ramurile sale de **generare și distribuție a energiei electrice** în particular, este considerat drept unul dintre sectoarele principale ale economiei Moldovei și într-o anumită măsură, determină succesul în implementarea programelor naționale de dezvoltare și stabilitate a economiei în general. Accesul la energia electrică este disponibil în toată țara indiferent de localitate. Din consumul total de energie, curentul electric reprezintă aproximativ

²¹ Raportul WB 2006 Public Expenditure Review, Transport Chapter.

23%. Sectorul rezidențial consumă aproximativ 39%, urmat de sectoarele comercial și public cu 29% și industrie cu 23%.

În comparație cu infrastructura drumurilor și celei de aprovizionare cu apă și servicii de canalizare, infrastructura energetică pare a fi într-o situație puțin mai favorabilă. Această concluzie este confirmată de regresia în dependență de PIB pe cap de locuitor (Figura 33), care plasează starea de lucruri în energetică peste media de regresie, ceea ce ar indica la prima vedere că infrastructura energetică chiar dacă ar fi o constrângere, ea nu este una critică.

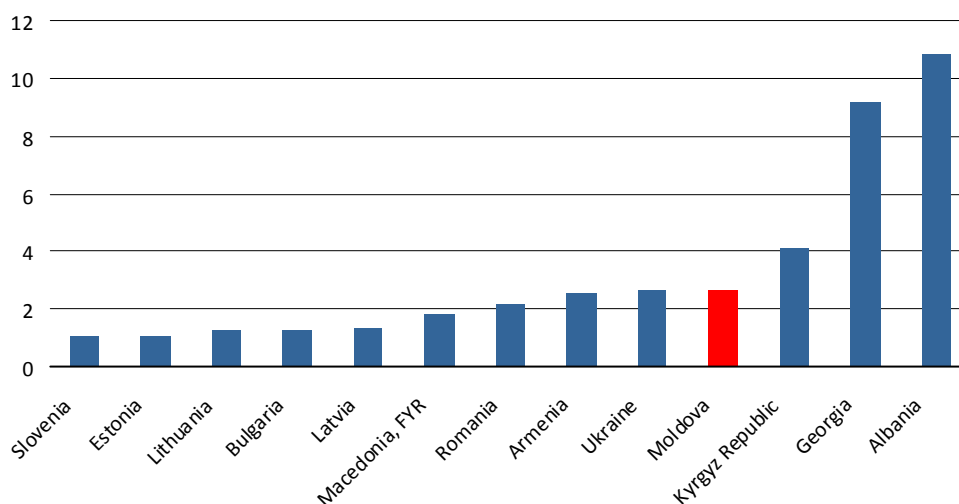
Figura 33 Infrastructura de furnizare a energiei electrice, by GDP per head at PPP, \$

Sursa: EBRD, *Infrastructure Transition Indicators*, 2006

Nici valoarea pierdută a vânzărilor datorită deficiențelor în furnizarea energiei electrice nu indică ceva ieșit din comun, Moldova situându-se printre țările cu cele mai mici pierderi în acest sens (Figura 34).

Figura 34 Valoarea pierdută datorită deficiențelor în furnizarea energiei electrice, % din vânzări

Sursa: *Enterprise Survey, WB*, 2005

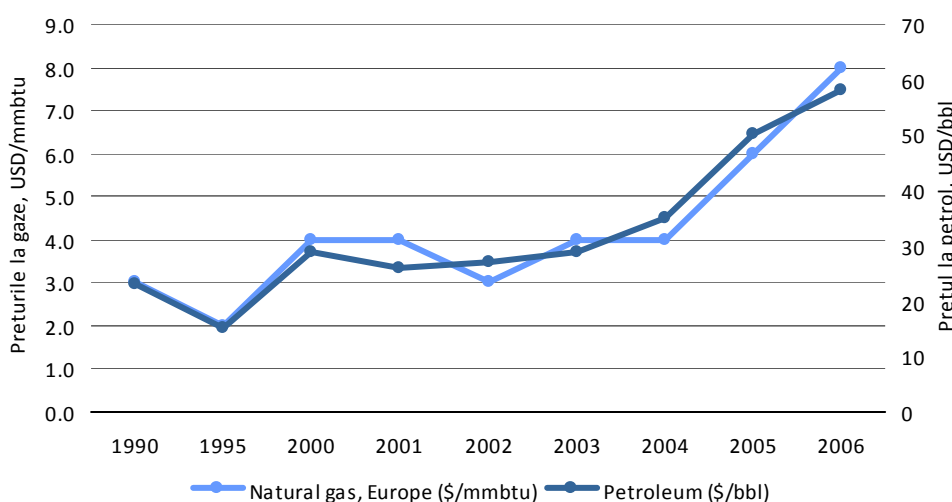
Totuși, situația prezentă din sectorul energetic al Republicii Moldova nu este încă destul de stabilă și s-ar putea schimba spre mai rău în viitor. În acest sens trebuie

de menționat că în Moldova energia electrică este obținută din două surse. Prima sursă este reprezentată în principal de trei centrale cu termoficare care utilizează gaze naturale. Aceste centrale co-generează aproximativ 30% din consumul intern de energie electrică în procesul de producere a energiei termice pentru orașele Chișinău și Bălți.

A doua sursă este reprezentată de importurile din Ucraina cu aproape 70% din energia consumată. În trecut, o parte substanțială din necesitățile Moldovei în energie electrică era acoperită de centrala electrică de la Cuciurgan²² care în prezent nu furnizează energie electrică în regiunea din partea dreaptă a râului Nistru.

Deoarece capacitățile de generare a energiei electrice din Moldova utilizează numai gaze naturale, care începând cu 2006 s-au scumpit mai mult de două ori, pe fondul creșterii prețurilor la petrol și gaze naturale pe piețele internaționale (**Error! Not a valid bookmark self-reference.**) în următorii câțiva ani se pot scumpi încă de câteva ori, prețul la energia electrică va crește în mod sigur.

Figura 35 Prețurile medii la petrol și gaze naturale pe piețele europene

Sursa: World Development Indicators, WB, 2007

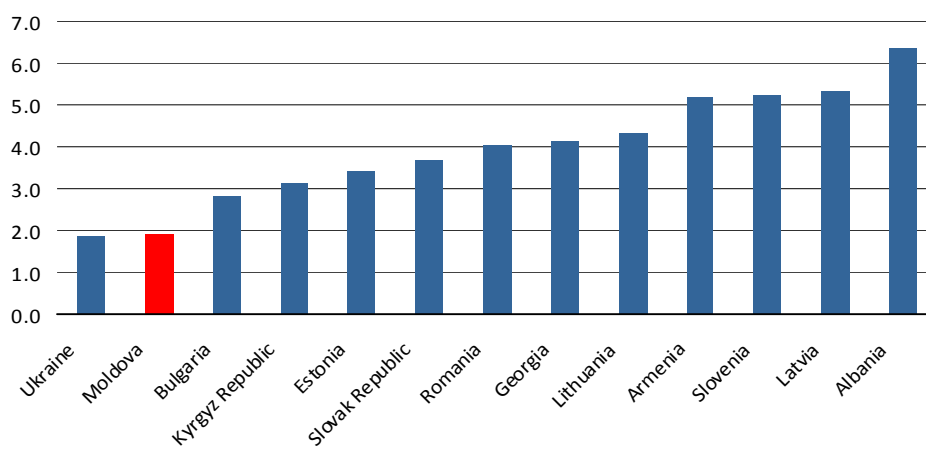
Creșterea prețurilor la energie în mod sigur poate reduce din competitivitatea companiilor moldovenești deoarece în prezent energia în Moldova este utilizată ineficient, ceea ce este confirmat de volumul PIB obținut la o unitate de energie utilizată (Figura 36) care indică un consum alarmant de ridicat al energiei. Aceeași situație alarmantă este confirmată și de consumul de energie în cota costurilor vânzării (Aranjamentele de import a energiei electrice din Ucraina ar putea avea anumite implicații pozitive în ceea ce privește vulnerabilitatea la prețul energiei electrice. Chiar dacă luăm în considerare că acordul în vigoare este valabil până la sfârșitul lui 2007, iar prețul la energia electrică va crește, trebuie de menționat faptul că energia electrică din Ucraina este un amestec de energie generată la stațiile atomice în proporție de 45%, numai 31% - la stațiile ce utilizează gaze

²² Centrala de la Cuciurgan este cea mai mare din regiune, situată în partea stîngă a râului Nistru, și care în prezent nu este controlată de autoritățile moldovene.

naturale, 18% - la stațiile pe cărbune și 6% - la stații ce utilizează alte surse. În consecință prețul la energia electrică ar trebui să fie mai puțin sensibil la schimbările în prețul gazelor naturale, iar companiile din Moldova ar putea beneficia într-o oarecare măsură de prețuri la energia electrică relativ reduse. O constrângere aici ar putea fi capacitatea redusă de interconectare a rețelelor de energie electrică a Moldovei și Ucrainei.

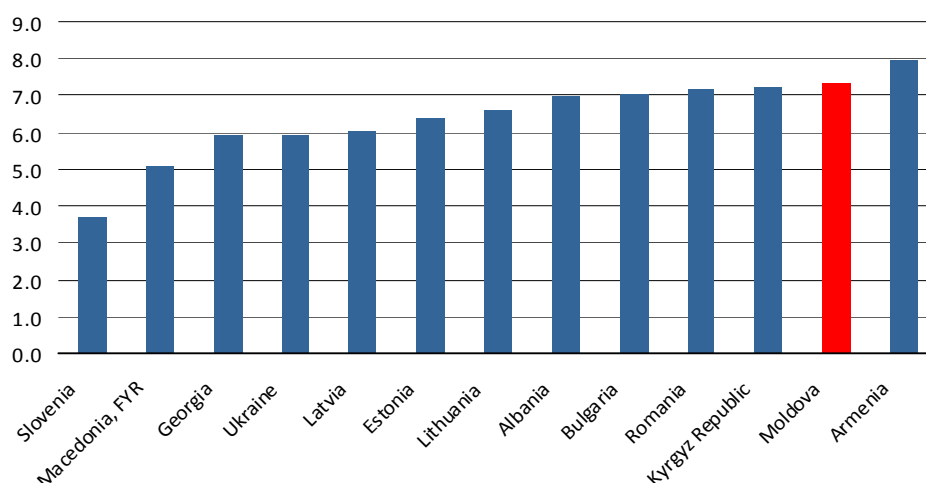
Figura 37).

Figura 36 PIB pe o unitate de energie utilizată (2000 PPP USD/echivalentul unui kg de petrol)

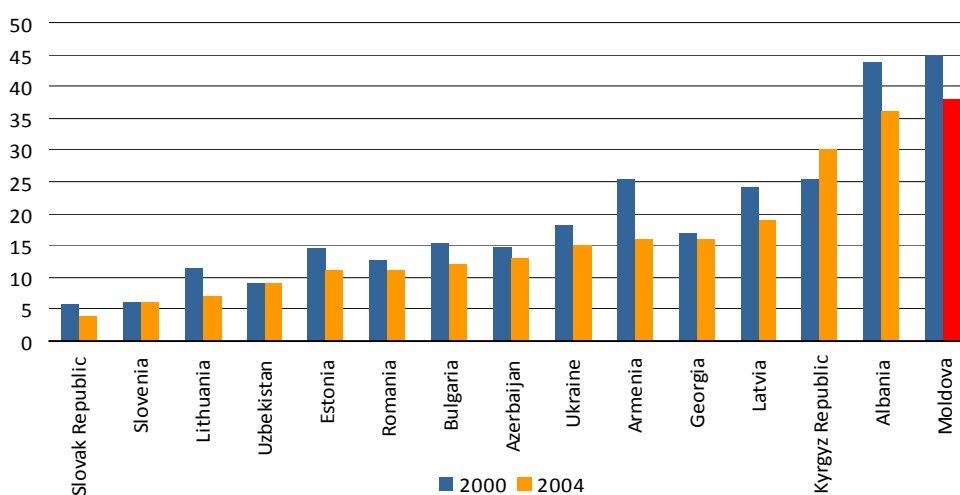
Sursa: World Development Indicators, WB, 2005

Aranjamentele de import a energiei electrice din Ucraina ar putea avea anumite implicații pozitive în ceea ce privește vulnerabilitatea la prețul energiei electrice. Chiar dacă luăm în considerare că acordul în vigoare este valabil pînă la sfîrșitul lui 2007, iar prețul la energia electrică va crește, trebuie de menționat faptul că energia electrică din Ucraina este un amestec de energie generată la stațiile atomice în proporție de 45%, numai 31% - la stațiile ce utilizează gaze naturale, 18% - la stațiile pe cărbune și 6% - la stații ce utilizează alte surse. În consecință prețul la energia electrică ar trebui să fie mai puțin sensibil la schimbările în prețul gazelor naturale, iar companiile din Moldova ar putea beneficia într-o oarecare măsură de prețuri la energia electrică relativ reduse. O constrângere aici ar putea fi capacitatea redusă de interconectare a rețelelor de energie electrică a Moldovei și Ucrainei.

Figura 37 Consumul de energie, % din vânzări

Sursa: Enterprise Survey index, WB, 2005

În orice caz, problema consumului ridicat de energie nu creează dezavantaje competitive majore atît timp cît Moldova beneficiază de prețuri reduse la energie. Totuși, avînd în vedere tendința de creștere a prețurilor la resursele energetice pe plan internațional (inclusiv și la energia electrică), s-ar putea ca în viitorul apropiat, țara să se confrunte cu o problemă importantă agravată de volumul de pierderi în transportarea și distribuția energiei electrice. După cum indică indicatorii de dezvoltare mondială (Figura 38), Moldova este prima în ceea ce privește volumul de pierderi a energiei electrice în procesul de transportare și distribuție cu peste 35% de pierderi în 2004.

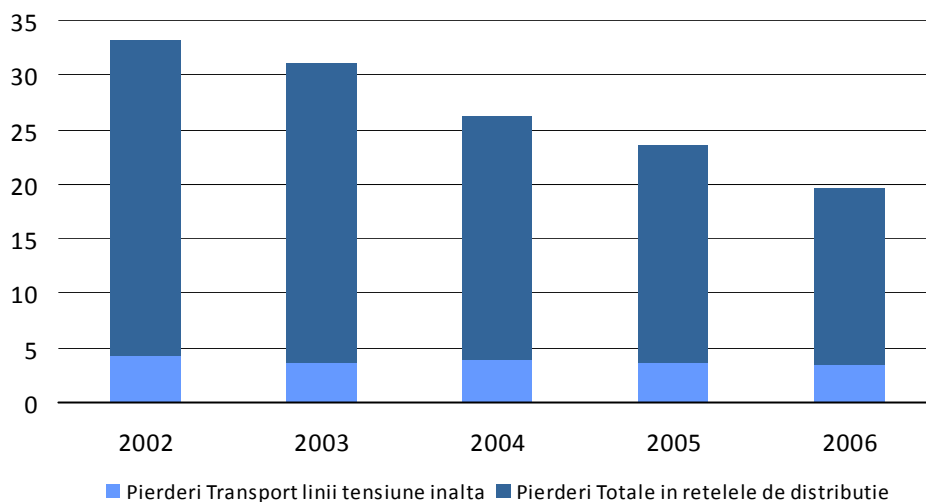
Figura 38 Pierderile de transport și distribuție a energiei electrice, % din energia obținută

Sursa: World Development Indicators, WB, 2005

Datele obținute de la Agenția Națională de Reglementare în Energetică (ANRE) indică de fapt un procent de pierderi mai redus față de indicatorii de dezvoltare mondială (Figura 39). Dar avînd în vedere volumul de pierderi în 2004 de peste 25%, acest fapt nu schimbă în mod hotărîtor poziția Moldovei în comparație cu țările selectate pentru analiză. Totuși, se pare că volumul cel mai ridicat de pierderi

sunt înregistrate la etapa de distribuție, iar companiile de distribuție încearcă să întreprindă anumite măsuri pentru a reduce aceste pierderi.

Figura 39 Pierderile de transport și distribuție a energiei electrice conform datelor ANRE, % din energia obținută

Sursa: Agenția Națională de Reglementare în Energetică, 2007

În concluzie, se poate menționa că situația din sectorul energetic al Moldovei este caracterizată în principal de o dependență quazi-totală (aproximativ 97%) de importurile de resurse energetice primare și disponibilitate redusă a surselor de import de energie electrică și gaze naturale. O altă problemă o reprezintă și capacitățile autohtone reduse de generare a energiei electrice (numai 30% din necesități) pe malul drept al Nistrului cât și capacități reduse de interconectare a sistemului energetic moldovenesc cu cele europene. Aici trebuie de menționat că și structura rețelei existente de transport al curentului electric, conform opiniilor experților din domeniu, nu corespunde cerințelor de asigurare a securității energetice a țării.

În același context trebuie de menționat că investițiile reduse în reabilitarea și dezvoltarea sectorului energetic au adus la o stare avansată de uzură fizică și morală a echipamentelor din sectorul energetic: aproximativ 60% din echipament este utilizat o perioadă de peste 30 ani, iar 40% din echipament este utilizat mai mult de 40 ani. Acest fapt conduce la o calitate scăzută a serviciilor de furnizare a energiei electrice, cât și pierderi ridicate în procesul de transport și distribuție și o eficiență energetică scăzută.

Pe parcursul ultimilor câțiva ani, Guvernul a întreprins acțiuni pentru a reforma sectorul energetic elaborând și adoptând mai multe hotărâri cu scopul de a demonopoliza și descentraliza sectorul respectiv, de a crea competiție atrăgând și încurajând investițiile private pe piața energetică și îmbunătățind eficiența energetică și economică. În ciuda eforturilor depuse, situația în sectorul energetic continuă să rămână tensionată. Se consideră că soluționarea situației actuale este posibilă doar prin continuarea reformei economice în complexul energetic și extinderea legăturilor cu piețele energetice exterioare.

Cu referință la calitatea infrastructurii din Moldova în general, din cele expuse se poate face o concluzie că cele mai puține probleme sunt în domeniul telecomunicațiilor (Tabelul 2). Infrastructurile de furnizare a energiei electrice și ce de aprovizionare cu apă și servicii de canalizare deși necesită o atenție în ceea ce privește investițiile necesare și asigurarea calității serviciilor, totuși se pare că cel puțin în prezent nu reprezintă constrângeri critice pentru dezvoltarea afacerilor. În sfârșit, infrastructura drumurilor pare a fi acel domeniu care este cel mai afectat de lipsa investițiilor și care afectează atât populația, cât și dezvoltarea afacerilor, în deosebi în regiuni.

Tabelul 2 Evaluarea componentelor de infrastructură în Republica Moldova

Infrastructura	Starea ²³
Telecomunicațiile	+
Furnizarea apei și serviciile de canalizare	+ / -
Drumurile	-
Energia electrică	+ / -

Cu toate că companiile nu se plîng în mod deosebit de constrîngerile de infrastructură, totuși se pare că ele sunt concentrate acolo unde infrastructura nu este o problemă, de exemplu în Chișinău sunt concentrate mai mult de 50% din toate companiile din Moldova și care asigură cu mult peste 50% din PIB-ul țării. Această concentrare a companiilor în Chișinău ridică prețurile pentru factorii de producere (de ex. resursele umane și imobilele) în capitală în comparație cu restul țării. O concluzie în acest sens ar fi că infrastructura degradată a drumurilor reduce mobilitatea forței de muncă. Iar diferența în prețuri pentru factorii de producere este un indicator implicit al diferențelor regionale în disponibilitatea componentelor de infrastructură.

²³ "+" – condiții satisfăcătoare; "+/-" – condiții ne satisfăcătoare dar care pentru moment nu reprezintă o constrîngere critică; "-" – condiții ne satisfăcătoare și care ar putea reprezintă o constrîngere critică;

6 Inovațiile și competitivitatea

„Comaniile din Moldova nu inovează” și „produsele din Moldova nu sunt competitive” sunt două din cele mai circulante sintagme referitor la economia Moldovei. Într-adevăr, vinurile din Moldova nu au pătruns încă masiv pe piețele occidentale, timp ce consumatorii din Chișinău observă substituirea sucurilor și băuturilor autohtone de către produsele din Ucraina și Turcia.

Astfel de observații cazuale țin de produse tradiționale, înalt vizibile. Totodată, poate fi adevărat ca avantajul comparativ al Moldovei este în produse noi, orientate spre export, ne-destinate consumului final. Progresul în astfel de inovații este mai puțin vizibil din punctul de vedere al consumatorului de rând.

6.1 Conceptualizarea și date

Din punct de vedere al creșterii, rolul progresului tehnologic constă în introducerea de produse noi și sporirea calității nomenclatorului de produse existente. Acest proces are loc diferit în funcție de poziția țării vis-à-vis de frontiera tehnologică:

- Țările la frontieră (cu tehnologii de vîrf) creează produse noi și stabilesc noi standarde de calitate / performanță, și
- Țările sub frontieră, caracterizate prin tehnologii de producere mai învechite, care micșorarea distanța între nivelul tehnologic al țării și frontiera tehnologică mondială prin imitare tehnologică și adaptarea produselor existente.

Indiferent de poziția țării față de frontiera tehnologică, **progresul tehnologic propriu rezultă în mărirea nomenclatorului de bunuri produse de țară (solicarea) și sporirea calității produselor existente.** Evidența numărului de bunuri produse lipsește, însă există date despre numărul de produse exportate. Concentrarea la studierea exporturilor invocă un beneficiu suplimentar – bunurile exportate sunt prin definiție competitive, sau corespund standardelor minime de calitate.

Vom estima capacitatea de inovații și performanța inovațională a economiei Moldovei prin:

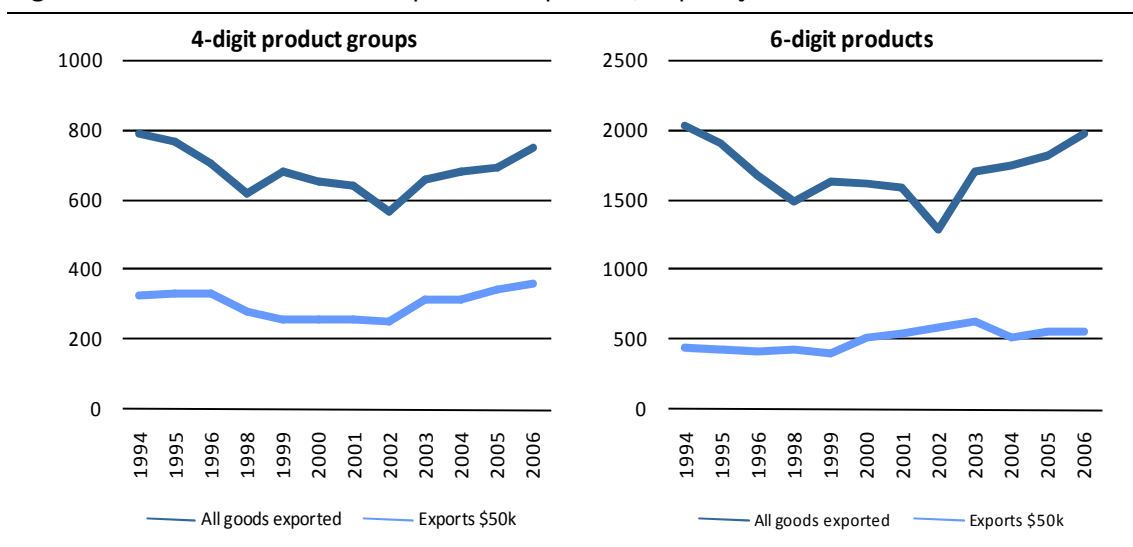
- Evoluția în timp a nivelului de sofisticare a exporturilor și comparația performanței la acest capitol cu alte țări
- Performanța comparativă în domeniul înregistrării brevetelor de invenții, care reprezintă crearea tehnologiilor la frontieră
- Performanța comparativă în adoptarea inovațiilor la nivelul întreprinderilor

Pentru aprecierea sofisticării exporturilor, vom utiliza baza de date ComTrade²⁴, compilată de către ONU, cu gruparea produselor conform *Sistemului Armonizat* de clasificare pînă la 4 cifre (grupuri de produse) și 6 cifre (produse).

6.2 Dimensiunea și componența coșului de export

În ultimii ani, Moldova a înregistrat o creștere vădită a numărului de produse exportate: de la 653 produse în 2000 pînă la 751 în 2006, ceea ce constituie o majorare de 15%. Această dinamică este reprezentată în panoul stîng al Figura 40. În același panou vedem că a numărul de exporturi de produse care însumează peste 50 mii USD (ajustați la inflația dolarului) a crescut și mai dramatic: cu 40%. Panoul din dreapta demonstrează creșterea numărului de produse după 6 cifre a *Sistemului Armonizat*.

Figura 40 Dinamica numărului de produse exportate, după 4 și 6 cifre a Sistemului Armonizat

Sursă: Comtrade și calculele autorilor

Notă: Datele pentru 1997 nu sunt fiabile și au fost excluse din analiză

Aceste grafice demonstrează că actualmente, coșul de export al Moldovei este puțin mai mic decât în 1994. Totodată, redresarea vizibilă a numărului de produse exportate în ultimii ani poate reflecta a) descoperirea noilor produse sau b) o simplă revenire la produse tradiționale; răspunsul exact poate fi oferit prin analiza componenței coșului de export.

Tabelul 3 de mai jos reflectă doar puține coincidenți în zece exporturi cele mai importante ale Moldovei în 1994 și 2006. În mod clar, doar două produse sunt prezente în ambele liste; și coșul de export al Moldovei a fost supus unor schimbări structurale majore pe parcursul ultimului deceniu. Această observație suportă presupunerea că creșterea recentă a numărului de produse exportate reflectă inovații în producere.

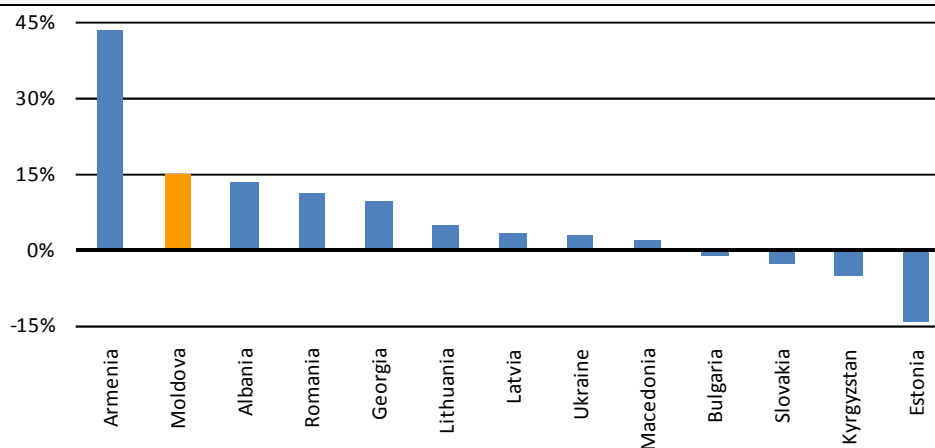
²⁴ ComTrade, UN. <http://www.comtrade.un.org>. Necesită subscriere

Tabelul 3 10 cele mai importante exporturi ale Moldovei în 1994 și 2006, după 4 cifre

#	1994			2006		
	Cod	Descrierea	Valoare, mii. \$	Cod	Descriere	Valoare, mii. \$
1	2204	Vinuri din struguri proaspeți, inclusiv vinurile îmbogățite cu alcool; must din struguri	62,280	2204	Vinuri din struguri proaspeți, inclusiv vinurile îmbogățite cu alcool; must din struguri	161,081
2	2208	Alcool etilic nedenaturat cu titru alcoolic volumic sub 80	33,456	0802	Alte fructe cu coaja, nuci, proaspete sau uscate, decojite sau fără pielita	37,479
3	1701	Zahăr din trestie sau din sfecla și zaharoza chimic pură	30,975	6203	Costume sau ansambluri, pentru bărbați	34,395
4	1005	Porumb (corn)	30,974	1512	Ulei de semințe de floarea-soarelui	32,027
5	0806	Struguri, proaspeți sau uscați	23,969	6204	Ansambluri, jachete, rochii, fuste, pantaloni, pentru femei	31,931
6	0808	Mere, pere și gutui, proaspete	23,885	6109	Tricouri (T-shirts) și maiouri de corp, tricotate sau croșetate	27,808
7	2009	Fructe și sucuri nefermentate	21,380	7010	Sticle, baloane, borcane, câni etc.	27,666
8	0202	Carnea de bovine, înghețată	14,517	7213	Bare și tije laminate, din fier	24,942
9	2401	Tutun neprelucrat	14,081	2208	Alcool etilic nedenaturat cu titru alcoolic volumic sub 80	23,242
10	8528	Receptoare de televiziune	13,499	2520	Gips, anhidridă	22,712

Sursa: ComTrade, UN

Putem argumenta că reducerea în numărul de bunuri exportate în anii 1994-2001 a fost o consecvență naturală a deschiderii economiei Moldovei și, mai important, a deschiderii economiilor partenerilor comerciali principali. În noile condiții, o bună parte a coșului de export nu a corespuns avantajelor comparative reale ale țării și a fost înlocuită. Subsecvent, Moldova a introdus noile produse, ceea ce contrazice afirmațiilor larg răspândite că Moldova nu inovează.

Figura 41 Schimbarea în numărul de bunuri exportate, %, 2006 vs. 2000.

Sursa: ComTrade și calculele autorilor

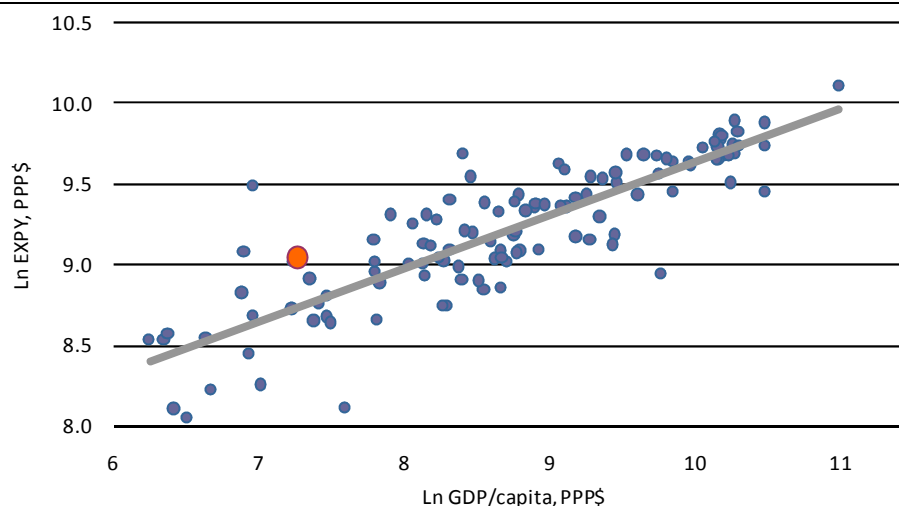
Figura 41 prezintă evoluția procentuală a numărului de produse exportate (2006 comparativ cu 2000) din Moldova și din alte țări din regiune. Această evoluție suportă concluzia preliminară că economia Moldovei este nu numai în stare să descopere produse noi, dar și că o face bine comparativ cu alte țări din regiune.

6.3 Gradul de sofisticare a exporturilor

Totodată, pentru a analiza și dimensiunea sofisticării, este necesar să trecem de la numărarea produselor în coșul de produse exportate la evaluarea lor individuală. În acest scop vom utiliza indicele pentru evaluarea sofisticării bunurilor exportate de o țară – EXPY²⁵. Este bine cunoscut faptul că țările dezvoltate se concentrează la producerea bunurilor mai complexe, timp ce țările sărace produc și exportă seturi tipice cu o complexitate mai mică a produselor. Indicele EXPY capturează complexitatea și sofisticarea produselor din coșul de export al țării.

Graficul din Figura 42 aranjează indicii de sofisticare a exporturilor EXPY din peste 150 țări, contra PIB pe cap de locuitor în aceste țări (Moldova este marcată prin oranj). În primul rând observăm corelația strânsă dintre PIB/capita și EXPY²⁶, fapt care este datorat însăși construcției indicelui EXPY. Poziția pe verticală față de linia de regresie arată sofisticarea relativă a exporturilor țării. De exemplu, valoarea EXPY pentru Moldova este USD 8439, ceea ce este mult mai înalt decât nivelul prezis (USD 6300) pentru o țară cu un asemenea nivel de produs intern brut pe cap de locuitor.

Figura 42 Corelația dintre PIB / capita și EXPY pentru anul 2003

Sursă: Hausmann & Rodrik (2005)

Indicele de sofisticare EXPY anormal de înalt al Moldovei înseamnă că coșul de export al țării este mult mai sofisticat decât s-ar aștepta. Totodată, este logic de presupus că o astfel de performanță este comună pentru toate economiile în curs

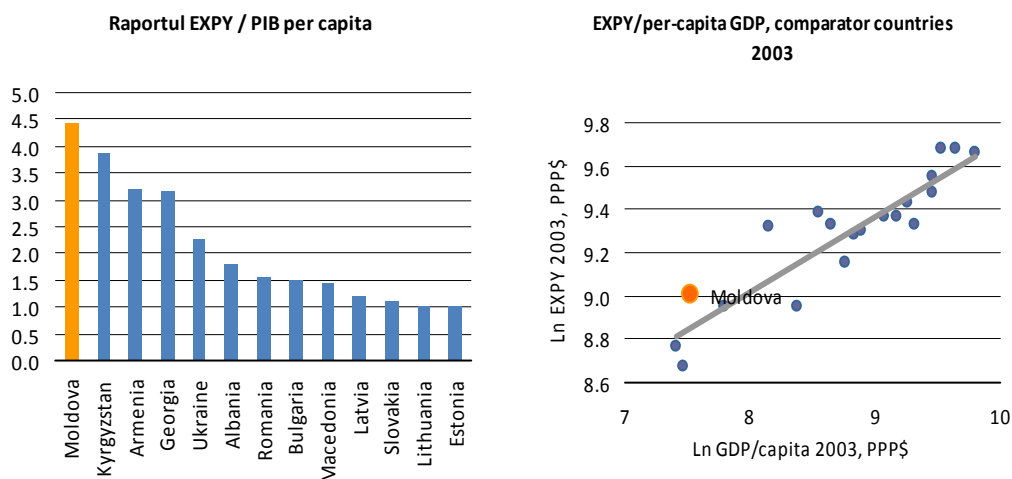
²⁵ Hausmann, Ricardo, Hwang, Jason and Dani Rodrik. 2005. "What You Export Matters". NBER Working Paper No. 11905. Disponibilă online pe <http://www.nber.org/papers/w11905> Versiunea din Octombrie 2006 disponibilă pe <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/hhr.pdf>

²⁶ $R^2=73.3\%$

de tranziție, deoarece ele posedă capital uman înalt și experiența industrială. Astfel, este mai potrivit să analizăm Moldova față de alte țări din regiune.

Figura 43 de mai jos prezintă aceeași regresie doar pentru grupul de țări de comparație. În panelul stîng observăm că raportul EXPY/PIB per capita din Moldova este mai înalt decît în restul țărilor. Panelul drept recreează regresia doar pentru țările în tranziție. Observăm din nou că Moldova se află mai sus de linia de regresie.

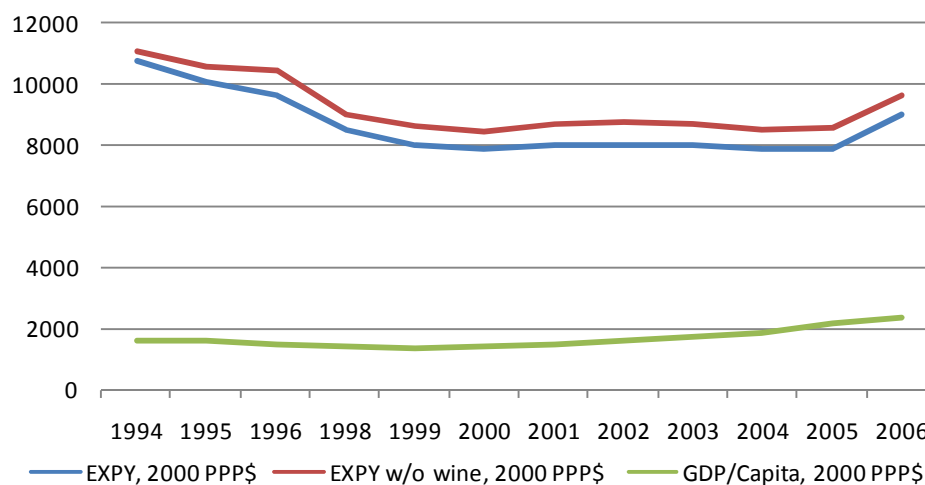
Figura 43 Sofisticarea exporturilor pentru țările în curs de tranziție, 2003

Sursă: Hausmann & Rodrik (2005), ComTrade, calculele autorului

O sursă potențială de critica a utilizării indicatorului EXPY pentru evaluarea nivelului de sofisticare a exporturilor derivă din faptul că coșul de bunuri exportate de Moldova este dominat de vin, care reprezintă circa 15% din totalul de export. Pe plan mondial, vinul este produs exclusiv în zona temperată a globului, dominată de țări bogate.

Figura 44 Evoluția EXPY și PIB/capita pentru Moldova, anii 1994-2006.

Sursă: Datele din ComTrade. Calculele autorilor în baza datelor PRODY din Hausmann & Rodrik (2005).
Notă: Datele pentru 1997 nu sunt fiabile și au fost excluse din analiză.

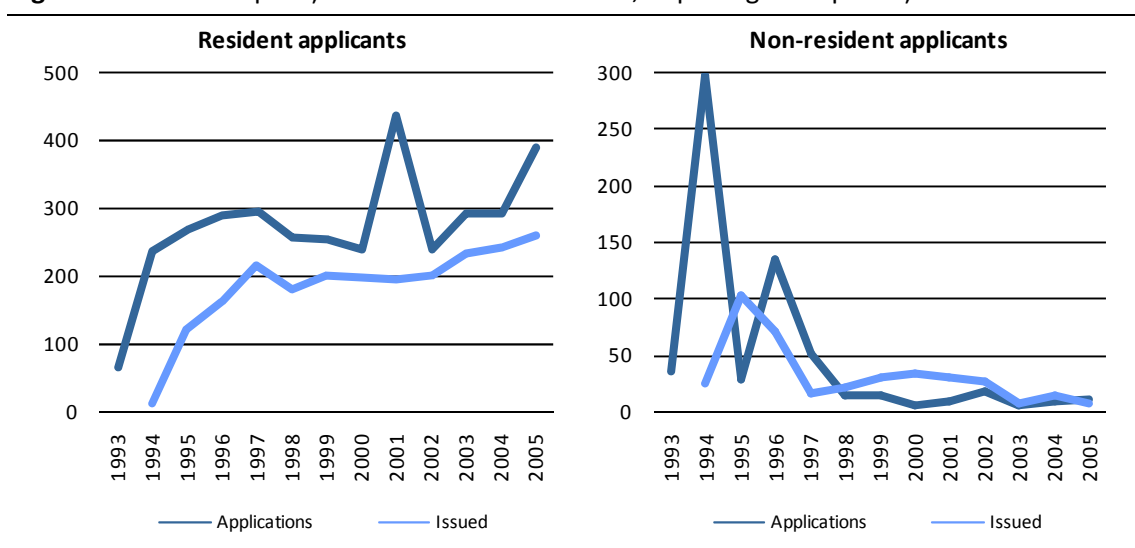
Figura 44 recalculează EXPY pentru toate exporturile Moldovei în afară de vin. Contra așteptărilor, EXPY a acestui coș parțial de bunuri exportate crește față de coșul total. Observăm că anul 2006 a fost în special benefic pentru nivelul de sofisticare a exporturilor, fapt care poate fi explicat prin realocarea investițiilor din sectorul vinicol spre produse mai sofisticate ale economiei.

6.4 Brevete de invenții

Numărul brevetelor înregistrate este cu mult mai mare decât s-ar fi așteptat de la o țară cu o dimensiune și un nivel de dezvoltare ca Moldova. Analiza anterioară s-a concentrat la rezultatele finale ale inovațiilor. Suplimentar, putem cerceta intrările în procesul de inovații, în special în cercetare și dezvoltare.

Figura 45 reflectă dinamica numărului aplicațiilor la brevetă completate și numărul brevetelor emise, după originea aplicanților. Numărul aplicațiilor din partea rezidenților urmează o tendință pozitivă stabilă, timp ce numărul aplicațiilor din partea nerezidenților a decăzut semnificativ.

Figura 45 Numărul aplicațiilor la brevete în Moldova, după originea aplicanților

Sursa: AGEPI. <http://www.moldovanpatentoffice.org/english/statistics.html>

Odată ce analizăm anume capacitatea domestică de a inova, ne vom concentra asupra aplicațiilor de brevete completate de rezidenți. Pentru a aprecia performanța Moldovei pe plan mondial, putem utiliza următoare regresie:

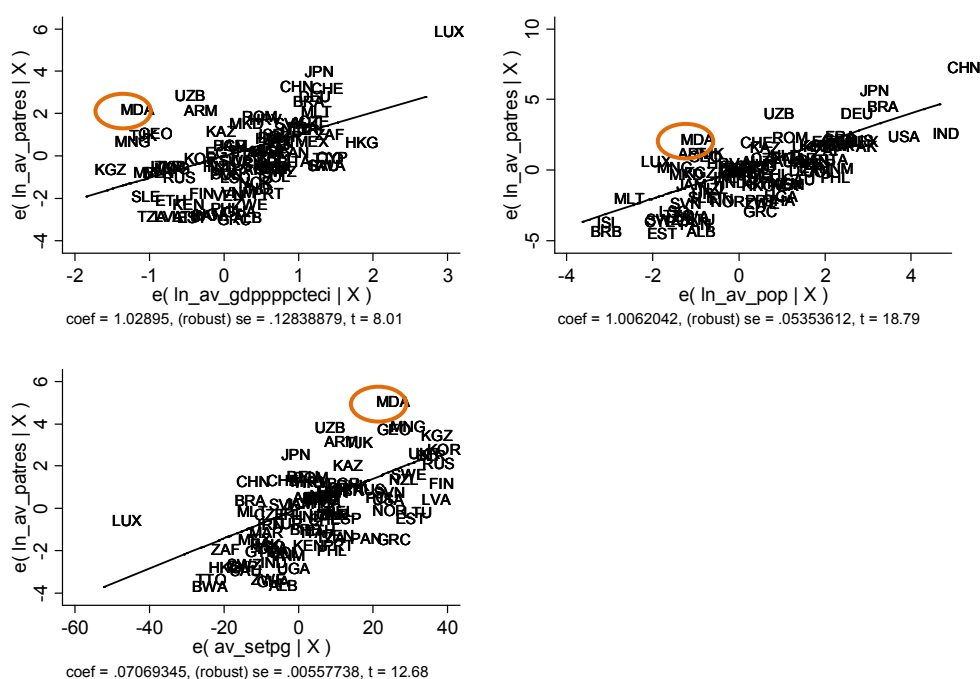
$$\ln Brevete = A + B_1 \ln(PIB/capita) + B_2 \ln(populație) + B_3 Educ_terțiară + e$$

Parametrii exogeni ai regresiei sunt PIB pe cap de locuitor, numărul populației și rata de școlarizare terțiară. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 4.

Tabelul 4 Rezultatele regresiei. Variabila dependentă: numărul brevetelor pe an.

Variabila	Coeficientul	Eroarea Std.	T-stat
Ln PIB/capita, PPP	1.029	0.1283888	8.01
Ln Populație	1.006	0.0535361	18.79
Școlarizare terțiară	0.070	0.0055774	12.68
Constanta	-22.958	1.461185	-15.71
R²=0.7998			

Graficele de mai jos prezintă corelațiile parțiale pentru variabilele independente.

Figura 46 Corelațiile parțiale dintre numărul de brevete și variabilele independente ale regresiei

Sursa: Calculele autorilor utilizând datele World Development Indicators 2007, WB

Aceste grafice arată clar că numărul de brevete emise în Moldova depășește cu mult nivelul de brevetare la care ne-am fi așteptat de la o țară cu un asemenea PIB/capita, populație și rată de școlarizare terțiară. Regresia prezice că rezidenții din Moldova ar urma să aplice la doar 7 brevete; numărul real pe parcursul anilor 2000-2004 este circa 300, sau de 43 de ori mai mult decât s-ar aștepta.

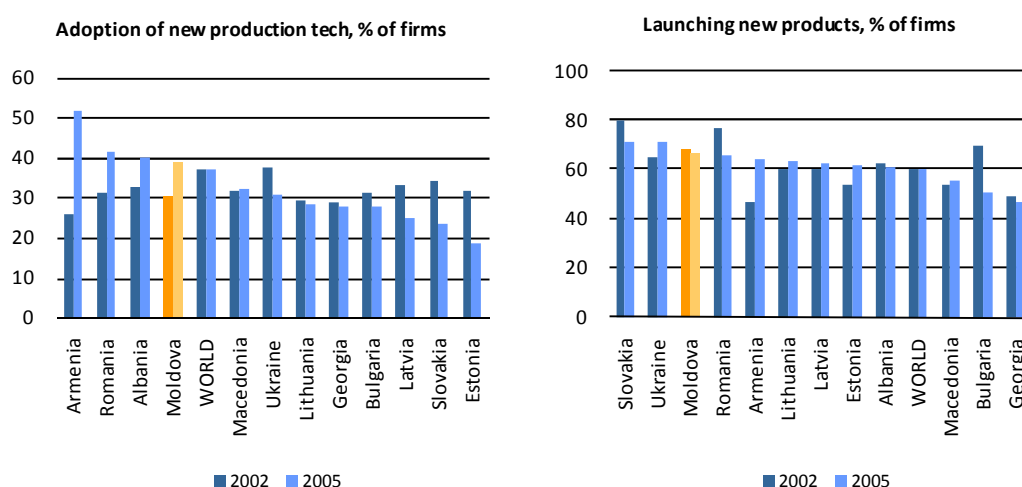
Problema incapacității industriei Moldovei de a absorbi un asemenea număr mare de brevete poate fi discutată. Este probabil că majoritatea acestor brevete nu rezultă în produse care ar putea fi realizate pe piață, și că oferta de patente este propulsată de motive de natură non-economică, ceea ce ar distra ceretătorii de la activități industriale relevante²⁷.

²⁷ De exemplu, numărul de brevete este unul din criteriile utilizați la aprecierea savanților care aplică la statut de membru al Academiei de Științe a Moldovei.

6.5 Inovațiile la nivelul întreprinderilor

Întreprinderile din Moldova se află la o etapă de intensificare a utilizării progresului tehnologic. Capacitatea de a căpăta cunoștințe noi este doar o precondiție; o importanță majoră revine abilității de a introduce schimbări relevante în activitățile cotidiene ale întreprinderilor. Datele colectate pe parcursul studiului întreprinderilor „Doing Business” (au participat peste 300 de întreprinderi din Moldova) permit compararea performanței Moldovei cu alte țări în ceea ce privește adaptarea nemijlocită a noilor produse și tehnologii (Figura 47).

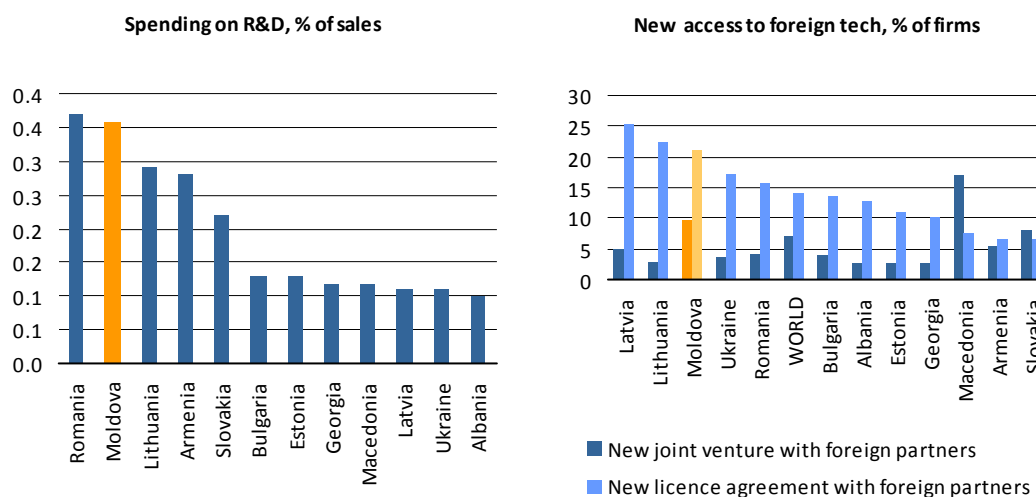
Figura 47 Adoptarea de tehnologii noi și lansarea de noi produse

Sursă: Doing Business 2006, WB

Moldova se află aproximativ la același nivel cu alte țări din regiune în ceea ce privește procentul de firme care au adoptat noi tehnologii și printre liderii în ceea ce privește procentul de firme care au lansat produse noi. Remarcabil, performanța țării în adoptarea noilor tehnologii este în creștere (2005 comparativ cu 2002).

Figura 48 Efortul tehnologic și potențialul de accesare a tehnologiilor de frontieră

Sursă: Doing Business 2006, WB

Această tendință este suportată și de evidențe adiționale (Figura 48). Panoul din stînga ne arată că ponderea cheltuielilor pentru cercetare și dezvoltare în cifra de afaceri a întreprinderilor din Moldova este mai înaltă decît în majoritatea țărilor din regiune. Pe panoul de dreapta vedem potențialul de accesare a noilor tehnologii din străinătate, comparativ cu alte țări din regiune, exprimat prin numărul de întreprinderi mixte noi și numărul firmelor, care au încheiat noile acorduri de licențiere cu partenerii din străinătate.

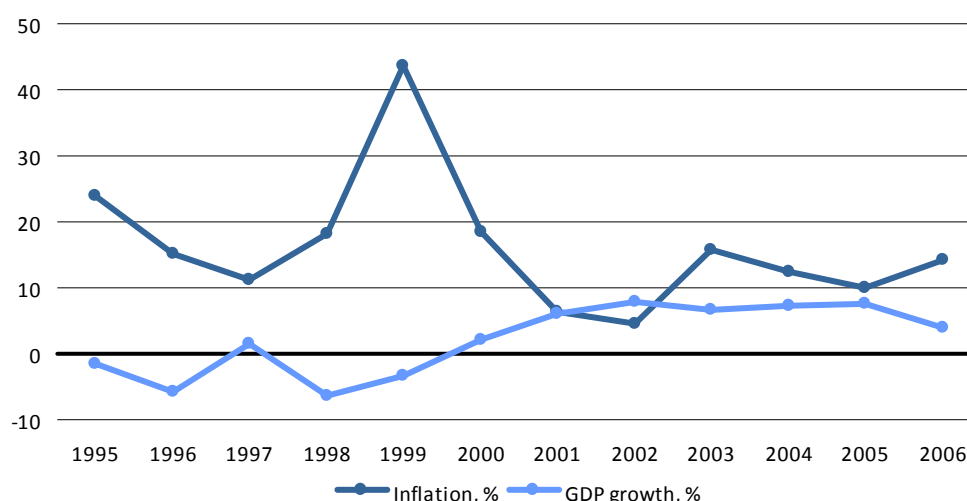
Concluzia principală a acestei secții este că deficiența inovațiilor și competitivitatea joasă nu sunt constrîngeri critice în fața creșterii economice. Comparativ cu alte țări, exportatorii diversifică cu succes produsele comercializate, cercetătorii furnizează un număr mare de brevete (totodată, cu un grad de implementare dubios), și întreprinderile raportează rezultate inovaționale pozitive.

7 Riscurile macroeconomice

7.1 Creșterea economică

Din cauza întârzierii reformelor, urmare a deficiențelor structurale și șocurilor macroeconomice puternice, Republica Moldova a intrat în perioada de tranziție fiind mai săracă decât majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est, trecând printr-un colaps transformațional deosebit de acut și de lungă durată (Figura 49). Anul 2000 a evidențiat semne de relansare ușoară a economiei pe fondul scăderii inflației (de fapt, primele semne ale stopării declinului economic au apărut în ultimul trimestru al anului 1999). Rata medie de creștere a PIB înregistrată în perioada 2000-2006 a fost de aproximativ 6,2%. Creșterea economică a fost peste nivelul mediu din ECE (4,2%), însă mai mică de nivelul mediu pe CSI (7,2%). Creșterea s-ar fi reluat mai devreme și ar fi fost mai puternică dacă Republica Moldova ar fi reușit să-și diversifice comerțul extern și să implementeze reforme structurale și instituționale consistente²⁸. Revenirea economiei pe o traiectorie ascendentă a fost condiționată în esență de stabilitatea macroeconomică, de un mediu extern relativ favorabil și de evoluția puternică a cererii de consum interne și externe. Veniturile remise de cetățenii emigrați la muncă se numără printre factorii principali care au stimulat creșterea economică²⁹. În plus, creșterea economică a fost asociată și cu o reducere a ratei inflației.

Figura 49 Creșterea economică și dinamica ratei inflației în Republica Moldova

Sursa: EIU Country Data, EBRD, IMF, NBM, 2006.

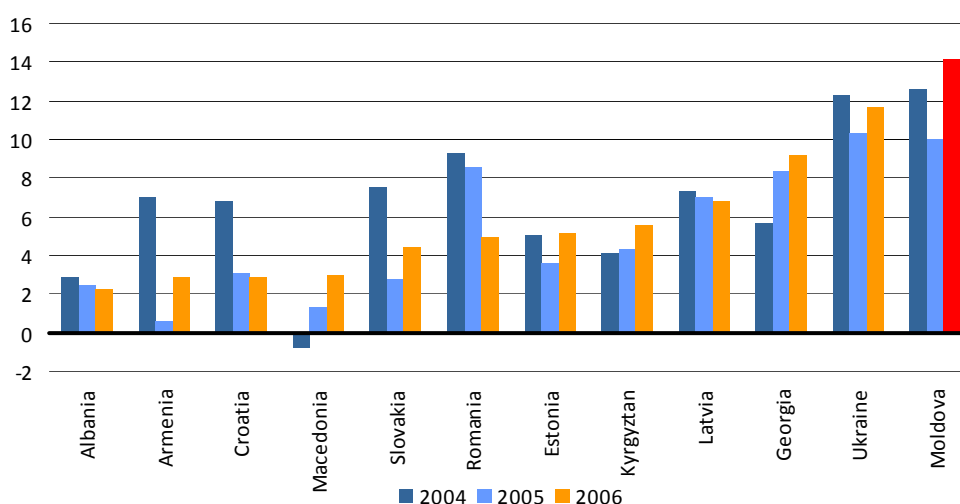
²⁸ National Human Development Report, 2006

²⁹ World Bank, 2005

7.2 Inflația

Totuși, inflația rămîne a fi o problemă pentru economia țării. Banca Națională întotdeauna și-a formulat cu fermitate scopul său foarte elocvent – reducerea cu orice preț a inflației. Diminuarea ratei inflației de la cca 2000% în 1993 pînă la 4,4% în 2002, a constituit o tendință pozitivă în direcția stabilizării leului moldovenesc. Însă această diminuare a fost precedată de anumite fluctuații dure, precum ne-a demonstrat practica anilor 1998-1999, în care rata inflației a variat între 18,3% și respectiv 43,3%; aceasta decădere a survenit drept urmare a crizei financiare din Rusia, Republica Moldova fiind captiva acestei distorsiuni financiare dat fiind faptul că aproximativ 70% din comerțul exterior al țării îi revenea partenerilor săi estici. În perioada 2001-2002 BNM a reușit să aducă inflația la o sigură cifră. Însă din cauza șocurilor externe aceasta a înregistrat în 2004-2006 o medie de 12%. În același timp, dacă analizăm evoluția prețurilor în Republica Moldova nu prea se vede o corelație strînsă între evoluțiile lunare și trimestriale ale agregatelor monetare și a ratei inflației. Aceasta ne face să constatăm că inflația în Moldova în general nu are un caracter monetar, fiind generată în principal de factori nemonetari, iar economiștii o mai numesc și inflație importată. Mai mult ca atît, Moldova importă aproximativ 95% din resursele energetice, majoritatea cărora revin pe seama Rusiei, respectiv direct sau indirect această conjunctură influențează rata inflației³⁰. Tendințele inflației (comparative) din ultimii ani sînt reflectate în Figura 50.

Figura 50 Ratele inflației: aspecte regionale

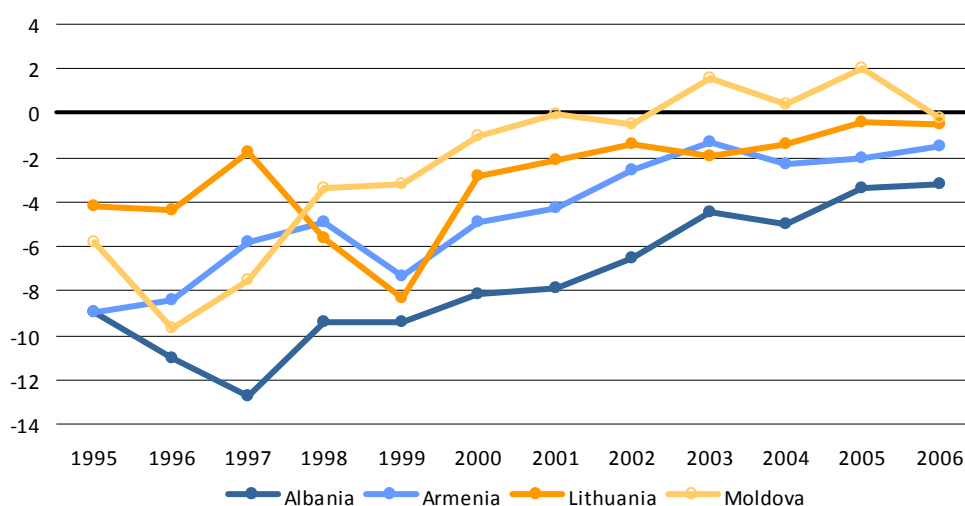
Sursa: EIU Country Data, EBRD, IMF, 2006

³⁰ De exemplu, Gazprom a majorat brusc prețul pentru gazele naturale furnizate Republicii Moldova de la 80 USD/1000m³ la 110 USD/1000m³ în ianuarie 2006, iar ulterior la 175 USD/1000m³ în iulie 2006. Aceste șocuri au avut un effect negativ asupra creșterii economice și indicatorilor de inflație în 2006 și se presupune că influența lor va fi proiectată pe următorii câțiva ani.

7.3 Deficitul bugetar

Deficitul bugetar în prezent nu pare a fi o problemă pentru economie. Din 2000 încoace, deficitul bugetar în Moldova nu a depășit 1% din PIB. Ba mai mult, au fost ani (2003-2005) când bugetul de stat a fost excedentar, situație care se vede clar în Figura 51. Însă lucrurile se pot complica dacă extindem orizontul de timp. Dialogul prelungit cu experții FMI nu privește, în general, acest an, ci perspectiva – apariția unor constrângeri inevitabile asupra bugetului public dincolo de efectele reformei fiscale (amnistierea fiscală, impozitarea la cota 0 a agenților economici)³¹. Dacă adăugăm cheltuielile legate de majorarea salariilor, necesitățile de a suplimenta alocațiile pentru învățământ și sănătate, cele legate de infrastructură etc. ajungem la un spor al cheltuielilor bugetare de cel puțin 3-4% din PIB anual, scenariu ce ar putea exercita presiuni asupra bugetului public consolidat în următorii ani. De aici rezultă importanța față de construcția bugetară pe termen mediu (programarea bugetară multianuală) și examinarea politicii fiscale într-un context mai larg.

Figura 51. Deficitul bugetar: comparații regionale

Sursa: EIU Country Data, EBRD, IMF, NBM, NBS, 2006

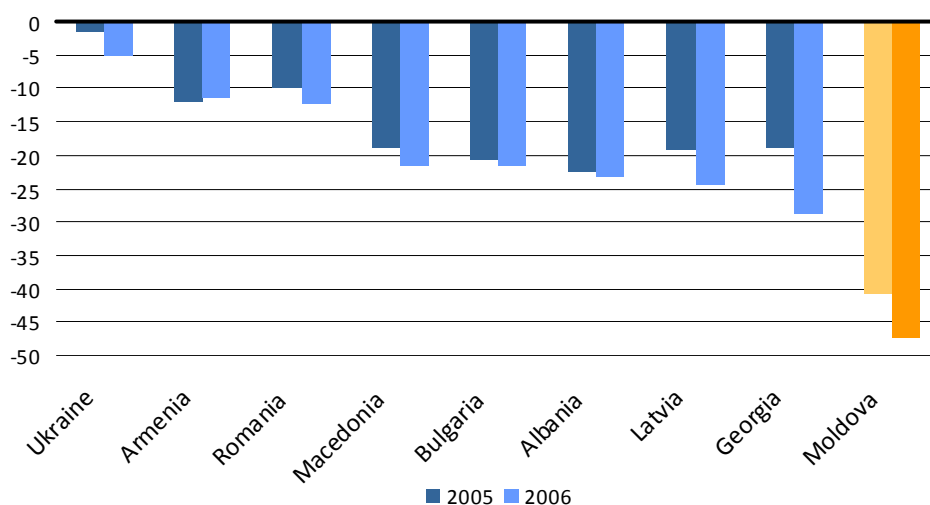
7.4 Poziția externă

Deficitele externe (comercial, de cont curent) sunt una din cele mai acute probleme macroeconomice. Creșterea dramatică a deficitului balanței comerciale din ultima perioadă este o dovadă a faptului că lucrurile în sectorul extern al economiei au o tendință extrem de negativă. Spre exemplu, în 2006 deficitul comercial a înregistrat un nivel de 47% din PIB după cum se arată în Figura 52. Este un motiv în plus să constatăm că avem o economie de consum, în particular de import, sectorul productiv deocamdată nefiind capabil să facă față cererii interne. În același timp, grosul deficitului de cont curent este mai mult pe seama sectorului privat, or sectorul privat se împrumută mai mult ca statul. Nu este exclus că pe

³¹ Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 111-XVI din 27.04.2007, Monitorul Oficial nr. 64-66/300 din 11.05.2007

fondul unei preconizate scăderi la dobânzile în lei, precum și a tendințelor de apreciere a leului³², creșterea deficitelor externe ar putea fi de nestopat.

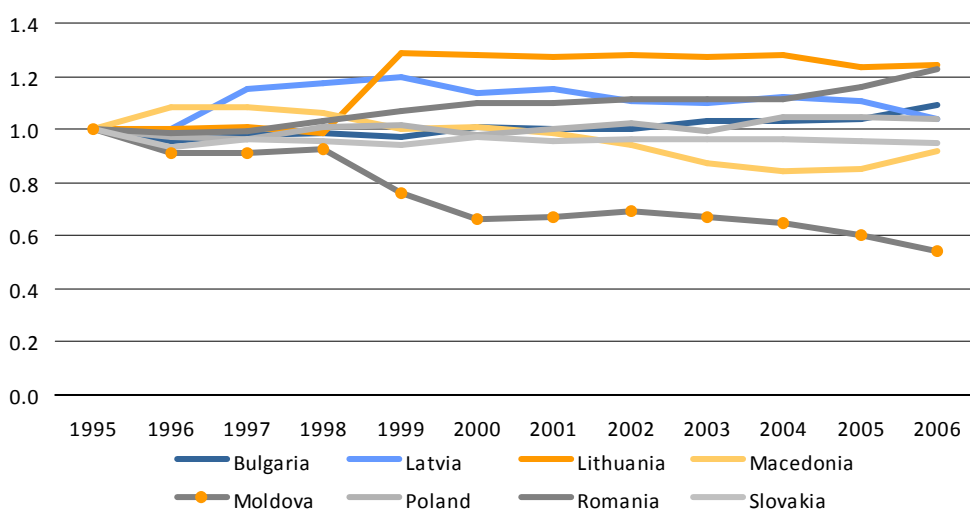
Figura 52 Deficitul comercial, % din PIB

Sursa: Economic Intelligence Unit Country Data, EBRD, IMF, 2006.

În același timp, **se observă o înrăutățire a termenilor de comerț extern** (*terms of trade*). Moldova a evoluat spre termenii de comerț mondiali, însă a fost afectată diferențial comparativ cu alte state ex-sovietice. Astfel, în prezent cu o unitate de export se poate cumpăra jumătate din producția anilor 1995-1997 (Figura 53). Putem constata că competitivitatea externă a exporturilor moldovenești este scăzută deocamdată, competitivitate care mai este afectată și de costul înalt resurselor energetice inclus în prețul producției finite. Concentrarea geografică mare, gama îngustă și valoarea adăugată redusă a produselor exportate sunt factori adiționali care reflectă deocamdată competitivitatea încă redusă a exporturilor moldovenești.

Figura 53 Termeni de comerț

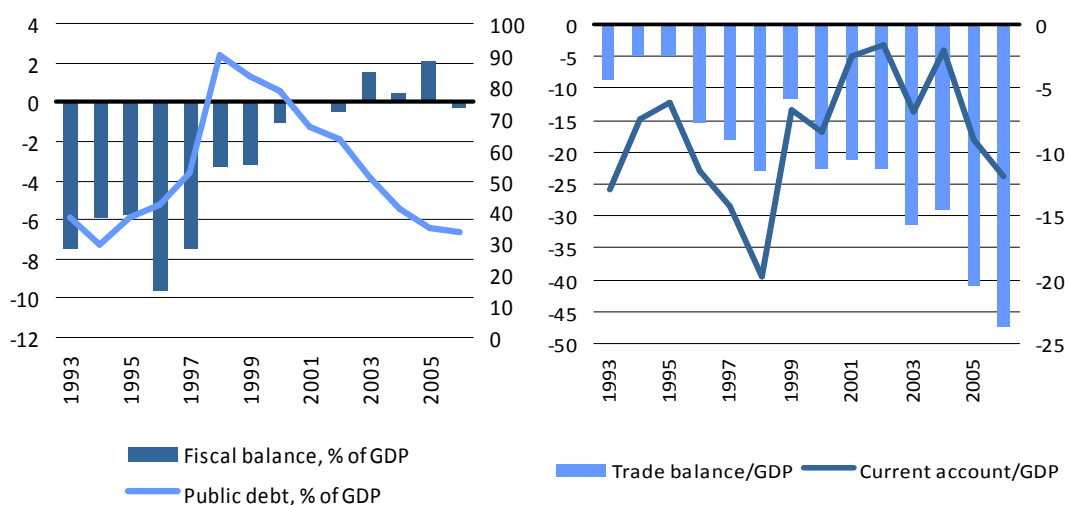

Sursa: EIU Country Data, EBRD, IMF, 2006; calculations of the authors.

³² Iurie Gotișan, "Strong leu, great leu or new heights for the dollar", <http://www.e-democracy.md/en/comments/socioeconomic/200705151/>

Finanțarea deficitelor a fost relativ ușoară în ultimii ani, în particular prin intermediul transferurilor valutare a celor ce muncesc în afara țării (mai puțin prin ISD și plasamente), însă pînă la urmă s-ar putea ajunge la un anumit nivel critic care va fi dificil de susținut. În plus, dacă sectorul privat va consuma și se va împrumuta la fel de mult ca în prezent, iar deficitul bugetar va crește, atunci deficitul de cont curent ar putea ajunge la peste 15% din PIB. În acest sens, o creștere peste măsura a deficitului de cont curent ar ridica în ochii investitorilor întrebări privind riscul de a-și plasa banii în Moldova din cauza potențialelor dezechilibre macroeconomice.

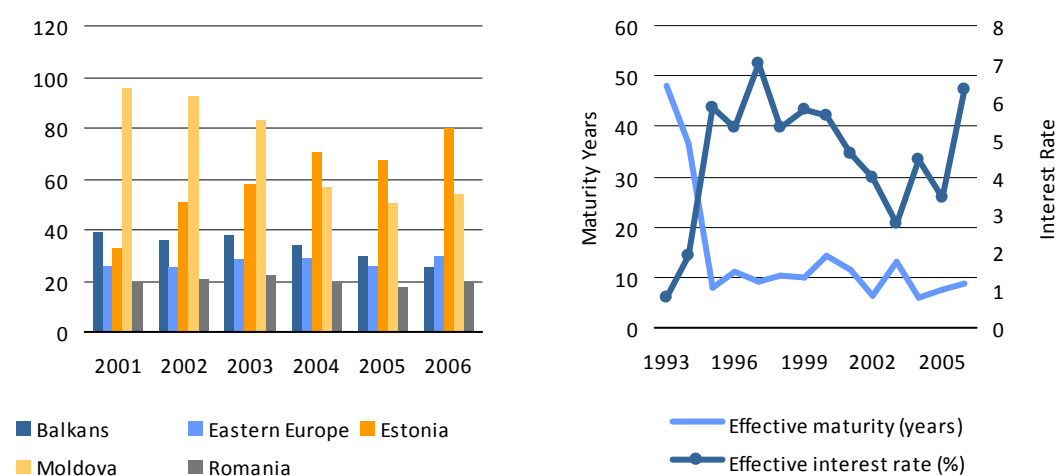
Figura 54 Deficitele externe (comercial, de cont curent, datoria publică), % din PIB

Sursa: EIU Country Data, EBRD, IMF, 2006; annual reports of NBM and MF.

Datoria externă netă a Moldovei raportată la PIB a avut tendințe de scădere în ultimii cinci ani. Dacă în 2001 aceasta era de 97% din PIB, atunci la sfârșitul anului 2006 datoria constituia 54% (Figura 54). Totodată, condițiile de creditare internațională nu sunt din cele mai optimiste.

Figura 55 Datorie publică externă mică, dar și maturitate financiară scăzută

Source: EIU Country Data, EBRD, IMF, 2006

Faptul că Moldova nu plătește o parte a datoriilor sale externe scadente a redus presiunea asupra situației fiscale pe termen scurt, dar a generat un nivel redus de

creditare internațională. În plus, Moldova este practic absentă de pe piețele financiare externe, fapt pentru care i se atribuie o maturitate financiară scăzută și rate ale dobânzii înalte (Figura 55).

Ratingul riscului de țară este mic. Agențiile internaționale de evaluare financiară precum Moody's Investors Services sau Fitch IBCA menite să acorde calificative privind riscul de țară în funcție de evoluția principalilor indicatori macroeconomici, au deocamdată calificative scăzute pentru Republica Moldova. Spre exemplu, Moldova are cel mai scăzut rating financiar din regiune evaluat de agenția Moody's Investors (Tabelul 5). Totuși, ratingurile de țară ale agențiilor variază. Recent, Fitch IBCA a modificat ratingul acordat Republicii Moldova pentru credite de la „stabil” la „pozitiv”, urmare a stabilității și creșterii economice și disciplinei fiscale adoptate. În același timp, Fitch a reconfirmat calificativul acordat Moldovei pentru angajamentele externe pe termen lung în valută străină și monedă națională la nivel de „B-” și respectiv „B”.

Tabelul 5 Premiul de risc

Țara	Rating Long-Term (Moody's)	Marja ajustată de bază	Premiul de risc total	Premiul de risc de țară
Eurozone	Aaa	0	4.91%	0.00%
Slovenia	Aa2	50	5.66%	0.75%
Czech Republic	A1	70	5.96%	1.05%
Estonia	A1	70	5.96%	1.05%
Slovakia	A1	70	5.96%	1.05%
Cyprus	A2	80	6.11%	1.20%
Latvia	A2	80	6.11%	1.20%
Lithuania	A2	80	6.11%	1.20%
Poland	A2	80	6.11%	1.20%
Malta	A3	85	6.19%	1.28%
Croatia	Baa1	100	6.41%	1.50%
Kazakhstan	Baa1	100	6.41%	1.50%
Russia	Baa2	115	6.64%	1.73%
Bulgaria	Baa3	135	6.94%	2.03%
Romania	Baa3	135	6.94%	2.03%
Azerbaijan	Ba1	200	7.91%	3.00%
Armenia	Ba2	250	8.66%	3.75%
Turkey	Ba3	300	9.41%	4.50%
Ukraine	B1	350	10.16%	5.25%
Moldova	Caa1	600	13.91%	9.00%

Source: Adoptat de la Aswath Damodaran (2007)

http://pages.stern.nyu.edu/%7Eadamodar/New_Home_Page/datafile/ctryprem.html

În concluzie, **principalele riscuri macroeconomice** ar fi:

- **tendențele de creștere a ratei inflației;** (totuși, inflația în Republica Moldova demonstrează mai degrabă un pronunțat caracter sezonier, iar acesta este legat de dependența încă înaltă a economiei de sectorul agricol, de importul masiv, precum și de piețele emergente), și
- **agravarea deficitelor externe** (comercial, de cont curent, datoria publică externă), deficite ce fac economia țării și mai vulnerabilă la șocurile economice externe.

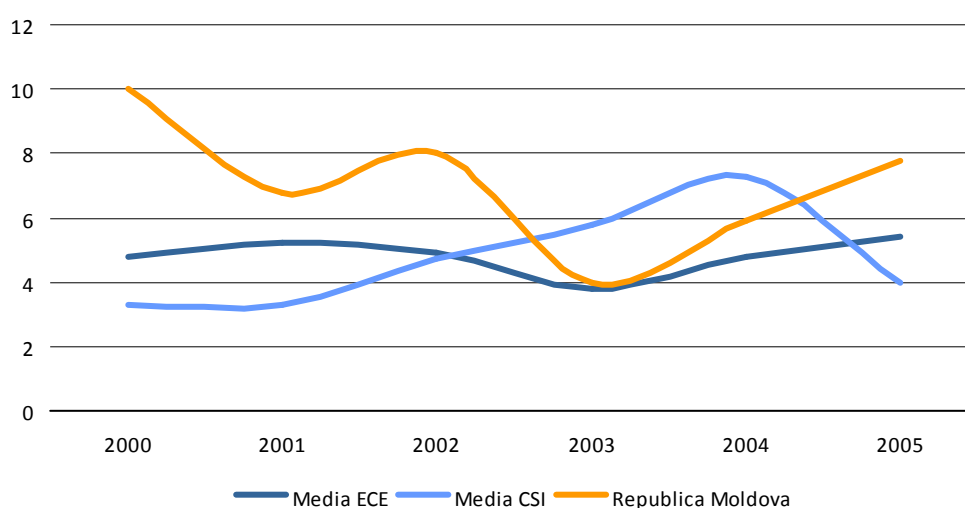
8 Climatul investițional și de afaceri

8.1 Investițiile străine directe

Volumul investițiilor străine directe (ISD) este considerat unul din indicatorii principali care confirmă succesul politicilor și perspectivei economice ale unei țări. Atunci când ISD sunt în creștere, aceasta poate încuraja și alți investitori străini să aloce noi resurse în economia respectivă. Astfel, după ce un anumit prag al neîncrederii este depășit, ISD devin o importantă forță motrice pentru o dezvoltare economică de calitate³³. În acest context se poate menționa că ISD sunt importante nu doar ca resurse valutare, dar și ca o combinație a experienței, cunoștințelor, practicilor de management, inovațiilor de marketing și know-how tehnologic, stimulând și investițiile capitalului autohton.

Volumul relativ scăzut al investițiilor în Republica Moldova se pare că este condiționat în mare parte de un cadru de reglementare mai puțin favorabil în comparație cu țările din regiune. În ciuda faptului că în Moldova a fost implementată cu succes prima fază a reformei reglementării activității de întreprinzător (Legea „Ghilotinei”), iar în prezent este în derulare faza a doua, companiile continuă să menționeze constrângerile de ordin reglementator ca principala cauză ce împiedică dezvoltarea lor.

Figura 56 Fluxul net de ISD, % din PIB

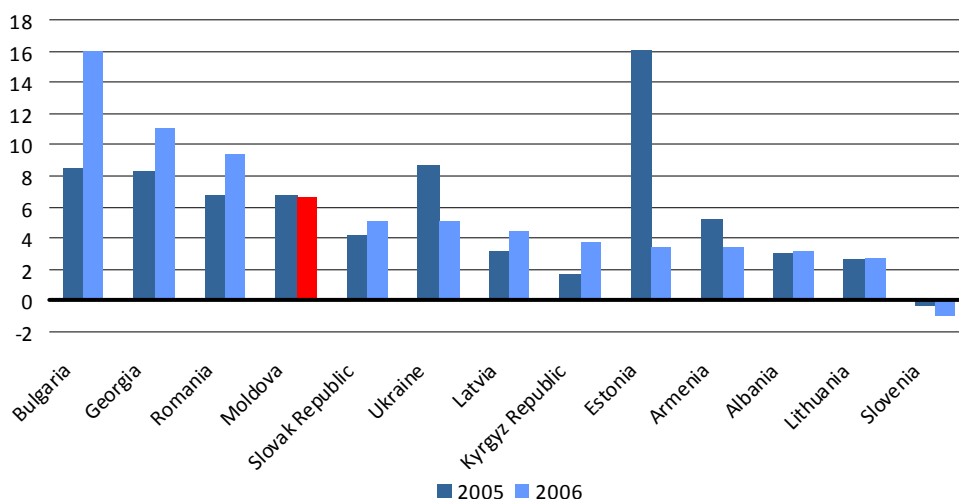
Sursa: RNDU, calculat de autori în baza datelor EBRD, 2005

În special, condițiile de licențiere și obținere de autorizații, rigiditatea legislației de muncă, cât și obiectivitatea sistemului judiciar, sunt considerate de către companii drept constrângeri critice și care necesită a fi înlăturate pentru asigurarea unei creșteri economice susținute.

³³ The Economist, „The Cutting Edge”, February 22, 2001.

În ceea ce privește fluxul de investiții străine în țară, la scară internațională, performanța Republicii Moldova este destul de ambiguă. Pe de o parte, ca valoare a ISD raportată la PIB, Moldova se menține la cote relativ înalte, chiar mai înalte decât cele din ECE (Figura 56).

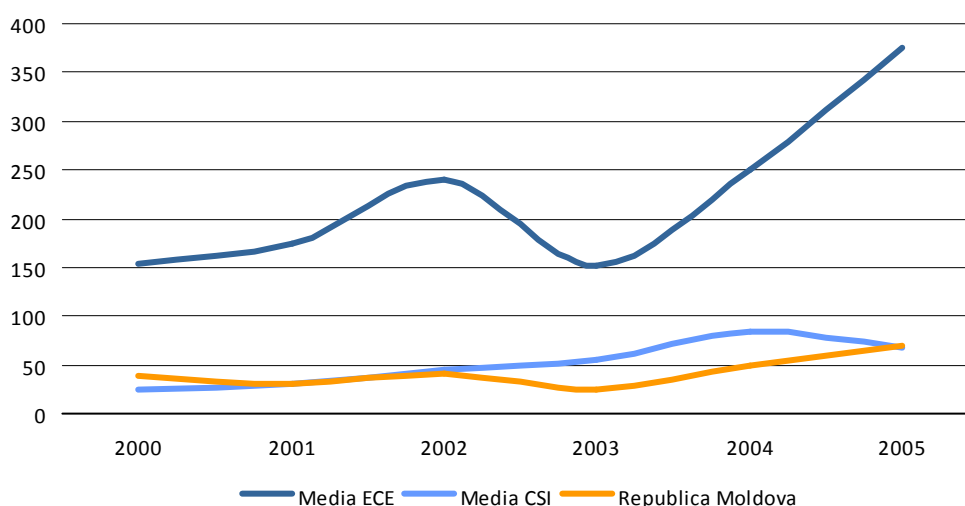
Figura 57 Fluxul ISD 2005 - 2006, % din PIB

Sursa: Transition Report 2007, EBRD

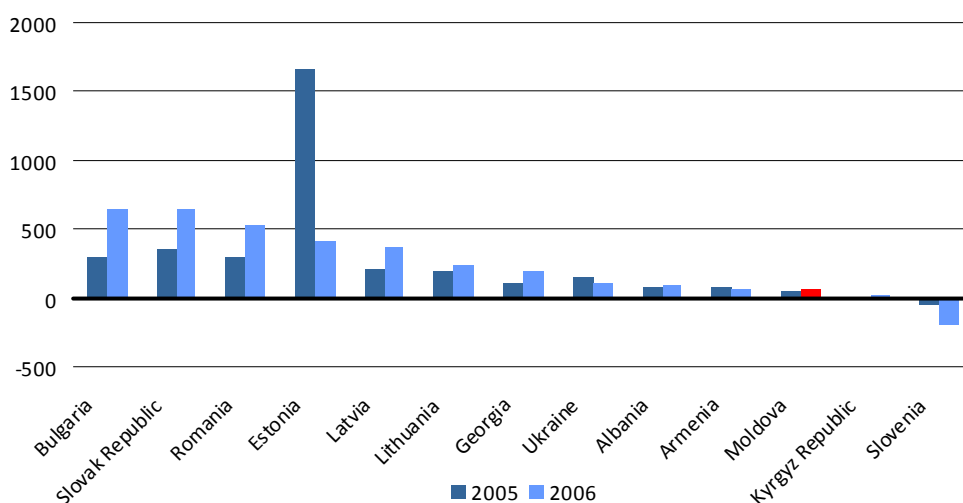
Fluxul investițiilor străine în Moldova în comparație cu țările selectate pentru analiza constrângerilor indica o situație similară, în ceea ce privește cota lor în PIB, Moldova se află printre primele lăsînd în urmă, conform datelor din 2006, țări mai dezvoltate cum sunt Slovacia, Letonia, Lituania, Estonia și Slovenia (Figura 57).

Figura 58 Fluxul net de ISD per capita 2000 - 2005, USD

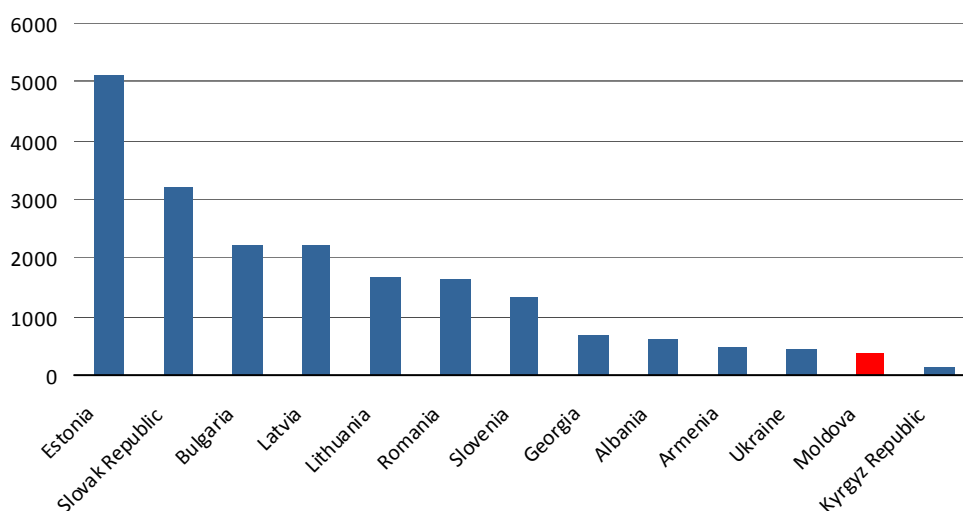
Sursa: RNDU, calculat de autori în baza datelor EBRD, 2005

Dar, ca și în cazul altor țări din CSI, cota relativ înaltă a ISD în PIB este explicată mai curînd de volumul redus al PIB-ului, decît de volumul nominal al ISD. După cum se arată în Figura 58, ISD per capita pentru Republica Moldova sunt foarte mici comparativ cu cele din ECE și similare cu cele din CSI, situație care este confirmată și de o comparație cu țările selectate pentru analiză (Figura 59).

Figura 59 Fluxul ISD per capita 2005 - 2006, USD

Sursa: Transition Report 2007, EBRD

În consecință, volumul cumulat al investițiilor străine în Republica Moldova este practic cel mai mic în comparație cu țările analizate și plasează Moldova penultima în clasament, devansându-o numai pe Republica Kyrgyzstan (Figura 60).

Figura 60 ISD cumulate 1989 - 2006, USD

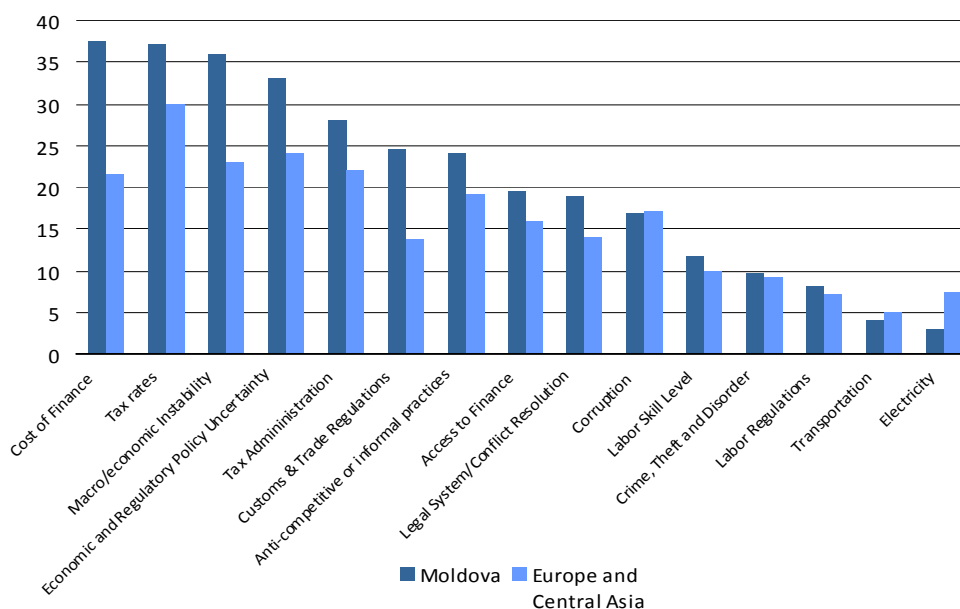
Sursa: Transition Report, 2007, EBRD

Cauzele unei astfel stări de lucruri sunt multiple și complexe. Conform opiniilor companiilor, investitorilor, experților, organizațiilor financiare internaționale, organizațiilor ne guvernamentale dar și reieșind din studiile efectuate pînă în prezent, aceste cauze pot fi generalizate în cîteva principale și anume: economia locală mică, resursele naturale limitate, infrastructura fizică și socială subdezvoltată, cadrul instabil al politicilor economice, climatul de afaceri nefavorabil, neîncrederea în justiție, cît și în anumite cazuri, conexiunea insuficientă a sistemului educațional cu cerințele pieței.

8.2 Condițiile de practicare a afacerilor

Investitorii străini, dar și companiile moldovenești, deseori se plîng de frecvența controalelor și inspecțiilor, sugerînd autorităților de a revizui funcțiile organelor de inspecție, pentru a preveni dublarea controalelor³⁴. În același timp, se pare că Costurile reglementării afacerilor pe parcursul ultimilor cinci ani au fost destul de înalte și au descurajat investițiile private³⁵. De fapt, în Republica Moldova, majoritatea constrîngerilor, cu excepția celor legate de corupție, transporturi și electricitate, sunt indicate mai des decît media pe companiile din Europa și Asia Centrală (Figura 61). Acest fapt ar putea condiționa concluzia că climatul investițional și de afaceri este mai puțin atrăgător în comparație cu țările indicate.

Figura 61 Constrîngerile majore, % companiilor din Moldova vs. Europa și Asia Centrală care au identificat

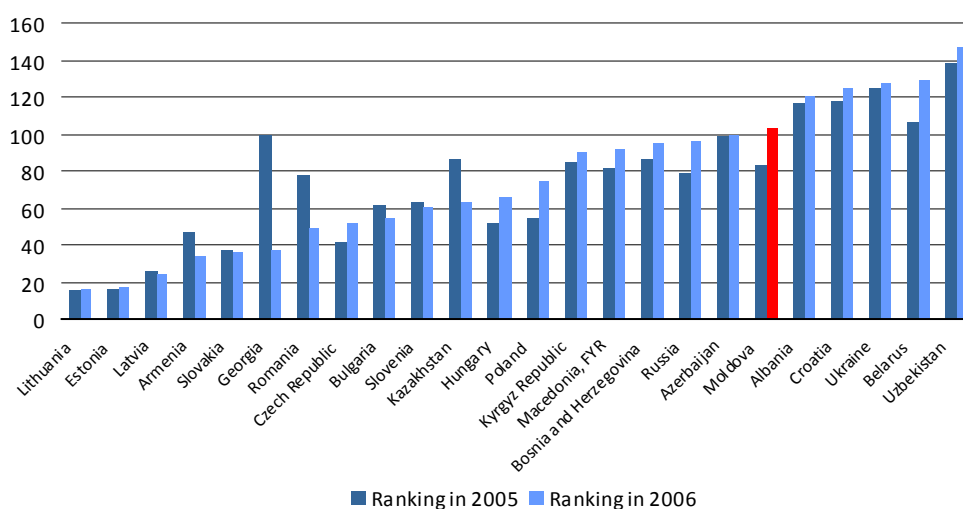

Sursa: Enterprise Survey Index, WB, 2005

Aici trebuie de menționat că studiul Băncii Mondiale privind condițiile de practicare a afacerilor indică o coborîre a poziției țării în clasamentul mondial de pe locul 84 unde s-a aflat în 2005 pe locul 103, poziționîndu-se pe ultimele locuri în comparație cu țările din Europa de Est și Asia Centrală (Figura 62).

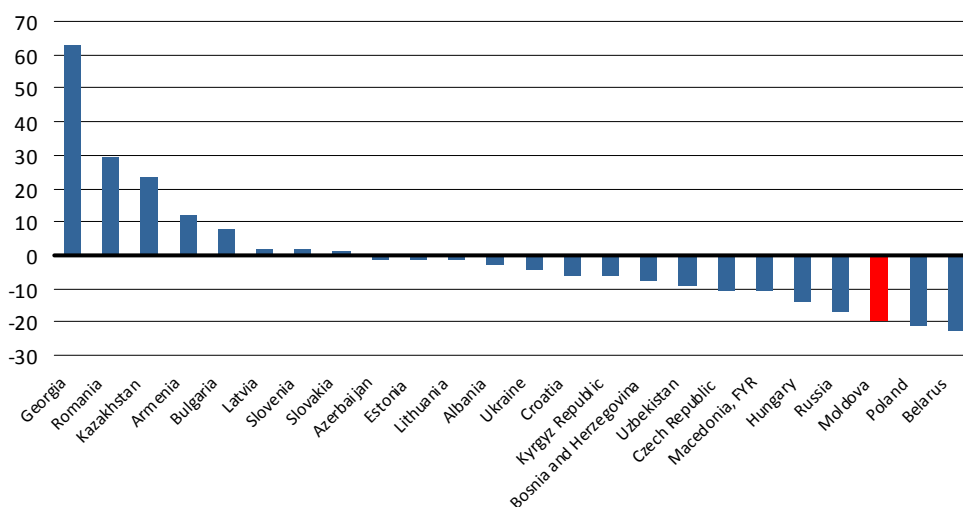
³⁴ Asociația Investitorilor Străini FIA, *Cartea Alba 2006*

³⁵ Studiile cu privire la mediul de afaceri și performanța întreprinderilor ale Băncii Mondiale-BERD (BEEPS1, 2002 și BEEPS2, 2005) în 1 600 întreprinderi mici și mijlocii, precum și pe datele oficiale ale țărilor.

Figura 62 Clasamentul privind condițiile de practicare a afacerilor 2006 vs 2005

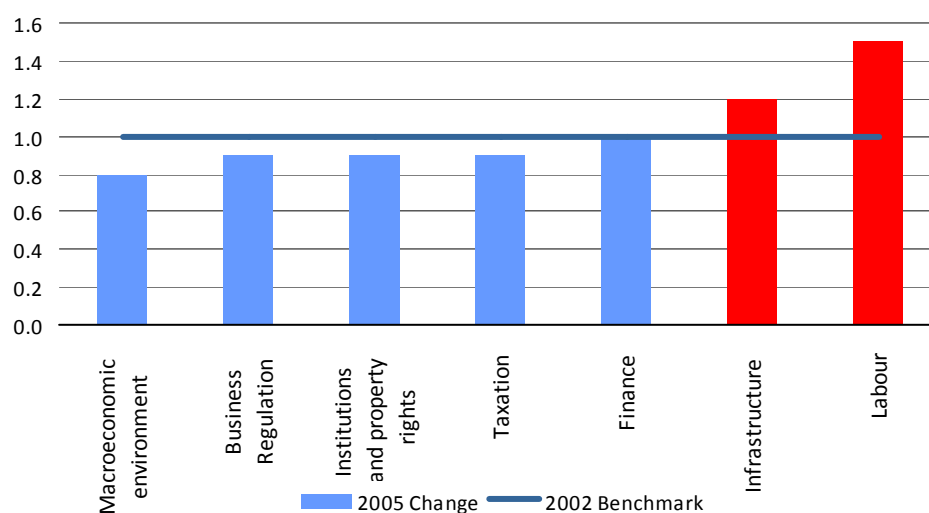
Source: Doing Business Survey, WB, 2006

În acest context trebuie de menționat că majoritatea țărilor din Europa de Est și Asia Centrală au coborât în clasament. Totuși, Moldova s-a dovedit a fi printre „primele” la viteza de coborîre (Figura 63), ceea ce ar indica că practic în toate celelalte țări, comparativ cu țara noastră, reformele sunt implementate mai rapid.

Figura 63 Modificarea clasamentului privind condițiile de practicare a afacerilor 2006 vs 2005

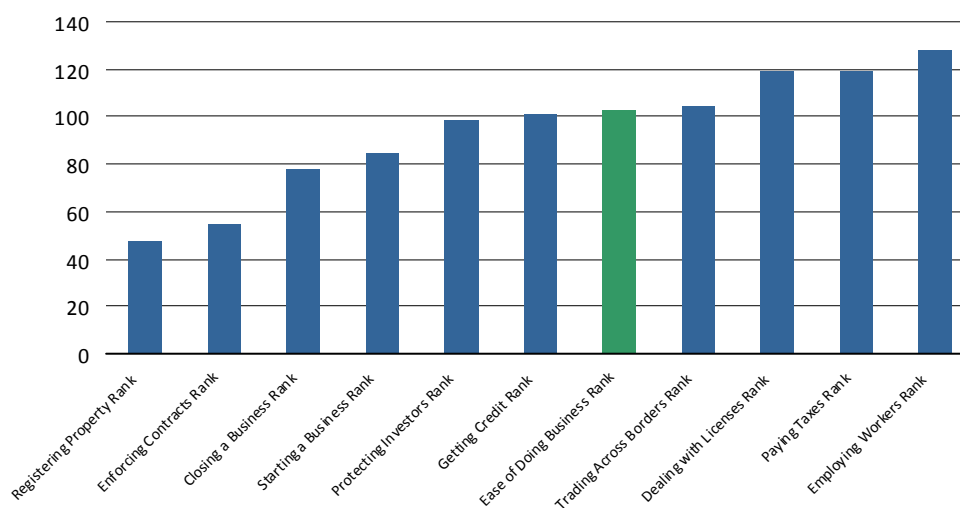
Source: Doing Business Survey, WB, 2006

Poziția Moldovei în clasamentul Băncii Mondiale privind condițiile de practicare a afacerilor degradează în pofida faptului că unele rapoarte arată clar faptul că în general condițiile din țară nu se înrăutățesc, poate doar cu excepția infrastructurii și asigurării cu resurse umane (Figura 64). Acest fapt este încă o confirmare că în alte țări condițiile de practicare a afacerilor se îmbunătățesc mai rapid.

Figura 64 Modificarea condițiilor mediului de afaceri din Moldova, 2005 vs 2002³⁶

Sursa: EBRD Transition Report 2006

Componentele clasamentului care plasează Moldova mai rău decât poziția sa generală sunt condițiile de import / export, condițiile de licențiere și obținere de autorizații, impozitarea și condițiile de plată a taxelor, cât și condițiile de angajare a personalului (Figura 65). Aparent, acestea ar fi constrângerile principale care influențează negativ condițiile de practicare a afacerilor în Republica Moldova.

Figura 65 Componentele clasamentului privind condițiile de practicare a afacerilor, Moldova

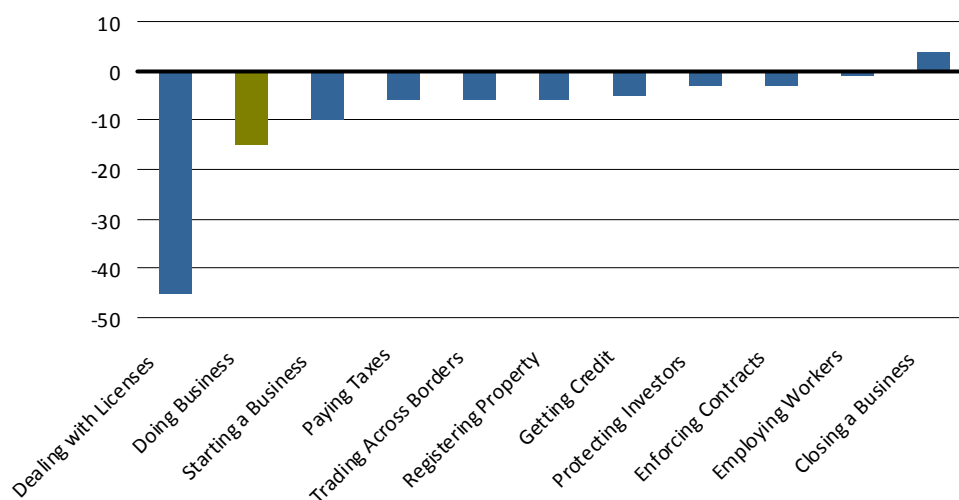
Source: Doing Business Survey, WB, 2006

Componenta clasamentului la care Moldova a coborât cel mai rapid este licențierea și obținerea de autorizații, urmată de condițiile privind demararea afacerilor, iarăși

³⁶ Aici, anul 2002 este considerat drept an de referință, iar diagrama indică schimbările care au avut loc pînă în 2005 în privința a șapte aspecte ale mediului de afaceri: mediul macroeconomic, reglementarea afacerilor, drepturile de proprietate și instituționale, impozitarea, finanțele, infrastructura și forța de muncă. Unde indicatorul este peste linia de referință, acest fapt reprezintă deteriorarea în mediul de afaceri. Mediul de afaceri este evaluat pe o scară de la 1 (nu reprezintă obstacol) la 4 (obstacol major)

impozitarea și condițiile de plată a taxelor, condițiile de import / export, înregistrarea proprietății, cât și accesul la credite (Figura 66).

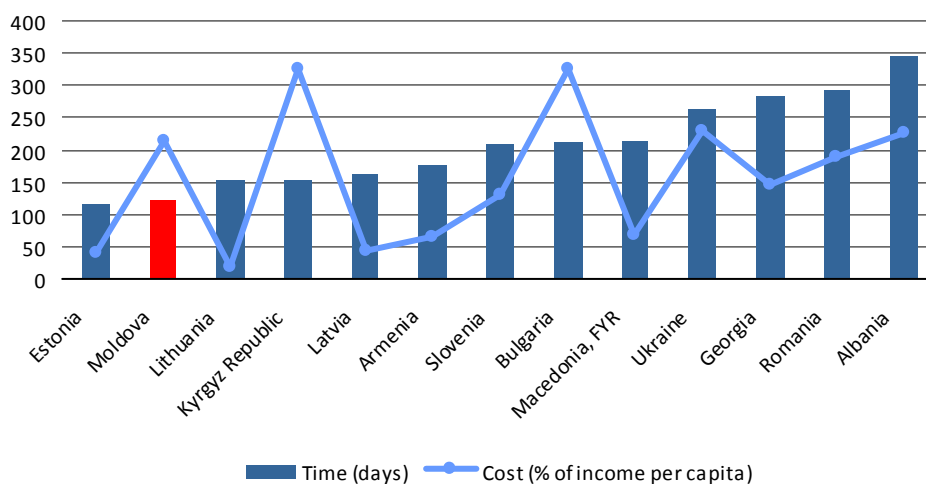
Figura 66 Modificarea componentelor clasamentului, Moldova 2006 vs 2005

Source: Doing Business Survey, WB, 2007

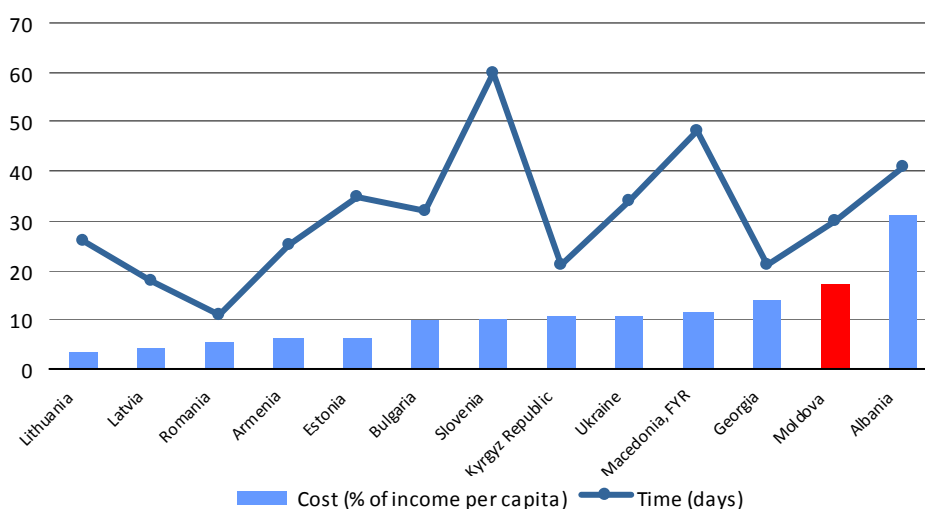
O analiză comparativă a condițiilor de licențiere și acordare de autorizații arată că, de fapt, Moldova nu stă cel mai rău la acest capitol, poate doar cu excepția costurilor asociate cu obținerea licențelor și autorizațiilor, care ar părea să fie o constrângere mai accentuată (Figura 67).

Figura 67 Condițiile de licențiere

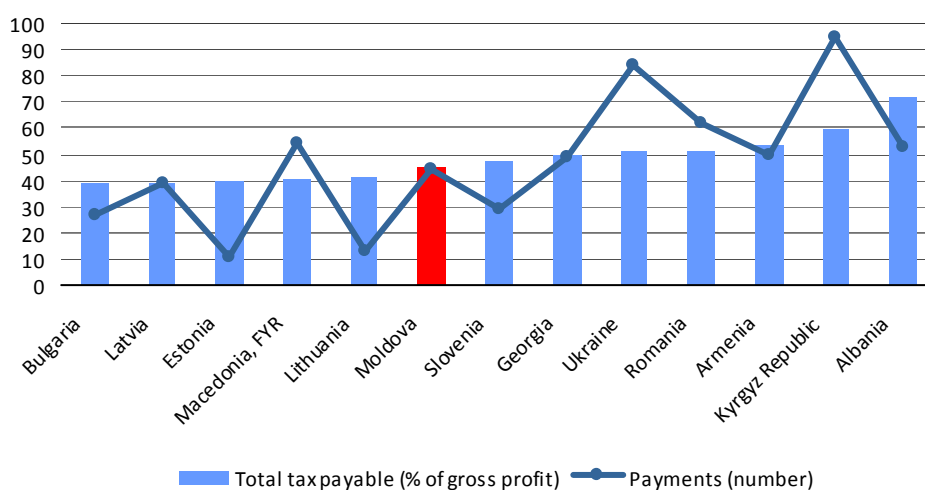
Source: Doing Business Survey, WB, 2006

Același lucru poate fi menționat și despre procedurile de demarare a afacerii. La acest capitol, în comparație cu țările analizate, Moldova este plasată undeva la mijloc. Ceea ce evidențiază poziția Moldovei, sunt costurile raportate la venitul pe cap de locuitor, unde țara este plasată penultima, indicând prezența unor costuri comparative mai ridicate (Figura 68). Aici trebuie menționat că o eventuală creștere mai evidențiată a produsului intern brut al țării ar putea modifica considerabil acest indicator.

Figura 68 Costurile și timpul necesar pentru demararea afacerii

Source: Doing Business Survey, WB, 2006

În ceea ce privește impozitarea, s-ar părea că Moldova nu o duce nici mai bine nici mai rău decât alții, poziționându-se, atât la capitolul mărimea impozitelor ca procent din profitul brut, cât și la numărul de plăți, în mijlocul clasamentului (Figura 69)³⁷.

Figura 69 Cota impozitelor și numărul de plăți

Source: Doing Business Survey, WB, 2006

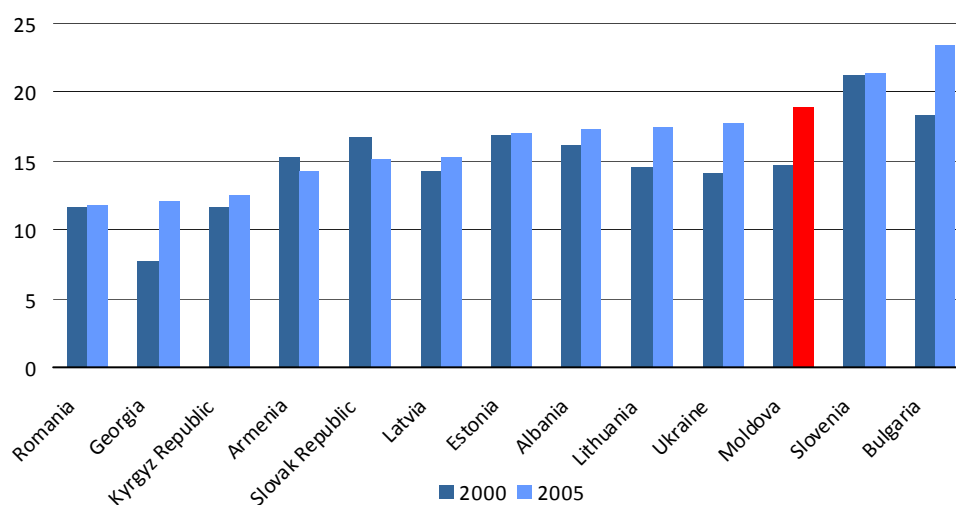
Există o situație ambiguă în ceea ce privește cota impozitelor în PIB. La acest capitol, conform situației din 2005, țara se plasează în zona cu cele mai ridicate impozite³⁸ (Figura 70), ceea ce ar putea fi asociat la timpul respectiv cu o constrângere importantă. Totuși, aici trebuie menționat că recent în Republica Moldova a fost aprobat un program de liberalizare fiscală care printre altele, presupune scutirea de impozitul pe profit în cazul direcționării venitului obținut în

³⁷ Situația descrisă se referă numai la impozitele plătite în bugetul central.

³⁸ Datele privind impozitele guvernului central au fost ajustate de către Banca Mondială conform Manualului de statistică a finanțelor guvernamentale (Government Finance Statistics Manual 2001).

investiții³⁹. Astfel, situația reală în ceea ce privește volumul impozitelor ar putea fi mai favorabilă pentru companiile ce operează în Moldova.

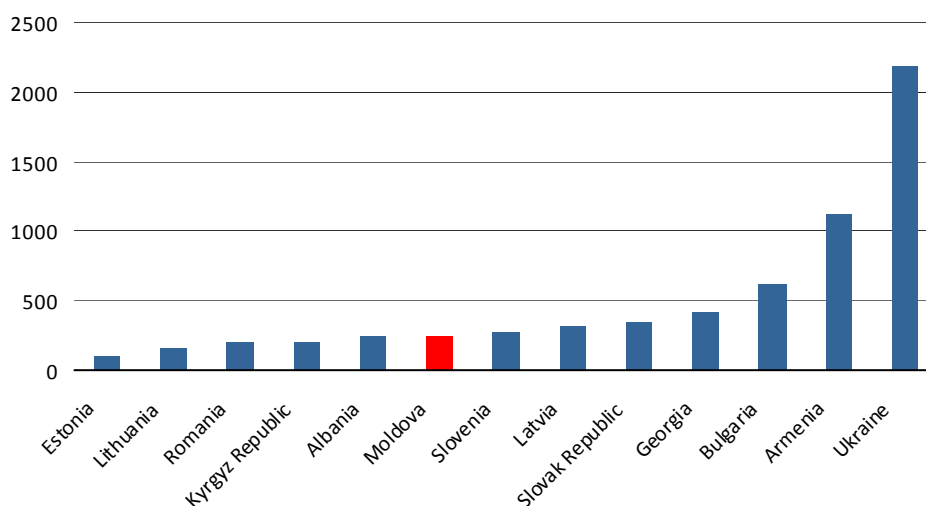
Figura 70 Veniturile guvernului central din impozitare în PIB (% of GDP)

Source: World Development Indicators, WB, 2006

Timpul necesar pentru pregătirea, documentarea și plata impozitelor, de asemenea nu indică ceva ieșit din comun, Moldova situându-se printre țările cu un timp destul de redus în ceea ce privește pregătirea, documentarea și plata impozitelor către bugetul central (Figura 71).

Figura 71 Timp pentru pregătire, documentare și plata impozitelor în 2006, ore

Source: World Development Indicators, WB, 2007

Totuși, în ceea ce privește eforturile întreprinderilor pentru asigurarea respectării legislației în vigoare cu referire la impozite și în special asigurarea raportării respective, acestea par a fi cu mult mai importante. Conform unui studiu elaborat în aprilie 2006⁴⁰, companiile sunt obligate să prezinte rapoarte către

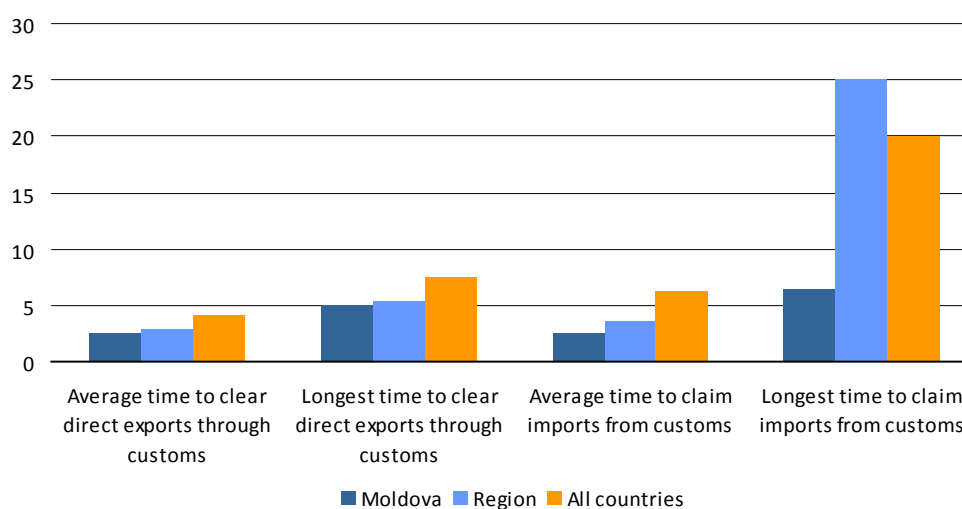
³⁹ Legea Nr. 111 din 27 aprilie 2007, Privind liberalizarea fiscală.

⁴⁰ Studiu privind procedurile de raportare a agenților economici din Republica Moldova, USAID/BIZPRO, 2006.

inspectoratele fiscale de stat teritoriale (IFST), oficiile teritoriale de statistică (OTS), oficiile teritoriale a Casei Naționale de Asigurări Sociale (CNAS), concernul „Apele Moldovei” și inspecțiile ecologice. De asemenea, pentru evidența polițelor de asigurare medicală întreprinderile trebuie să se prezinte la Casa Națională de Asigurări în Medicină (CNAM). Din toate aceste rapoarte, cea mai mare parte le revine IFST și OTS, împreună ele adună între 65% și 88% din numărul de titluri și 85% - 95% din volumul eforturilor necesare pentru îndeplinirea rapoartelor.

De fapt, costurile totale reale legate de procesul de raportare mai conțin atât costurile salariilor persoanelor ce asigură acest proces, cât și costurile legate de transport. Astfel, majoritatea întreprinderilor cheltuie anual mai mult de două salarii medii pe economie⁴¹. Iar pentru întreprinderile cu activitate mai însemnată, o persoană lucrează 4 – 5 luni numai pentru a asigura procesul de raportare. Pentru companiile din localitățile unde au reședința și instituțiile la care sunt prezentate rapoartele, numai cheltuielile legate de deplasarea și depunerea rapoartelor poate varia între 30% și 100% din cheltuielile de perfectare. Pentru întreprinderile din spațiul rural însă, cheltuielile de depunere pot depăși cheltuielile de perfectare de câteva ori.

Figura 72 Constrângerile aferente operațiunilor de Import/Export⁴²

Sursa: Enterprise Survey index, WB, 2005

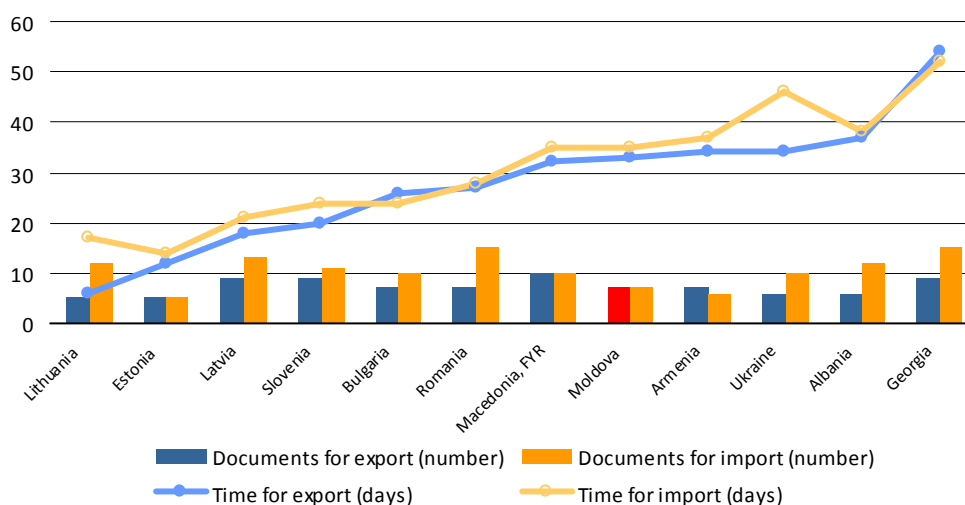
O situație puțin diferită se poate observa în ceea ce privește operațiunile de import/export. Aparent, atât comparativ cu țările din regiune cât și cu toate celelalte care au participat în studiul Băncii Mondiale privind activitatea întreprinderilor private, Moldova se plasează sub medie în privința constrângerilor legate de operațiunile de import/export în special în ceea ce privește timpul mediu pentru operațiunile de devamare la export și import, cât și timpul maxim pentru

⁴¹ Salariul mediu pe economie în Republica Moldova a constituit în aprilie 2007 – 1936 MDL (aproximativ – 150 USD).

⁴² Diagrama se referă la patru indicatori principali care descriu procesul de import/export și anume: timpul mediu în zile a operațiunilor de devamare pentru efectuarea exporturilor; timpul maxim în zile de devamare pentru efectuarea exporturilor; timpul mediu în zile de devamare pentru efectuarea importurilor; și timpul maxim în zile pentru efectuarea importurilor.

operațiunile de devamare la export și import (Figura 72), ceea ce ar însemna că la acest capitol nu ar trebui să existe constrângeri critice.

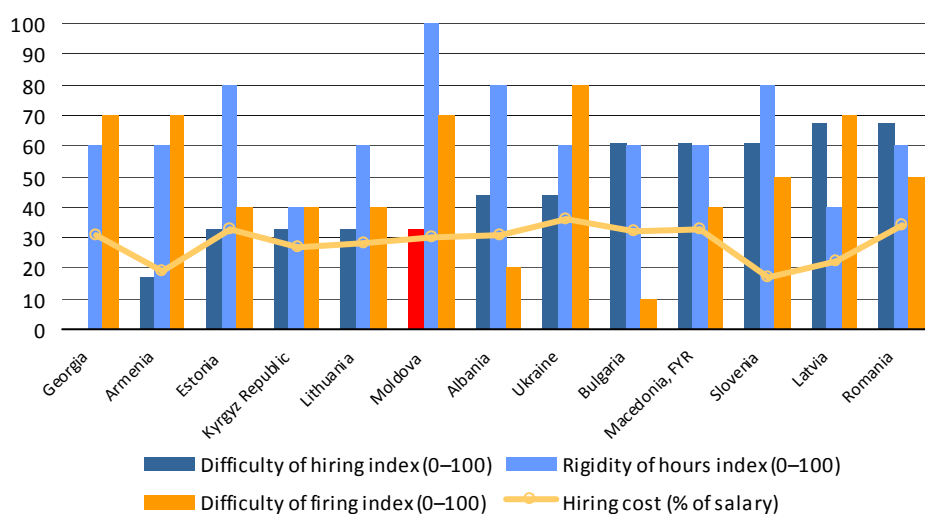
Figura 73 Condițiile de Export/Import

Source: Doing Business Survey, WB, 2006

Totuși, o analiză comparativă cu țările analizate ar dezvălui unele nuanțe ce ar trebui luate în considerare. De exemplu, cu toate că numărul documentelor necesare pentru operațiunile de import/export este oarecum redus, timpul necesar pentru executarea operațiunilor de import/export ar părea să fie destul de ridicat în comparație cu țările de referință (Figura 73), Moldova situându-se printre țările cu cel mai ridicat timp necesar pentru asigurarea acestor proceduri. Astfel pentru o țară mică și care nu dispune de o piață internă considerabilă, acest fapt ar putea reprezenta un impediment în dezvoltarea economică.

Figura 74 Angajarea și disponibilizarea forței de muncă

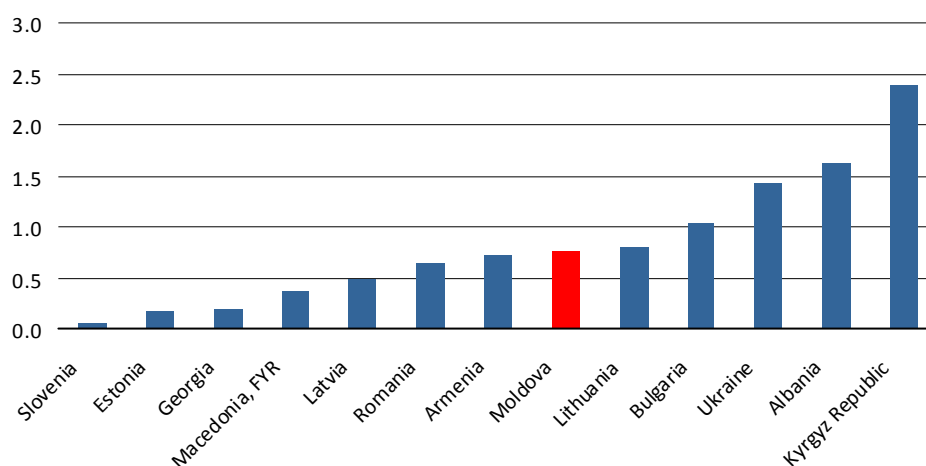
Source: Doing Business Survey, WB, 2006

Cadrul de reglementare în ceea ce privește angajarea și concedierea forței de muncă reprezintă o altă problemă care este menționată tot mai des de către întreprinderile care activează în Republica Moldova (Figura 74). De fapt, indicatorii reprezentați în figura menționată măsoară nivelul de reglementare a

procedurilor de angajare cât și rigiditatea orelor de lucru. Acești indicatori pot varia între 0 și 100, valorile mai ridicate însemnând reglementări mai rigide. Astfel, indicele dificultății angajării cât și costurile de angajare par a fi sub media pe regiune, însă, în ceea ce privește rigiditatea orelor de lucru și condițiile de concediere „strică” imaginea generală, plasând Moldova printre țările cu o rigiditate maximă a reglementărilor de angajare a forței de muncă.

Surprinzător, companiile participante la studiul Băncii Mondiale din 2005 indică un nivel comparativ redus al plăților neoficiale pentru ca să facă ca lucrurile să meargă bine (Figura 75). Deci, am putea concluda că la capitolul corupție Moldova stă destul de bine, cu toate că în țări ca Armenia și Georgia situația pare a fi mai bună.

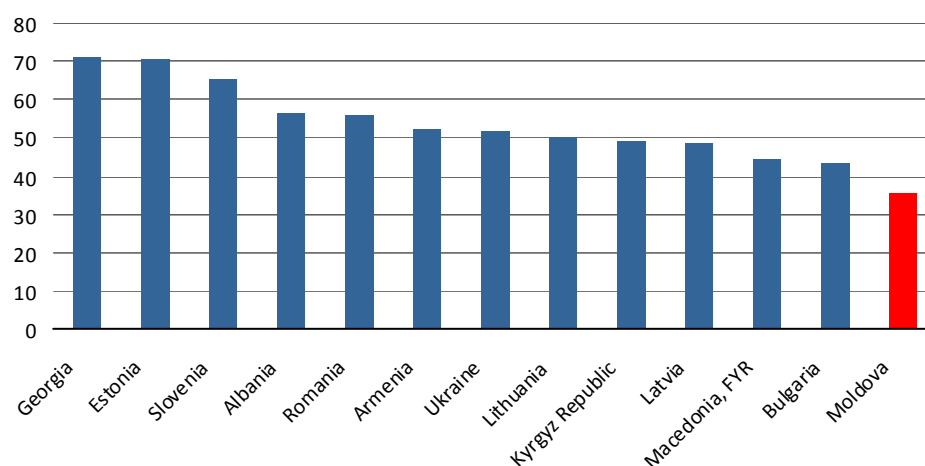
Figura 75 Plățile neoficiale pentru o companie tipică ca să facă lucrurile să meargă, % din vânzări

Source: Enterprise Survey Index, WB, 2005

Se pare totuși, că una dintre problemele cu care se confruntă oamenii de afaceri în Moldova ar fi un sistem judiciar părtinitor (Figura 76). În acest sens există opinii precum că dacă întreprinzătorii nu sunt încrezuți în imparțialitatea sistemului judiciar ei nu vor fi dispuși să investească. Spre exemplu, rapoarte ale Băncii Mondiale⁴³ declară că aproape 80% din întreprinderile chestionate din Moldova califică sistemul judiciar ca fiind „injust, costisitor, corupt și incapabil de a impune respectarea legii”. În altă ordine de idei, mai mulți investitori consideră că justiția din Moldova este nesigură pentru ei, dat fiind faptul că instanțele de judecată ar proteja doar instituțiile de stat. Concluzia principală care reiese din această situație, este că sistemul judiciar este „marele pierzător”, iar Moldova este țara cu cel mai redus număr de întreprinzători care au încredere în sistem.

⁴³ World Bank Development Data & Statistics.

Figura 76 Încrederea în sistemul judiciar, % din cei chestionați

Source: Enterprise Survey Index, WB, 2005

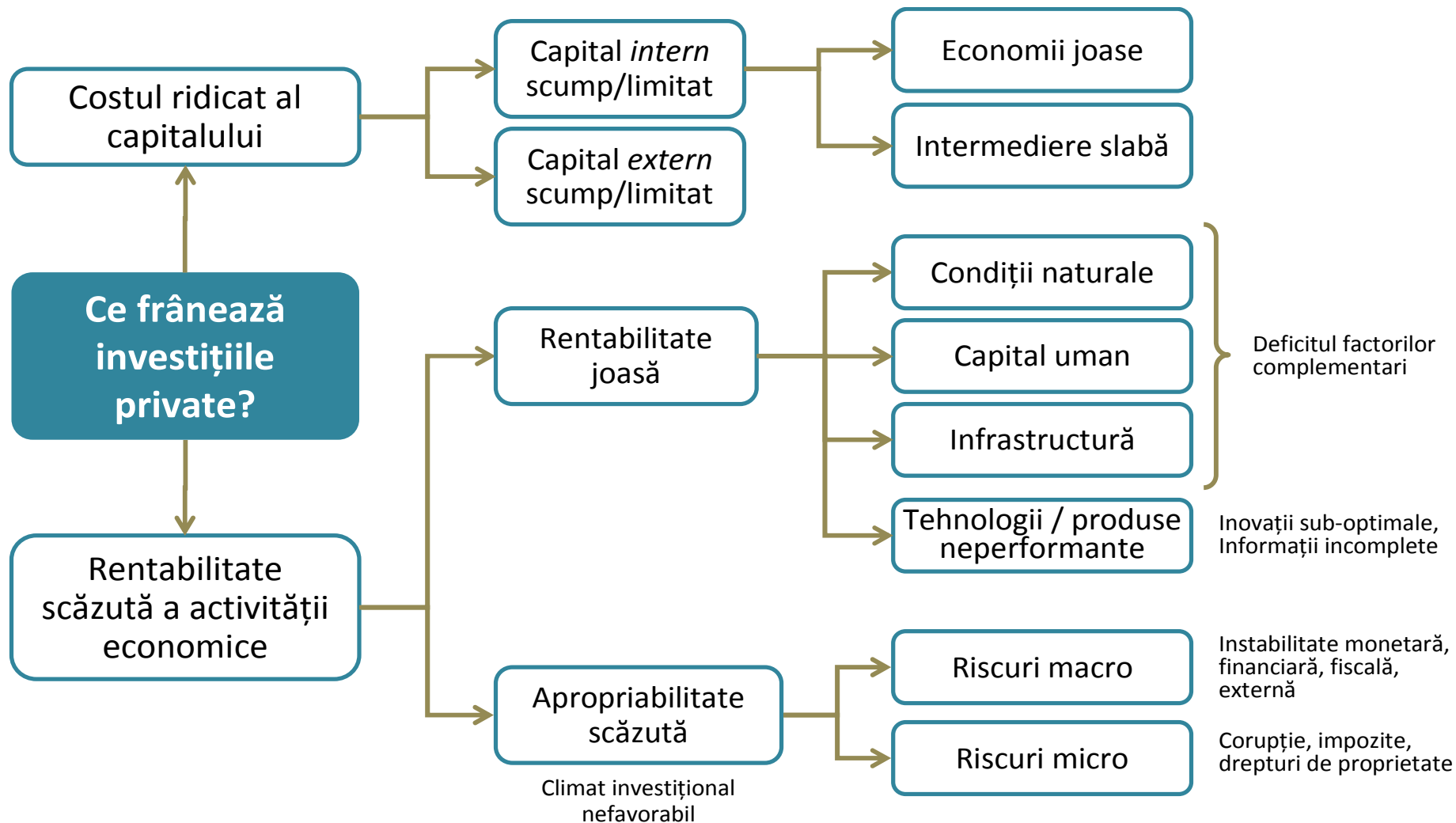
În general, climatul investițional și de afaceri din Moldova, chiar dacă are o tendință de îmbunătățire, în comparație cu țările de referință se pare că țara își pierde din atractivitatea sa în special din cauza condițiilor de licențiere și obținere de autorizații, rigiditatea reglementării relațiilor de muncă, cât și obiectivitatea sistemului judiciar. Un alt aspect important îl reprezintă și costurile indirecte aferente procesului de impozitare. Astfel, chiar dacă mărimea impozitelor nu ar reprezenta o problemă majoră, costurile privind întocmirea și prezentarea rapoartelor în instanțele abilitate în mod sigur reprezintă un subiect care trebuie abordat în viitor.

Anexe

Anexa 1. Conceptul analizei constrângerilor

Anexa 2. Regresiile Mincer

Anexa 1: Conceptul Analizei Constrângerilor

Anexa 2: Regresiile Mincer

Tabelul 1 Regresia log salariu pe oră în dependență de numărul anilor de educație

	All urban			Urban males		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Years of education	0.135 (11.85)***	0.134 (11.78)***	0.149 (12.37)***	0.134 (11.35)***	0.127 (11.37)***	0.149 (11.48)***
Experience	0.022 (4.99)***	0.020 (3.93)***	0.017 (3.50)***	0.031 (4.53)***	0.025 (3.41)***	0.021 (3.16)***
Experience squared	-0.001 (6.35)***	-0.001 (5.47)***	-0.000 (4.72)***	-0.001 (5.33)***	-0.001 (4.55)***	-0.001 (4.07)***
Female	-0.271 (11.32)***	-0.268 (12.04)***	-0.195 (9.05)***			
<i>Sector (omitted: agriculture)</i>						
Industry			0.447 (3.83)***			0.546 (4.86)***
Constructions			0.602 (5.26)***			0.711 (6.29)***
Commerce, hotels and restaurants			0.291 (2.80)***			0.448 (3.98)***
Transport and communications			0.571 (5.37)***			0.658 (5.76)***
Public administration, education, healthcare and social assistance			0.223 (2.04)**			0.242 (2.07)**
Other			0.461 (3.30)***			0.505 (3.81)***
<i>Property (omitted: public)</i>						
Private			0.243 (4.43)***			0.239 (4.83)***
Mixed public-private			0.217 (3.15)***			0.145 (1.91)*
Foreign-owned			0.533 (3.21)***			0.690 (2.89)***
Foreign participation			0.225 (2.22)**			0.299 (2.32)**
Constant	1.832 (16.32)***	1.454 (7.89)***	0.818 (4.99)***	1.815 (10.78)***	1.395 (5.70)***	0.573 (3.07)***
Tenure on job		YES	YES		YES	YES
Month dummies	YES	YES	YES	YES	YES	YES
Observations	10923	10433	10433	5270	5008	5008
R ²	0.157	0.166	0.212	0.134	0.160	0.214

t statistics in parentheses

* significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%

Tablel 2 Regresia log salariu pe oră în dependență de nivelul educației

	All urban			Urban males		
	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
<i>Education (omitted: primary or less)</i>						
Higher education	1.027 (7.11)***	1.065 (6.96)***	1.121 (6.64)***	1.040 (4.39)***	1.236 (8.14)***	1.491 (6.10)***
Vocational education	0.454 (3.42)***	0.500 (3.56)***	0.487 (3.09)***	0.485 (2.07)**	0.709 (4.48)***	0.849 (3.38)***
Secondary complete	0.275 (2.07)**	0.332 (2.37)**	0.318 (2.01)*	0.275 (1.17)	0.535 (3.30)***	0.686 (2.75)***
Secondary incomplete	0.030 (0.19)	0.075 (0.46)	0.081 (0.47)	-0.006 (0.02)	0.214 (1.14)	0.384 (1.47)
Experience	0.024 (5.90)***	0.021 (4.56)***	0.019 (4.17)***	0.031 (4.61)***	0.024 (3.39)***	0.022 (3.37)***
Experience squared	-0.001 (7.33)***	-0.001 (6.16)***	-0.000 (5.39)***	-0.001 (5.44)***	-0.001 (4.52)***	-0.001 (4.31)***
Female	-0.248 (10.38)***	-0.246 (11.11)***	-0.175 (8.00)***			
<i>Sector (omitted: agriculture)</i>						
Industry			0.449 (3.76)***			0.541 (4.73)***
Constructions			0.603 (5.37)***			0.697 (6.37)***
Commerce, hotels and restaurants			0.304 (2.91)***			0.447 (4.03)***
Transport and communications			0.569 (5.26)***			0.649 (5.49)***
Public administration, education, healthcare and social assistance			0.235 (2.16)**			0.235 (2.04)**
Other			0.465 (3.30)***			0.512 (3.78)***
<i>Property (omitted: public)</i>						
Private			0.236 (4.27)***			0.233 (4.71)***
Mixed public-private			0.215 (3.25)***			0.133 (1.74)*
Foreign-owned			0.522 (3.09)***			0.705 (2.91)***
Foreign participation			0.227 (2.16)**			0.319 (2.47)**
Constant	2.827 (19.93)***	2.385 (12.95)***	1.890 (9.86)***	2.801 (10.74)***	2.094 (8.28)***	1.308 (4.81)***
Tenure on job		YES	YES		YES	YES
Month	YES	YES	YES	YES	YES	YES
Observations	10923	10433	10433	5270	5008	5008
R ²	0.161	0.170	0.212	0.139	0.163	0.216

t statistics in parentheses

* significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%

Tabelul 3 Este oare educația terțiară remunerată mai bine în companiile cu capital străin?

	Log wage/hour
Higher education	0.701 (13.46)***
Foreign owned firm	0.152 (1.10)
Higher education * foreign owned	0.436 (2.74)***
Experience	0.024 (5.12)***
Experience squared	-0.001 (6.70)***
Female	-0.180 (7.82)***
Constant	2.321 (16.80)***
Sector effects	YES
Tenure on job	YES
Month dummies	YES
Observations	10433
R ²	0.197